

LHOMOND
DE
LAIS TRIBUS

Επειδή οι Έλληνες από την πατρίδα τους
έφυγαν, της Ελλάδας έχει λείψει το πλευρό.

ΟΙ ΑΓΗΜΑΙΣ
ΤΗΣ ΕΛΛΑΣΙΩΝ ΜΙΧΑΗΛ Σ. ΛΑΙΚΕΡΟΥ
— ΟΙΟΝ ΣΤΑΛΙΟΥ —

750

Βραύρου
Χειρ.

Μαΐου

εκδ.

1928

Της ομώνυμης

Ερδής

—

LHOMOND

DE

VIRIS ILLUSTРИBUS

“Εγνωμόνευν διὰ τῆς ὕπου ἀριθ. 232 ἀποφάσεως
τοῦ Ὑπουργ. τῆς Παιδείας τῆς 11 Δεκεμβρίου 1919.

17863.

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΩΝ ΜΙΧΑΗΛ Ι. ΣΑΛΙΒΕΡΟΥ
12 — Όδὸς Σταδίου — 12

Εγγύησης 1930

Σώτης Αριστονέας Τουρά Έρχομαι
Δευτέρα 19/5/56 από την Ελλάδα

E. S. Thompson

m̄niret, edixit ne quis 1 vallum transiliret. Quod 2 Remus irridens transilivit: eum iratus Romulus interfecit, his increpans verbis: «Sic deinceps malo affiliatur quicumque transiliat m̄enia mea». Ita solus potitus est imperio Romulus.

II.—ROMULUS, ROMANORUM REX PRIMUS.

(Ante Jesum Christum 753; Anno Urbis conditae 1.)

1. Romulus imaginem urbis magis quam urbem fecerat: deerant incolæ. Erat in proximo lucus; hunc asylum 3 fecit. Eo 4 statim multitudo latronum pastorumque confugerunt 5. Cum vero ipse et populus uxores non haberent, legatos ad vicinas gentes misit, qui societatem conubiumque peterent 6. Nusquam benigne legatio andita est; ludibrium etiam additum 7: «Quidni feminis quoque asylum aperuistis? Id 8 enim compar foret conubium». Romulus, ægritudinem animi dissimulans, ludos parat: indici deinde sinitimis spectaculum jubet. Multi convenere studio etiam 9 videndæ novæ urbis, maxime Sabini 10 cum liberis et conjugibus. Ubi spectaculi tempus venit, eo-que 11 deditæ mentes cum 12 oculis erant, tñm, dato signo, virgines raptæ sunt: et haec fuit 13 statim causa bellorum.

2. Sabini ob virgines raptas 14 bellum ad-

versus Romanos sumpserunt, et, cum Romæ 1 appropinquarent, Tarpeiam virginem nacti sunt, quæ aquæ cansâ sacrorum hauriendæ descenderat 2. Hujus pater Romanæ præerat arci. T. Tatius, Sabinorum dux, Tarpeia optionem munéris dedit, si exercitum suum in Capitolium 3 perduxisset 4. Illa petiit quod Sabini in sinistris manibus gerebant, videlicet anulos et armillas 5. Quibus dolose promissis, Tarpeia Sabinos in arcem perduxit, ubi Tatius eam scutis 6 obrui præcepit: nam et 7 scuta in lœvis habuerant. Sic impia præditio celeri pœnâ vindicata est.

3. Romulus adversus Tatium processit, et in eo loco; ubi nunc Romanum forum est. pugnam conseruit. Primo impetu 9, vir inter Romanos insignis, nomine Hostilius, fortissime dimicans cecidit; cuius interitu consternati Romani fugere cœperunt. Jam Sabini clamitabant 10: «Vicimus perfidos hospites, imbelles hostes. Nunc sciunt longe aliud esse 11 virgines rapere, aliud pugnare cum viris». Tunc Romulus, arma ad cælum tollens, Jovi 12 ædem voyit, et exercitus, seu forte, seu divinitus, restitit. Prælium itaque redintegratur; sed raptæ mulieres, erinibus passis, ausæ sunt se inter tela volantia inferre; et hinc patres, inde viros deprecatæ, pacem conciliarunt.

4. Romulus cum Tatio fœdus percussit 13,

et Sabinos in urbem recepit. Centum ex seni-
oribus 1 elegit quorum consilio omnia age-
ret 2, qui, ob senilem aetatem, senatus 3 vocati
sunt. Tres equitum centurias 4 constituit; ple-
bem in triginta curias 5 distribuit. His ita or-
dinatis, cum ad Capræ paludem 6 exercitum
lustraret, subito coorta est tempestas cum
magno fragore tonitribusque, et Romulus e
conspectu ablatus est. Eum ad deos abiisse
vulgo creditum est 7, cui rei fidem fecit Pro-
eulus, vir nobilis. Ortā enim inter patres 8 et
plebem seditione, is in contionem 9 processit,
et jurejurando affirmavit Romulum a se vi-
sum 10 augustiore formâ 11 quam fuisset: eum-
demque præcipere ut seditionibus abstine-
rent, et virtutem colerent. Ita Romulus pro
deo cultus, et Quirinus 12 est appellatus.

III—NUMA POMPILIUS, ROMANORUM REX SECUNDUS.

(Ante J. C. 715; Anno U. C. 38).

1. Successit Romulo Numa Pompilius, vir
inclitâ justitiâ et religione. Is Curibus 13, ex
oppido Sabinorum, accitus est. Cum Romam
venisset, ut populum ferum religione molli-
ret, sacra plurima instituit. Aram Vestae 14
consecravit, et ignem in arâ perpetuo alendum
virginibus 15 dedit. Flaminem 16 Jovis sa-

cerdotem creavit, eumque insigni veste 1 et curuli sellā 2 ornavit. Duodecim Salios, Martis 3 sacerdotes, legit, qui ancilia 4 quaedam, imperii pignora, e caelo, ut putabant 5, dela-psa, ferre per urbem, canentes et rite saltantes, solebant. Annum in duodecim menses ad cursum lunæ 6 descriptis; nefastos 7 fastos quæ dies fecit; portas 8 Jano gemino ædificavit, ut esset index pacis et bellū; nam aper-tus 9, in armis esse civitatem, clausus vero, pacatos circa omnes populos significabat.

2. Leges quoque plurimas et utiles tulit Numa. Quo 10 vero majorem institutis suis au-
ctoritatem conciliaret, simulavit sibi cum deā Egeriā 11 esse colloquia nocturna, ejusque monitu se omnia quæ ageret 12 facere. Lucas erat quem medium fons perenni rigabat aquā; eo 13 saepe Numa sine arbitris se inferebat, velut ad congressum Deæ. Ita omnium animos religione imbuit, ut fides et jusjurandum, non minus quam legum et pœnarum metus, cives continerent. Bellum quidem nullum gessit, sed non minus civitati profuit quam Romu-lus. Morbo extinctus, in Janiculo 14 monte se-pultus est. Ita duo deinceps reges, ille bello, hic pace, civitatem auxerunt. Romulns septem et triginta regnavit annos; Numa tres et qua-dragesima.

IV.—TULLUS HOSTILIUS, ROMANORUM
REX TERTIUS.

(Ante J. C. 672; Anno U. C. 81).

1. Mortuo Numâ, Tullus Hostilius rex creatus est. Hic non solum proximo 1 regi dissimilis, sed etiam Romulo feracior fuit. Eo regnante, bellum inter Albanos 2 et Romanos exortum est. Ducibus Hostilio et Fufetio placuit paucorum manibus fata utriusque populi committi. Erant apud Romanos trigemini Horatii, trigemini quoque apud Albanos Curiatii. Cum iis agunt reges ut pro suâ quisque 3 patriâ dimicent ferro. Fœdus iustum est 4 eâ legè 5, ut unde 6 victoria, ibi quoque imperium esset. Itaque trigemini arma capiunt, et in medium inter duas acies 7 procedunt. Considerant utrimque duo exercitus. Datur signum, infestisque armis terni 8 juvenes, magnorum exercituum animos gerentes, concurrunt.

2. Ut primo concursu increpuere arma, horror ingens spectantes perstrinxit. Conseratis deinde manibus, statim duo Romani alius 9 super alium exspirantes ceciderunt; tres Albani vulnerari. Ad casum Romanorū clamavit gaudio exercitus Albanus, Romanos jam spes tota deserebat. Unum Horatium tres Curiatii circumsteterant. Is, quamvis integer,

quia tribus impar erat, fugam simulavit, ut singulos, per intervalla secuturos, separatim aggrederetur. Jam aliquantum spatii 1 ex eo loco, ubi pugnatum est 2, aufugerat, cum respiciens videt unum Curiatum haud procul ab se abesse. In eum magno impeturedit, et dum Albanus exercitus inclamat Curiatiis ut opem ferant fratri, jam Horatius eum occiderat. Alterum deinde, priusquam tertius posset consequi, interfecit.

3. Jam singuli supererant, sed nec spe nec viribus pares. Alterius erat intactum ferro corpus, et geminata victoriā ferox animus; alter fessum vulnere, fessum cursu trahebat corpus 3. Nec illud 4 praelium fuit. Romanus exultans male sustinentem arma conficit jacentemque spoliat. Romani ovantes ac gratulantes Horatium accipiunt, et domum deducunt. Princeps 5 ibat Horatius, trium fratrum spolia praes se gerens. Cui obvia fuit soror, quae desponsa fuerauit uni ex Curiatiis, cognitaque super umeros fratris paludamento sponsi, quod ipsa confecerat, flere et crines solvere coepit. Movit feroci juveni 6 animum complatio sororis in tanto gaudio publico: stricto itaque gladio 7 transfigit puellam, simul eam verbis increpans: «Abi hinc cum immaturo amore ad sponsum, oblita fratrum, oblita pa-

triæ. Sic eat 1 quæcumque Romana lugebit hostem».

4. Atrox id visum est facinus 2 patribus 3 plebique: quare raptus est in jus Horatius, et apud judices condemnatus. Jam accesserat lictor 4, injiciebatque laqueum. Tum Horatius ad populum provocavit 5. Interea pater Horatii senex proclamabat filiam suam jure cæsam fuisse; et juvenem amplexus, spoliaque Curiatiorum ostentans 6, orabat populum ne se orbum liberis ficeret. Non tulit populus patris lacrimas juvenemque absolvit, magis admiratione virtutis quam jure causæ. Ut tamen cædes manifesta 7 expiaretur, pater, quibusdam sacrificiis 8 peractis, transmisit per viam tigillum, et filium, capite adoperto, velut sub jugum 9 misit: quod tigillum sordium appellatum est.

5. Non diu pax Albana mansit: nam Fufetius, dux Albanorum, cum invidiosum se apud cives videret, quod 10 bellum uno paucorum certamine finisset 11, ut rem corrigeret, Veientes adversus Romanos concitavit. Ipse a Tullo in auxilium arcessitus, aciem in collem subduxit, ut fortunam belli experiretur ac sequeretur. Quâ re Tullus intellectâ, dixit clarâ voce 12 suo illud 13 jussu Fufetium facere, ut hostes a tergo circumvenièrentur. Quo auditio, hostes territi victique sunt. Postera-

die Fufetius, cum ad gratulandum Tullo venisset, jussu illius quadrigis religatus est, et in diversa distractus. Deinde Tullus Albam propter ducis persidiam diruit, et Albanos Romam transire jussit.

6. Roma interim crevit Albæ ruinis; duplicatus est civium numerus; mons Cælius urbi additus, et, quo 3 frequentius habitaretur, eam sudem Tullus regiæ cepit, ibique deinde habitavit. Auctarum virium fiduciâ elatus, bellum Sabinis indixit; pestilentia insecura est: nulla tamen ab armis 4 quies dabatur. Credebat enim rex bellicosus salubriora militiæ 5 quam domi esse juvenum corpora; sed ipse quoque diurno morbo est implicitus: tunc fracti simul cum corpore sunt spiritus illi feroces, nullique rei deinceps nisi sacris operam dedit. Memorant 6 Tullum, fulmine iectum, eum domo conflagrasse. Tullus magnâ gloriâ 7 belli regnavit annos duos et triginta.

V.—ANCUS MARCIUS, ROMANORUM
REX QUARTUS.

(Ante J. C. 648; Anno U. C. 105.)

1. Tullo moruo, Ancum Marcium regem populus creavit. Numæ Pompilli nepos Ancus Marcius erat, æquitate et religione ayo similis. Tunc Latini 8, cum quibus, Tullo regante,

ictum 1 fœdus erat, sustulerunt animos, et incursionem in agrum Romanum fecerunt. Ancus, priusquam eis bellum indiceret 2, legatum misit qui res repeteret 3, eumque modum posteri retinuerunt. Id 4 autem hoc modo fiebat. Legatus, ubi ad fines eorum venit a quibus 5 res repetuntur, capite velato, ait: «Audi, Jupiter: audite, fines hujus populi. Ego sum publicus nuntius populi Romani: verbis meis fides sit». Deinde peragit postulata. Si non deduntur res quas exposcit, hastam in fines hostium emittit, bellumque ita indicit. Legatus qui eâ de re mittitur, fetialis 6, ritusque belli indicendi jus fetiale appellatur.

2. Legato Romano res repetenti superbe responsum est a Latinis: quare bellum illo modo eis indictum est. Ancus, exercitu conscripto 7, profectus Latinos fudit, et, oppidis deletis, oives Romam traduxit. Cum autem in tanta hominum multitudine facinora clandestina fierent, Ancus carcorem 8 in mediâ urbe 9 ad terrorem increscentis audaciæ aedificavit; muro lapideo urbem circumdedit, et Janiculum montem, ponte Sublichtio 10 in Tiberim facto, urbi conjunxit. Pluribus aliis rebus intra paucos annos confectis, immaturâ morte præreptus, non potuit præstare qualèm 11 promiserat regem.

VI.—L. TARQUINIUS PRISCUS, ROMANORUM
REX QUINTUS.

(Ante J. C. 616; Anno U. C. 137).

1. Anco regnante, L. 1 Tarquinius, ex urbe Tarquiniis prefectus, cum conjuge et fortunis 2 omnibus Romam commigravit. Additur hæc fabula 3: scilicet ei advenienti aquila pileum 4 sustulit, et super carpentum 5, ubi Tarquinius sedebat, cum magno clangore volitans, rursus capiti apte reposuit; inde sublimis 6 abiit. Tanaquil conjux, auguriorum perita, regnum ei portendi intellexit: itaque, virum complexa, jussit 7 eum alta sperare. Has spes cogitationesque secum portantes, urbem ingressi sunt, domicilioque ibi comparato, Tarquinius pecuniâ et industria dignitatem atque etiam Anci regis familiaritatem consecutus est, a quo tutor liberis relictus regnum intercepit, et ita administravit quasi 8 jure adeptus fuisset.

2. Tarquinius Priscus bellum cum Sabinis gessit; in quo bello equitum centurias 9 numero auxit; nomine mutare non potuit, deterritus, ut ferunt, Accii Navii auctoritate 10. Accius, eâ tempestate augur 11 inclitus, id fieri posse negabat 12, nisi aves addixissent; iratus rex, in experimentum artis, eum interrogavit fierine posset quod ipse mente conceperat;

Accius, augurio acto, fieri posse respondit. «Atqui hoc, inquit rex, agitabam, an 1 cotem illam secare novaculâ possem». — «Potes ergo», inquit augur; et secuisse dicitur. Tarquinius Sabinos vicit, et filium tredecim annorum, quod in prælio hostem percussisset, prætextâ et bullâ 2 donavit; unde hæc 3 ingenuorum puerorum insignia esse cœperunt.

3. Supererant duo Anei filii, qui, ægre ferentes se paterno regno fraudatos esse, regi paraverunt insidias. Ex pastoribus duos fero-
cissimos diligunt ad patrandum facinus. Ii,
simulatâ rixâ, in vestibulo regiæ tumultuantur. Cum eorum clamor penitus in regiam per-
venisset, vocati ad regem pergunt. Primo uterque simul vociferari cœpit, et certatim alter alteri obstrepere. Cum vero jussi essent invi-
cem dicere, unus ex composito 4 rem orditur;
dumque intentus in eum se rex totus averte-
bat, alter elatam 5 securim in ejus caput de-
jicit, et, relicto telo 6, ambo foras se pro-
ripiunt.

VII. — SERVIUS TULLIUS, ROMANORUM REX SEXTUS.

(Ante J. C. 578; Anno U. C. 175)

1. Servius Tullius matre nobili, sed captivâ, natus est. Cum in domo 7 Tarquinii Prisci

educaretur, ferunt prodigium visu eventuque mirabile accidisse. Flammæ species pueri dormientis caput amplexa est. Hoc viso, Tanaquil summam ei dignitatem portendi intellexit: conjugi suasit ut eum non secus ac 1 liberos suos educaret. Is postquam adolevit, a Tarquinio gener assumptus est; et, cum Tarquinius occisus esset, Tanaquil, celata ejus morte, populum ex superiore parte ædium 2 allocuta, ait regem, gravi quidem, sed non letali vulnere accepto, petere ut, interim dum convalesceret, Servio Tullio dicto audientes essent. Servius Tullius quasi precario regnare cœpit, sed recte imperium administravit.

2. Servius Tullius aliquod urbi decus addere voluit. Jam tum inclitum erat Dianæ Ephesiæ 3 fanum. Id communiter a civitatibus Asiæ factum fama ferebat. Itaque Latinorum populis suasit ut et 4 ipsi Romæ 5 fanum Diana cum populo Romano ædificarent. Quo facto, bos miræ magnitudinis cuidam Latino nata dicitur, et responsum 6 somnio datum, eum populum summam imperii habiturum 7 cuius civis bovem illam immolasset. Latinus bovem ad fanum Diana perduxit, et causam 8 sacerdoti Romano exposuit. Sacerdos callidus dixit eum debere prius 9 vivo flumine manus abluere. Dum Latinus ad Tiberim descendit,

sacerdos bovem immolavit. Ita imperium ci-
vibus, sibique gloriam vindicavit.

3. Servius Tullius filiam alteram ferocem, mitem alteram habebat. Duo quoque Tarquinii Prisci filii longe dispare moribus erant: Tullia ferox Tarquinio miti nupserat; Tullia vero mitis, Tarquinio feroci; sed mites, seu forte, seu fraude, perierunt: feroce morum similitudo conjunxit. Statim Tarquinius Superbus, a Tullia incitatus, advocate senatu, regnum paternum repetere cœpit: quā re auditā, Servius dum ad curiam contendit, jussu Tarquinii gradibus dejectus, et domum refugiens imperfectus est. Tullia carpento vecta in forum properavit, virum e curiā evocavit, et prima regem salutavit: a quo jussa a turbā decidere, cum domum rediret, conspecto patris corpore, mulionem evitantem super ipsum corpus carpentum agere præcepit. Unde vicus ille sceleratus dictus est. Servius Tullius regnavit annos quattuor et quadraginta.

VIII.—TARQUINIUS SUPERBUS, ROMANORUM REX SEPTIMUS ET ULTIMUS.

(Ante J. C. 534; Anno U. C. 219).

1. Tarquinius Superbus regnum scelestō occupavit. Attamen bello strenuus hostes do-

mult. Urbem Gabios 1 in potestatem rededit fraude Sexti filii. Is, cum indigne ferret eam urbem a patre expugnari non posse; ad Gabinos se contulit, patris in se sœvitiam querens. Benigne a Gabinis exceptus est, et paulatim eorum benevolentiam fictis blanditiis alliciendo, dux belli electus est. Tunc e suis unum ad patrem mittit sciseitatum 2 quidnam se facere vellet. Pater nuntio filii nihil respondebit, sed in hortum transit; ibique inambulans, sequente nuntio, altissima papaverum capita baculo decussit. Nuntius, fessus expectando, rediit Gabios. Sextus, cognito silentio patris simul ac facto, intellexit quid 3 vellet pater. Primores civitatis interemit, patrique urbem sine ullâ dimicatione tradidit.

2. Postea Tarquinius Superbus Ardeam 4 urbem oppugnavit. Ibi Tarquinius Collatinus, sorore regis natus, forte cenabat 5 apud Sex. Tarquinium cum aliis juvenibus regiis 6. Incidit de uxoribus mentio: cum unusquisque suam laudaret, placuit experiri 7. Itaque equis Romam petunt: regias nurus in convivio et luxu deprehendunt. Pergunt inde Collatiam 8: Lucretiam, Collatini uxorem, inter ancillas in lanificio 9 inveniunt. Ea ergo ceteris præstare judicatur. Paucis interjectis diebus, Sextus Collatiam rediit, et Lucretiæ vim attulit. Illa postero die, advocatis patre et conjuge, rem

exposuit, et se cultro, quem sub veste texerat, occidit. Conclamant vir paterque, et in exitium regum conjurant. Tarquinio Romam redeundi clausæ sunt urbis portæ, et exsiliū indictum.

IX.—1. JUNIUS BRUTUS, ROMANORUM
CONSUL PRIMUS.

(Ante J. C. 509; Anno U. C. 244).

1. L. 3 Junius Brutus, sorore Tarquinii natus, cum eamdem fortunam timeret in quam frater inciderat, qui ob divitias et prudentiam fuerat ab avunculo occisus, stultitiam finxit: unde Brutus dictus est. Profectus Delphos 1 cum Tarquinii filiis, quos pater ad Apollinem 2 muneribus honorandum miserat, baculo sambuceo aurum inclusum deo donum 3 tulit. Peractis deinde mandatis patris, juvenes Apollinem consuluerunt quisnam ex ipsis Romæ regnaturus esset. Responsum est eum Romæ summam potestatem habiturum, qui primus matrem oscularetur. Tunc Brutus, perinde atque casu prolapsus, terram osculatus est, quod ea communis sit 4 mater omnium mortaliū.

2. Expulsis regibus, quo consules 5 creati sunt, L. Junius Brutus, et L. Tarquinius Collatinus, Lucretiae maritus. At libertas modo

parta per dolum et proditionem pæne amissa est. Erant in juventute Romanâ adolescentes aliquot, sodales Tarquiniorum. Hi de accipitendis nocte in urbem regibus colloquuntur, ipsos Bruti consulis filios in societatem consilii assumunt. Sermonem eorum ex servis unus exceperit; rem ad consules detulit. Scriptæ ad Tarquinium litteræ manifestum facinus fecerunt. Proditores in vincula conjecti sunt, doinde damnati. Stabant ad palum deligiati juvenes nobilissimi; sed præ ceteris liberi consulis omnium in se oculos convertebant. Consules in sedem processere suam, missique 2 lictores nudatos virgis cædunt, securique feriunt. Supplici non spectator modo, sed et exactor erat Brutus, qui tunc patrem exuit 3, ut consulem ageret.

3. Tarquinius deinde bello aperto regnum recuperare tentavit. Equitibus præerat Aruns, Tarquinii filius; rex ipse cum legionibus 4 sequebatur. Obviam hosti consules eunt; Brutus ad explorandum cum equitatu antecessit. Aruns, ubi Brutum agnovit, inflammatus irâ: «Ille est vir, inquit, qui nos patriâ expulit; en ille nostris decoratus insignibus magnifice incedit». Tum concitat calcaribus equum, atque in ipsum consulem dirigit; Brutus avide sè certamini offert. Adeo infestis animis concurrerunt ut ambo hastâ transfixi ceciderint;

fugatus est tamen Tarquinius. Alter consul Romam triumphans 1 rediit. Bruti collegæ funus, quanto 2 potuit apparatu, fecit; Brutum matronæ, ut parentem, annum 3 luxerunt.

X.—HORATIUS COCLES.

(Ante J. C. 507; Anno U. C. 246).

1. Porsenna, rex Etruscorum 4, ad restituendos Tarquinios cum infesto exercitu Romanum venit. Primo impetu Janiculum cepit. Non usquam alias ante tantus terror Romanos invasit: ex agris in urbem demigrant; urbem ipsam sœpiunt præsidiis. Alia urbis pars muris, alia Tiberi objecto tuta videbatur. Pons Sublicius 1 iter pæne hostibus dedit 2, nisi unus vir fuisset Horatius Cocles, illo cognomine 3 quod in alio prælio oculum amiserat. Is pro ponte stetit, et aciem hostium solus sustinuit, donec 4 póns a tergo interrumperetur. Ipsâ audaciâ obstupefecit hostes; ponte rescisso, armatus in Tibérim desiluit, et incolmis ad suos tranavit. Grata erga tantum virtutem civitas 5 fuit; ei tantum agri datum est quantum unâ die circummarari potuisse. Statua quoque in comitio 6 posita.

XI.—C. MUCIUS SCÆVOLA.

(Ante J. C. 507; Anno U. C. 246).

1. Cum Porsenna Romam obsideret 1, Q. Mucius, vir Romanæ constantiæ, senatum adiit, et veniam transfugiendi petiit, necem regis repromittens 2. Acceptâ potestate, in castra Porsennæ venit. Ibi in confertissimâ turbâ prope regium tribunal 3 constituit. Stipendium tunc forte militibus dabatur, et scriba cum rege pari fere ornatu sedebat. Mucius illum pro rege deceptus occidit. Apprehensus et ad regem pertractus, dextram accenso ad sacrificium foculo 4 injecit; hoc supplicii 5 a reâ 6 exigens, quod in cæde peccasset 7. Attonitus miraculo, rex juvenem amoveri ab altaribus 8 jussit. Tum Mucius, quasi beneficium remunerans, ait trecentos sui 9 similes adversus eum conjurasse Quâ re ille territus bellum, acceptis obsidibus, depositus.

XII.—CLÆLIA VIRGO.

(Ante J. C. 507; Anno U. C. 246).

1. Porsenna Clæliam, virginem nobilem, inter obsides accepit. Cum ejus castra haud procul a ripâ Tiberis locata essent, Clælia, deceptis custodibus, noctu egressa equum,

quem sors dederat, arripuit, et Tiberim trahecit. Quod ubi regi nuntiatum est, primo ille incensus irâ Romam legatos misit ad Clæliam obsidem reposcendam. Romani eam ex 1 fœdere restituerunt. Tum rex, virginis virtutem admiratus, eam laudavit, ac parte obsidum donare se dixit, permisitque ut ipsa, quos vellet, legeret. Productis obsidibus, Clælia virgines puerosque elegit, quorum ætatem injuriæ obnoxiam sciebat, et cum iis in patriam rediit. Romani novam in feminâ virtutem novo genere honoris, statuâ equestri, donavere. In summâ 2 viâ Sacrâ 3 fuit posita virgo insidens equo.

XIII.—P. VALERIUS PUBLICOLA.

(Ante J. C. 509; Anno U. C. 244).

1. Tarquinius Collatinus se consulatu abdicavit 4, quod invisum esset populo Tarquinii nomen. Itaque consul creatus est P. Valerius, quo adjutore Brutus reges ejecerat. Hic tamen, quia in locum Bruti mortui alterum consulem non subrogaverat 5 et domum in alto atque munito loco habebat, in suspicionem regni affectati venit. Quo cognito, apud populum questus est quod de se tale aliquid timuissent 6, et misit qui 7 domum suam diruerent. Dempsit etiam secures fascibus 8,

eosque in populi contione submisit, quasi maior populi quam consulis majestas esset. Gratum 1 id multitudini spectaculum fuit. Inde Valerio cognomen Publicole² datum est. Cum quartum³ consul fuisset, mortuus est ideo pauper ut funeri sumptus deesset. Collectis a⁴ populo nummis est sepultus, et anno matronarum luctu honoratus.

XIV.—V. POSTUMIUS DICTATOR.

(Ante J. C. 496; Anno U. C. 257.)

1. Tarquinius ejectus ad Mamiliū Tusculanū⁵, generū suū, confugerat. Cum ille, concitato Latio⁶, Romanos graviter urgeret, nova Romæ dignitas creata est, quæ Dictatura⁷ appellata est, major quam consulatus. Tunc creatus est magister equitum⁸, qui dictatori etiam obsequeretur. A. Postumius, dictator dictus⁹, cum hostiis apud Regillum¹⁰ lacum conflixit, ubi, cum victoria nutaret, magister equitum equis frenos detrahi jussit, ut irrevocabili impetu ferrentur: itaque et aciem Latinorum fuderunt, et castra ceperunt. Tarquinius Cumas¹¹ se contulisse dicitur, in eâque urbe senio et aegritudine esse confessus¹².

XV.—MENENIUS AGRIPPA.

(Ante J. C. 494; Anno U. C. 259).

1. Menenius Agrippa concordiam inter patres plebemque 1 restituit. Nam, cum plebs a patribus secessisset, quod tributum et militiam non toleraret, Agrippa, vir facundus, ad plebem missus est. Qui intromissus in castra, nihil aliud quam hoc narrasse 2 fertur: «Olim humani artus, cum ventrem otiosum cernerent, ab eo discordarunt conspiraruntque ne manus ad os cibum ferrent, nec os acciperet datum, nec dentes conficerent. At, dum ventrem domare volunt, ipsi quoque defecerant, totumque corpus ad extremam tabem venit: inde apparuit ventris haud segne ministerium esse, euinque acceptos cibos per omnia membra distribuere; et cum eo in gratiam redierunt. Sic senatus et populus, quasi unum corpus, discordia pereunt, concordia valent».

2. Hac fabula Menenius flexit hominum mentes: plebs in urbem regressa est. Creavit tamen tribunos 3 qui libertatem suam adversus nobilitatis superbiam defenderent. Paulo post mortuus est Menenius, vir omnivitâ pariter patribus ac plebi carus, post restitutam civium concordiam carior plebi fa-

ctus. Is tamen in tantâ paupertate decessit ut eum populus collatis quadrantibus 1 sepi-
liret, locum sepulcro senatus publice 2 da-
ret. Potest consolari pauperes Menenius, sed
multo magis docere locupletes quam non sit
necessaria solidam laudem cupienti nimis an-
xia divitiarum comparatio.

XVI—CN. MARCIUS CORIOLANUS.

(Ante J. C. 491; Anno U. C. 262).

1. Cn. Marcius, gentis 3 patriciae, a captis Coriolis 4, urbe Volscorum, Coriolanus dictus est. Patre orbatus adhuc puer, sub matris tutela adolevit. Sortitus erat a natura nobiles ad laudem impetus; sed quia doctrina non accessit, irae impotens obstinataeque pervicaciae 5 fuit. Cum prima stipendia facere cœpisset adolescens, e multis præliis quibus interfuit nunquam rediit nisi donatus coronam 6 aliove militari praemio. In omni vitae ratione nihil aliud sibi proponebat quam ut matri placaret: cumque illa audiret filium laudari, aut coronam donari videret, tum demum felicem se putabat. Ea oblectanda et colenda satiari non poterat. Illa cupiente, uxorem duxit: illius in aedibus cum uxore habitavit.

2. Coriolanum, post insignem victoriam ejus

opérâ maxime partam, Postumius consul apud milites laudavit: eum militaribus donis one- rare voluit; agri centum jugera 1, decem ca- ptivos, totidem ornatos equos, centum boves et argenti pondus quantum sustinere potuis- set, offerebat. Coriolanus vero nihil ex his omnibus accepit, praeter unius hospitis cap- tivi salutem et equum. Consul factus gravi annonâ 2, advectum e Siciliâ frumentum ma- gno pretio dandum populo curavit, ut plebs agros, non seditiones, coleret. Quâ de causâ damnatus, ad Volscos concessit, eosque ad- versus Romanos concitavit. Imperator a Volscis factus, ad quartum ab Urbe lapidem 3 cas- tra posuit, et agrum Romanum est populatus.

3 Missi sunt Româ ad Coriolanum orato- res 4 de pace, sed atrox responsum rettu- lerunt. Iterum deinde missi, ne in castra qui- dem recepti sunt. Sacerdotes quoque suis infulis 5 velati ad eum iverunt supplices; nec magis animum ejus flexerunt. Stupebat sena- tus; trepidabat populus; viri pariter ac mul- eres exitium imminens lamentabantur. Tum Veturia, Coriolani mater, et Volumnia uxor, quos parvos filios secum trahens, castra ho- stium petierunt. Ubi matrem adsperxit Coriola- nus: «O patria, inquit, vicisti iram meâ ad- motis matris meae precibus: cui tuam in me injuriam condono». Complexus inde suos, cas-

tra movit, et exercitum ex agro Romano abduxit. Coriolanus postea a Volscis, ut proditor, occisus dicitur.

XVII. — FABII TRECENTI SEX.

(Aute J. C. 479; Auuo U. C. 274).

1. Vexabantur incursionibus Veientium ¹ Romani. Tum Fabia gens ² senatum adit; consul Fabius pro gente loquitur: «Vos alia bella curate; Fabios hostes Veientibus date: istud bellum privato sumptu gerere nobis in animo est». Ei gratiae ingentes actae sunt. Consul e curia ³ egressus, comitante Fabiorum agmine ⁴, domum rediit. Manat tota urbe ⁵ rumor: Fabios ad caelum laudibus ferunt. Fabii posterā die arma capiunt. Nunquam exercitus neque minor numero, neque clarior fama et admiratione hominum; per urbēm incessit. Ibant sex et trecenti ⁶ milites, omnes patricii ⁷, omnes unius gentis. Ad Cremeram ⁸ flumen perveniunt. Is opportunus visus est locus communiendo praesidio ⁹. Hostos non semel fusi pacem supplices petunt.

2. Veientes pacis impetratae brevi paenituit. Itaque, redintegrato bello, inierunt consilium insidiis ferocem hostem captandi. Multo successu Fabiis ¹⁰ audacia crescebat. Cum igi-

tur palati passim agros popularentur, pecora a Veientibus obviam acta sunt; ad quae progressi Fabii, in insidias circa ipsum iter locatas delapsi sunt, et omnes ad unum 1 perierunt. Dies, quo id factum est, inter nefastos 2 relatus fuit; porta, qua profecti fuerant, Scelerata 3 est appellata. Unus omnino superfuit ex eâ gente, qui, propter aetatem impuberem, domi relictus fuerat. Is genus propagavit ad Q. Fabium Maximum, qui Hannibalem morâ 4 fregit.

XVIII.—L. QUINCTIUS CINCINNATUS.

(Ante J. C. 458; Anno U. C. 295).

1. Aequi consulem Minucium atque exercitum ejus circumcessos tenebant. Id ubi Romæ nuntiatum est, tantus pavor, tanta trepidatio fuit, quanta si urbem ipsam, non castra, hostes considerent. Cum autem in altero consule parum esse præsidii videretur, dictatorem 5 dici placuit, qui rem afflictam restitueret. L. Quinctius Cincinnatus omnium consensu dictator est dictus. Ille, spes unica imperii Romani, trans Tiberim quattuor jugerum 6 colebat agrum. Ad quem missi legati nudum eum arantem offenderunt. Salute data invicem redditaque, Quinctius togam 7 propere e tugurio proferre uxorem Raciliam jus-

sit, ut senatus mandata togatus audiret. Postquam, abstero pulvere ac sudore, togā induitus processit Qinctius, dictatorem eum legati gratulantes consulunt, et quantus terror in exercitu sit, exponunt.

2. Qinctius igitur Romam venit, et antecedentibus lictoribus domum deductus est. Postero die profectus, cæsis hostibus, exercitum Romanum liberavit. Urbem 1 triumphans 2 ingressus est. Ducti ante currum hostium duces, militaria signa prælata: secutns est exercitus prædā onustus; epulæ instructæ ante omnium domos. Qinctius sexto decimo die dictaturā, quam in sex menses acceperat, se abdicavit 3, et ad boves rediit triumphalis 4 agricola.

XIX.—L. VIRGINIUS CENTURIO 5

(Ante J. C. 449; Anno U. C. 304).

1. Anno trecentesimo ab Urbe conditâ, pro duobus consulibus decemviri⁶ creati sunt, qui allatas e Græciâ leges populo proponebant⁷. Unus ex iis Ap. Claudius virginem plebeiam adamavit. Quam cum Appius non posset pretio ac spe pellicere, clienti⁸ suo negotium dedit ut eam in servitutem deposceret: facile victurus, cum ipse esset et accusator et judex. L. Virginius, puellæ pater, tunc

aberat militiæ causâ. Cliens igitur virginis ve-
nienti in forum 1 injecit manum 2, affirmans
suam esse servam: eam sequi se jubet; ni fa-
ciat, minatur se cunctantem vi abstracturum.
Pavidâ puellâ stupente, ad clamorem nutricis
fit concursus. Cum ille puellam non posset
abducere, eam vocat in jus, ipso Appio judice.

2. Interea missi nuntii ad Virginium pro-
perant. Is primâ luce Romam advenit, cum
jam civitas 3 in foro exspectatione erecta sta-
ret. Virginius statim in forum lacrimabundus,
et civium opem implorans, filiam suam dedu-
cit. Appius, obstinatum gerens animum, in tri-
bunal ascendit, et Virginiam clienti suo addi-
xit. Tum pater, ubi nihil usquam auxilii 4 vi-
dit: «Quæso, inquit, Appi, ignosce patrio do-
lori; sine 5 me filiam ultimo alloqui». Data
veniâ 6, pater filiam in secretum abducit. Ab-
lanio cultrum arripit, et pectus puellæ trans-
figit. Tum ferro sibi viam facit, et respersus
cruore ad exercitum profugit. Concitatus exer-
citus montem Aventinum 7 occupavit; decem
tribunos militum 8 creavit; decemviro magis-
tratu se abdicare coegit, eosque omnes aut
morte aut exsilio multavit; ipse Ap. Claudius
in carcere necatus est.

XX.—C. LICINIUS STOLO.

(Ante J. C. 366; Anno U. C. 387).

1. Fabius Ambustus ex duabus filiabus maiorem Serv. Sulpicio patricio, minorem 1 C. Licinio Stoloni plebeio, conjugem dedit. Serv. Sulpicius tribunus militum 2 erat potestate consulari. Cum in ejus domo sorores Fabiae inter se tempus sermonibus tererent, forte incidit ut Sulpicius de foro domum se recipere ret, et ejus lictor 3 fores, ut mos est, virgâ percuteret. Minor Fabia, moris ejus insueta, id expavit: risui sorori fuit, miranti sororem id ignorare. Confusam eam cum pater vidisset, sciscitanti confessa est eam esse causam doloris, quod viro plebeio juncta esset. Consolatur filiam Ambustus, polliceturque ipsam eosdem honores domi propediem visuram quos apud sororem viderat. Inde concilia inire cœpit cum genero et L. Sextio, strenuo a lolescente; qui ubi tribunatum 4 plebis aggressi sunt, legem tulerunt ut alter 5 consul ex plebe crearetur. Lex resistentibus patribus lata tamen est, et primus L. Sextius consul e plebe factus.

XXI.—M. FURIUS CAMILLUS

(Ante J. C. 390; Anno U. C. 363).

1. Cum M. Furius Camillus urbem Falerios 1 obsideret, ludi magister plurimos et nobilissimos inde 2 pueros, velut ambulandi gratia eductos, in crstra Romanorum perduxit: quibus Camillo traditis, non erat dubium quin Falisci, deposito bello, sese Romanis dedituri essent; sed Camillus perfidiam proditoris detestatus: «Non ad similem tui 3, inquit, venisti; sunt belli sicut et pacis jura: arma habemus, non adversus eam aetatem cui etiam captiis urbibus parcitur 4, sed adversus armatos qui castra Romana oppugnaverunt». Denudari deinde ludi magistrum jussit, eum, manibus post tergum alligatis, in urbem reducendum pneris tradidit, virgasque eis dedit, quibus 5 euntem verberarent. Statim Falisci, beneficio magis quam armis victi, portas Romanis aperuerunt.

2. Camillus post multa in patriam merita, judicio populi damnatns exsulatum 6 abiit. Urbe egrediens ab Diis precatus esse dicitur ut, si innoxio sibi ea injuria fieret, desiderium sui 7 facerent ingratiae patriae 8 quam primum 9. Neque multo postea res evenit. Nam Galli Senones 10 Clusium 11, Etruriae oppidum, obsederunt. Clusini, novo bello 12 exter-

riti, ab Romanis auxiliū petierunt. Missi sunt Romā tres legati, qui Gallos monerent ut ab oppugnatione desisterent. Ex his legatis unus contra ius gentium 1 in aciem 2 processit, et ducem Senonum interfecit. Quā re commoti Galli, petitis in deditiēm legatis nec impetratis, ad 3 Urbem venerunt, et exercitum Romanum apud Alliam 4 fluvium ceciderunt die decimo sexto calendas 5 Augusti: qui dies, inter nefastos 6 relatus, Alliensis dictus est.

3. Galli victores paulo ante solis occasum ad urbem Bomam perveniunt. Postquam hostes adesse nuntiatum est, juventus Romana, duce Manlio, in arcem conscendit; seniores vero, domos ingressi, adventum Gallorum obstinato ad mortem animo exspectabant. Qui inter eos curules 7 magistratus gesserant, ornati honorum insignibus, in vestibulis aedium, eburneis sellis insedere, ut, cum venisset hostis, in suā dignitate morerentur. Interim Galli, domos patentes ingressi, vident viros ornatū et vultus majestate diis simillimos. Cum Galli ad eos, veluti simulacra 8, conversi starent, anus ex his senibus dicitur Gallo barbam suam 9 permulcenti scipionem eburneum 10 in caput incussisse. Iratus Gallus eum occidit. Ab eo initium caedis ortum est. Deinde ceteri omnes in sedibus suis trucidati sunt.

4. Galli deinde impetum facere in arcem **I** statuunt. Primo militem, qui tentaret viam, praemiserunt. Tum nocte sublustrī **2**, sublevantes invicem et trahentes alii alios in summum saxum **3** evaserunt tanto silentio, ut non solum custodes fallerent, sed ne canes quidem, sollicitum animal, excitarent. Anseres non fefellere, quibus in summā inopia Romani abstinuerant, quia aves erant Junoni **4** sacrae: quae res Romanis saluti fuit. Namque clangore anserum alarumque crepitū excitus Manlius, vir bello egregius, ceteros ad arma vocans, Gallos ascendentēs dejecit. Unde mos iste **5** incessit, ut sollemni pompā canis in furcā suffixus feratur, anser vero velut triumphantēs in lecticā et veste stragalā gestetur.

5. Tunc consensu omnium placuit ab exsilio Camillum acciri. Missi igitur ad eum legati, et ipse dictator **6** absens dictus est. Interim fames utrumque **7** exercitumurgebat; at, ne Galli putarent Romanos eā necessitate ad deditiōnem cogi, multis locis **8** de Capitōlio panis jactatus est in hostium stationes. Eā re adducti sunt Galli ut haud magnā mercede obsidionem relinquerent. Pactum est pretium mille pondo **9** auri. Nondum omni auro appenso **10**, Camillus dictator intervenit, collectis Romani exercitus reliquiis; auferri aurum de medio **11** jubet, denuntiatque Gallis ut se

ad prœlium expeditant. Instruit deinde aciem et Gallos internecione occidit. Ne nuntius quidem clavis relictus est. Dictator, recuperata ex hostibus patria, triumphans 1 urbem ingressus est, et a militibus parens patriæ, conditorque alter 2 Urbis appellatus est.

XXII.—T. MANLIUS TORQUATUS

(Ante J. C. 361; Anno U. C. 392.)

1. T. Manlius, ob ingenii et linguae tarditatem a patre rus relegatus fuerat. Cum audisset patridiem 3 dictam esse a Pomponio, tribuno plebis 4, cepit consilium rudis quidem et agrestis animi, sed pietate laudabile. Cultro succinctus mane in urbem, atque a porta 5 confestim ad Pomponium pergit: introductus, cultrum stringit, et super lectum Pomponii stans, se eum transfixurum minatur, nisi ab incepta accusatione desistat. Pavidus tribunus, quippe qui 6 cerneret ferrum ante oculos micare 7, accusationem dimisit. Ea res adolescenti honori fuit, quod animum ejus acerbitas paterna a pietate non avertisset, ideoque eodem anno tribunus militum 8 factus est.

2. Cum postea Galli ad tertium lapidem 9 trans Anienem 10 fluvium castra posuissent, exercitus Romanus ab Urbe profectus est, et in citeriore ripa fluvii constitit. Pons in me-

dio erat: tunc Gallus eximia corporis magnitudine in vacuum pontem processit, et quam 1 maxima voce potuit: «Quem nunc, inquit, Roma fortissimum habet, is procedat ad pugnam, ut eventus ostendat utra gens bello sit melior.» Diu inter primores juverum 2 Romanorum silentium fuit. Tum T. Manlius ex statione ad imperatorem pergit: «Injussu tuo, inquit, imperator, extra ordinem nunquam pugnaverim, non si 3 certam victoriam videam; si tu permittis, volo isti 4 beluae ostendere me ex illâ familiâ 5 ortum esse quæ Gallorum agmen ex rupe Tarpeia deturbavit.» Cui imperator: «Macte virtute 6, inquit, T. Manli, esto: perge, et nomen Romanum invictum præsta.»

3. Armant deinde juvenem æquales: scutum 7 capit, Hispano, cingitur gladio 8 ad propiorem pugnam habili. Exspectabat eum Gallus stolidè latus, et linguam ab irrisu exserens. Ubi constitere inter duas acies, Gallus ensem 7 cum ingenti sonitu in arma Manlii dejicit. Manlius vero insinuavit sese inter corpus et arma Galli, atque uno et altero ictu ventrem transfodit; jacenti torquem 8 detraxit, quem cruento respersum collo circumdedit suo. Defixerat pavor cum 9 admiratione Gallos; Romani alareres obviam militi suo progrediuntur, et gratulantes laudantesque ad

imperatorem perducunt. Manlius inde Torquati cognomen accepit.

4. Idem Manlius, postea consul factus bello 1 Latino, ut disciplinam militarem restituere, edixit ne quis extra ordinem in hostes pugnaret. Forte filius ejus accessit prope stationem hostium. Is, qui Latino equitatui praeerat, ubi consulis filium agnovit: «Visne, inquit, congregredi mecum, ut singularis praelii eventu cernatur quanto 2 eques Latinus Romano praestet?» Movit ferocem animum juvenis seu ira, seu detrectandi certaminis pudor. Oblitus itaque imperii paterni in certamen ruit, et Latinum excussum transfixit, spoliisque 3 lectis, in castra ad patrem venit. Extemplo filium aversatus consul milites classico advocat. Qui postquam frequentes convenere: «Quandoquidem, inquit, tu, fili, contra imperium consulis pugnasti, oportet ut disciplinam poenam tuam restituas. Triste exemplum, sed in posterum salubre juventuti eris. I, lictor 4, deliga ad palum.» Metu omnes obstupuere; sed, postquam, cervice caesam, fusus est crux, in questus et lamenta erupere. Manlio Romam redeunti seniores tantum obviam exierunt: juventus et tunc eum, et omni deinde 5 vita, execrata est.

XXII.—M. VALERIUS CORVUS.

(Ante J.C. 349; Anno U. C. 404).

1. Bello Gallico, cum Romani in stationibus quieti tempus tererent, Gallus quidam, magnitudine atque armis insignis, ante alias progressus est; quatiensque scutum hastâ 1, cum silentium fecisset, unum e Romanis per interpretem provocavit, qui secum ferro decerneret 2. M. Valerius erat tribunus militum, adolescens, qui prius sciscitatus consulis voluntatem, in medium armatus processit. Tunc res visu mirabilis accidisse fertur: nam cum jam manum consereret Valerius, repente in galeâ 3, ejus corvus insedit, in hostem versus. Ales non solum captam semel sedem tenuit, sed, quotiescumque certamen initum est, levans se alis, os oculosque Galli rostro et ungibus appetiit. Hestem territum talis prodigiî visu, oculisque simul ac mente turbatum, Valerius obtruncat. Corvus, e conspectu elatus, orientem petit. Inde Valerius Corvus dictus est.

2. Valerius Corvus annos tres et viginti 4 natus consul creatus, Samnites 5 bis prælio fudit. Non alias dux militi carior fuit, quia nullus militi familiarior. Omnia inter infimos militum munia haud gravate obibat. In ludo 6 etiam militari, cum velocitatis viriumque cer-

tamina inter se æquales ineunt, Valerius ipse cum eis certabat, nec quemquam aspernabatur parem qui se offerret 1: semper comis et eodem vultu, seu vinceret, seu vinceretur. Cum postea in exercitu, orta esset gravis sedatio, parsque militum a ceteris defecisset, et ducem sibi fecisset, adversus eos Valerius dictator 2 missus est. Qui ubi in conspectum venit, benigne milites allocutus, extemplo omnium iras permulsit, seditionemque comprescit: adeo hominum animos conciliat 3 comitas affabilitasque sermonis!

XXIV.—P. DECIUS MUS.

(Ante J. C. 340; Anno U. C. 413.)

1. P. Decius Mus sub Valerio consule tribunus militum 4 fuit. Cum exercitus Romanus in angustiis clausus esset, Decius conspexit editum collem imminentem hostium castris. Accepto præsidio 5, verticem occupavit, hostes terruit, et spatium 6 consuli dedit ad subducendum agmen in ægniorem 7 locum. Ipse intempestâ nocte 8 per medias hostium custodias somno oppressas incolumis evasit. Quare ab exercitu donatus est corona obsidionali 9, quæ dabatur ei qui obsidione cives liberasset. Consul fuit bello Latino cum Manlio Torquato. Tunc cum utriusque consuli somnio ob-

venisset, eum populum victorem fore cuius dux in prælio cecidisset, convenit inter eos ut is, cuius cornu 1 in acie laboraret, Diis Manibus 2 se devoveret. Inclinante suâ parte, Decius se et hostes Diis Manibus devovit. Armatus in equum insiluit, ac se in medios hostes immisit: corruit obrutus telis, et victoriā suis reliquit.

XXV.—SP. POSTUMIUS.

(Ante J. C. 321; Anno U. C. 432.)

1. Sp. Postumius consul, cum bellum adversus Samites gereret, a C. Pontio Telesino, duce hostium, in insidias inductus est: namque is simulatos transfugas misit, qui Romanos monerent Luceriam, Apuliæ 3 urbem, a Samnitibus obsideri 4. Non erat dubium quin Romani Lucerinis, bonis ac fidelibus sociis, opem ferrent. Luceriam duæ viæ ducebant, altera longior et tutior, altera brevior et periculosior: festinatio breviorem elegit 5. Itaque cum in insidias venissent, qui locus 6 Furculæ Caudinæ 7 vocabatur, et fraus hostilis apparuisset, retro viam quâ venerant, repetunt; at eam hostium præsidio clausam inveniunt. Sistunt igitur gradum, et omni spe evadendi adempta, intuentes alii alios diu immobiles silent; deinde erumpunt in querelas

adversus duces, quorum temeritate in eum locum erant adducti. Ita noctem, cum cibum 1 quietis immemores, traduxerunt.

2. Nec Samnites ipsi quid sibi faciendum 2 in re tam lætâ sciebant. Pontius accitum patrem Herennium rogavit quid fieri placeret. Is ubi audivit inter duos saltus clausum esse occidendos ut vires frangerentur, aut omnes dimittendos esse incolumes ut beneficio obligarentur. Neutra sententia accepta fuit. Interea Romani, nocessitate victi, legatos mittunt qui pacem petant: pax concessa est eâ lege ut omnes sub jugum 3 traducerentur. Itaque paludamenta 4 consulibus detracta sunt, ipsique primi sub jugum missi, deinde singulæ legiones. Circumstabant armati hostes, exprobantes illudentesque. Romanis e saltu egredsis lux ipsâ morte tristior fuit: pudor fugere colloquia et cœtus hominum cogebat 5. Sero Romam ingressi sunt, et se in suis quisque ædibus abdiderunt.

3. Deliberante senatu de pace Caudinâ, Postumius sententiam dicere jussus: «Turpi sponsione, inquit, quâ me obstrinxi, non tenetur populus Romanus, quando ejus injüssu facta est; nec quidquam ex 6 eâ, præter corpus meum, debetur Samnitibus. Iis dedit me nudum vincatumque; in me unum sœviant: exsolvam religione 7 populum», Senatus hanc

animi magnitudinem admiratus, Postumium laudavit, ejusque sententiam secutus est. Traditus est igitur Postumius fetialibus 1, qui eum ad Samnites ducerent. Vestis ei detraeta, manus post tergum vinctae sunt; cumque apparitor 2, verecundiā majestatis, Postumium laxe vinciret: «Quin 3 tu, inquit ipse Postumius, adducis, lorum, ut justa 4 fiat deditio?» Tum ubi in cœtum Samnitium venit, facta ditione, Postumius fetialis femur genu, quantā 5 potuit vi, percussit, et clarā 6 voce ait se Samnitēm civem esse, illum legatum; fetialem a se contra jus gentium 7 violatum; eo 8 iustius bellum adversus Samnites fore. Accepta non fuit a Samnitibus ista deditio, Postumiusque in castra Romana inviolatus rediit.

XXVI—L. PAPIRIUS CURSOR]

(Ante J. C. 323; Anno U. C. 429).

1. L. Papirius, cum dictatorem se adversis omnibus contra Samnites profectum esse sensisset, ad auspicia 9 repetenda Romam regreesus est, ac prius Q. Fabio, magistro equitum, edixit ut sese loco teneret 10, neu, absente se, manum cum hoste consereret. Fabius, post dictatoris profectionem, opportunitate ductus, acie cum Samnitibus confli-

xit. Neque melius res geri potuisset, si adfuisse dictator. Non miles daci, non dux militi defuit. Viginti milia hostium eo die cæsa traduntur. Haud multo post dictator advenit, plenus minarum iræque. Statim advocatæ contione 1, spoliari magistrum equitum, virgasque ac secures expediri jussit. Tum Fabius militum fidem 2 implorare cœpit. Clamor in totâ contione est ortus; alibi preces, alibi minæ audiebantur. Itaque res in posterum diem est dilata. Magister equitum noctu clam ex castris Romam profugit: quem dictator ipse secutus est. Vocato senatu, iterata contentio est; prehendi Fabium Papirius jussit. Tum Fabii pater ad populum provocavit 3. Populus Romanus, ad preces et obtestationem 4 versus, oravit dictatorem ut veniam adolescentiæ Fabii daret. Ipse adolescens ejusque pater procumbere ad genua dictatoris cœperuut, iramque deprecari 5. Tot precibus cessit Papirius.

2. Is fuit vir non animi solum vigore, sed etiam corporis viribus excellens. Præcipua pedum pernicitas inerat, quæ cognomen etiam dedit. Idem comis et jocorum studiosus. Quâdam die inambulans ante tabernaculum, prætorem 6 Prænestinum, qui per timorem segnius suos in prælium duxerat, vocari jussit, et, postquam eum graviter increpuit: «Li-

ctor 1. expedi, inquit, secures ; » et cum prætorem vidisset metu mortis attonitum 2 : « Agedum, lictor, inquit, exscinde radicem hanc incommodam ambulantibus. » Deinde prætorem, multâ dictâ, dimisit.

XXVII.—P. VALERIUS LÆVINUS.

(Ante J. C. 280 ; Anno U. C. 473).

1. Tarentinis 3, quod Romanorum legatis injuriam fecissent 4, bellum indictum est. Quibus auxilio venit Pyrrhus, rex Epirotarum 5, qui genus ab Achille 6 ducebat. Contra Pyrrhum missus est consul P. Valerius Lævinus, qui, cum exploratores regis cepisset, jussit eos per castra Romana circumductumque incolumes dimitti, ut ea quæ vidissent, Pyrrho renuntiarent. Mox, commissâ pugnâ, cum jam hostes pedem referrent, rex elephantos in Romanorum agmen 7 agi jussit ; tumque mutata est prælia fortuna. Romanos vastorum corporum moles 8, terribilisque superadstantium armatorum species turbavit. Equi etiam, ad conspectum et odorem beluarum exterriti, sessores 9 excutiebant, aut secum in fugam abripiebant. Nox prælio finem fecit.

2. Pyrrhus captivos Romanos summo honore habuit ; occisos sepelivit. Quos cum ad-

verso 1 vulnero et truci vultu etiam mortuos jacere cerneret, manus ad cælum tulisse dicitur cum hac voce: «Ego talibus viris 2 brevi orbem terrarum subegisset.» Deinde ad urbem Romam magnis itineribus 3 contendit; omnia igne et ferro vastavit; ad vice-simum ab Urbe lapidem 4 castra posuit; Pyrrhe obviam venit P. Laevinus cum novo exercitu; quo viso, rex ait sibi eamdem adversus Romanos esse fortunam quam Herculi 5 adversus hydram 6, cui tot capita renascebantur quot praecisa fuerant. Deinde in Campaniam 7 se recepit; missos a senatu de redimendis 8 captivis legatos honorifice exceptit; captivos sine pretio reddidit, ut Romani, cognitā jam ejus virtute, cognoscerent etiam liberalitatem.

3. Erat Pyrrho, utpote magno et forti viro, mitis ac placabilis animus: solet enim magni animi comes esse clementia. Ejus humanitatem experti sunt Tarentini. Ii scilicet, cum sero intellexissent se pro socio dominum accepisse, sortem suam liberis vocibus querebantur, et de Pyrrho multa temere effutiebant, maxime ubi vino incaluerant. Itaque accessiti ad regem sunt nonnulli, qui de eo in convivio proterve locuti fuerant; sed periculum simplex confessio culpæ discussit. Nam cum rex percontatus fuissest an 9 ea, quæ ad

aures suas pervenerant, dixissent: «Et hæc diximus, inquit, rex, et, nisi vinum defecisset, longe plura et graviora dicturi fuimus 1.» Pyrrhus, qui malebat vini quam hominum eam culpam videri, subridens eos dimisit.

4. Pyrrhus igitur, cum putaret sibi gloriosum fore pacem et fœdus cum Romanis post victoriam 2 facere, Romam misit legatum Cineam, qui pacem æquis condicionibus proponeret. Erat is regi familiaris, magna que apud eum gratiâ valebat. Dicere solebat Pyrrhus se plures urbes Cineæ eloquentiâ quam armorum vi expugnasse. Cineas tamen regiam cupiditatem 3 non adulabatur: nam cum in sermone Pyrrhus ei sua consilia aperiret, dixissetque se velle Italiam dicioni suæ subjicere, respondit Cineas: «Superatis Romanis, quid agere destinas, o rex?—Italiæ vicina est Sicilia, inquit Pyrrhus, nec difficile erit eam armis occupare.» Tunc Cineas: «Occupatâ Siciliâ, quid postea acturus es 4?» Rex, qui nondum Cineæ mentem 5 perspiciebat: «In Africam, inquit, tracicere mihi animus est.» Pergit Cineas: «Quid deinde 6, o rex?—Tum denique, mi Cinea, ait Pyrrhus, nos quieti dabimus, dulcique otio fruemur.—Quin tu, respondit Cineas, isto otio jam nunc frueris?»

5. Romam itaque venit Cineas, et domos

principum cum ingentibus donis circumibat 1. Nusquam vero receptus est. Non a viris solum, sed et a mulieribus spreta ejus munera. Introductus deinde in curiam 2, cum regis virtutem propensumque in Romanos animum verbis extolleret, et de condicionum aequitate dissereret, sententia senatus ad pacem et fœdus faciendum 3 inclinabat. Tum Ap. Claudius, sénex et cæcus, in curiam lecticâ 4 deferri se jussit, ibique gravissimâ 5 oratione pacem dissuasit. Itaque responsum Pyrrho a senatu est eum, donec 6 Italiâ excessisset, pacem cum Romanis habere non posse. Senatus quoque vetuit captivos omnes, quos Pyrrhus reddiderat, ad veterem statum redire priusquam bina⁷ hostium spolia rettulissent. Qnare legatus ad regem reversus est. A quo cum Pyrrhus quæreret quam Romam compumperisset, respondit urbem sibi templum, sennatum vero concessum regum esse visum.

XXVIII.—C. FABRICIUS.

(Ante J. C. 278; Anno U. C. 475.)

1. C. Fabricius unus fuit ex legatis qui ad Pyrrhum de captivis redimendis 8 venerant, Cujus postquam audivit Pyrrhus magnum esse apud Romanos nomen, ut viri boni et bello ergegii, sed admodum pauperis, eum præ ce-

teris benigne habuit 1, eique munera atque aurum obtulit. Omnia Eabrius repudiavit. Postero die, cum illum Pyrrhus vellet exterrere conspectu subito elephanti, imperavit suis 2 ut belua post aulæa 3 admoveretur Fabricio 4 secum colloquenti. Quod ubi factum est, signo dato, remotisque aulæis repente, belua stridorem horrendum emisit, et proboscidem super Fabricii caput suspedit. At ille placidus subrisit, Pyrrhoque dixit: »Non me hodie magis tua commovet belua quam herituum aurum pellexit.»

2. Fabricii virtutem admiratus Pyrrhus illum secreto invitavit ut patriam desereret, secumque vellet vivere, quartâ etiam regni sui 5 parte oblatâ. Qui Fabricius respondit: «Si me virum bonum judicas, cur me vis corrumpere? Sin vero malum, cur me ambis?» Anno interjecto, omni spe pacis inter Pyrrhum et Romanos conciliandæ ablatâ, Fabricius, consul factus, contra eum missus est. Cumque vicina castra ipse et rex haberent, medicus regis nocte ad Fabricium venit, eique pollicitus est, si præmium sibi proposuisset 6 se Pyrrhum veneno necaturum. Hunc Fabricius vincatum reduci jussit ad dominum, et Pyrrho dici quæ 7 contra caput ejus medicus spopondisset. Tunc rex admiratus eum dixisse fertur: «Ille 8 est Fabricius qui difficilius

ab honestate qnam sol a suo eureu possed
averti.»

3. Cum Fabricius apud Pyrrhum legatus
esset, Cineam audivit narrantem 1 esse quem-
dam 2 Athenis qui se sapientem profiteretur,
eumdemque 3 dicere omnia quae faceremus 4
ad voluptatem esse referenda. Tunc Fabricium
exclamasse ferunt: «Utinam id hostibus nos-
tris persuadeatur, quo 5 facilius vinci possint
cum se voluptatibus dederint!» Nihil magis
ab ejus vitâ alienum quam voluptas et luxus.
Tota ejus supellex argentea saline 6 uno con-
stabat et patellâ 7 ad usum sacrorum quæ ta-
men ipsa corneo pediculo sustinebatur. Cena-
bat 8 ad focum radices et herbas, quas in
agro repurgando 9 vellerat, cum legati a Sam-
nitibus ad eum venerunt, magnamque ei pe-
cuniam obtulerunt. Quibus respondit: «Quam-
diu cupiditatibus imperare potero, nihil mihi
istâ pecunia opus erit: hanc ad illos reportate
qui ea indigent.»

4. C. Fabricius cum Rufino, viro nobili, si-
multatem gerebat, ob morum dissimilitudi-
nem, cum ille pecuniae contemptor esset, hic
vero avarus et furax 10 existimaretur. Quia
tamen Rufinus egregie fortis ac bonus impe-
rator erat, magnumque et grave bellum immi-
nere videbatur, Fabricius auctor 11 fuit ut Ru-
finus consul crearetur. Cumque is deinde

Fabricio gratias ageret, quod se homo inimicus, consulem fecisset: «Nihil est, inquit Fabricius, quod 1 mihi gratias agas, si malui compilari quam venire. 2» Eumdem postea Fabricius, censor 3 factus, senatu movit, quod argenti facti 4 decem 5 pondo haberet. Fabricius omnem vitam in gloria paupertate exegit, adeoque inops decessit ut, unde 6 dos filiarum expediretur, non reliquerit. Senatus patris sibi partes desumpsit, et, datis ex communi aerario dotibus, eas collocavit 7.

XXIX.—M. CURIUS DENTATUS.

(Ante J. C. 275; Anno U. C. 478).

1. M'. Curius, contra Samnites 8 profectus, eos ingentibus præliis vicit. Romam regressus, in contione ait: «Tantum agri cepi, ut solitudo futura fuerit, nisi tantum hominum cepisset; tantum porro hominum cepi, ut fame perituri fuerint, nisi tantum agri cepisset.» Ex tam opulentâ victoriâ adeo 9 ditari noluit ut, cum a malevolis interversæ pecuniae 10 argueretur, gutto 11 ligneo, quo uti ad sacrificia consueverat, in medium prolatō, juraverit se nihil amplius de praedâ hostili in domum 12 suum intulisse. Legatis Samnitium aurum offrentibns, cum ipse rāpas in foco turreret «Malo, inquit, hæc in fictilibus meis esse 13,

et aurum habentibus imperare.» Agri captivi septena 1 jngera populo viritim divisit. Cumque ei senatus jugera quinquaginta assignaret, plus accipere noluit quam singulis fuerat datum, dixitque malum esse civem, cui non idem, quod 2 aliis, satis esse posset.

2. Postea Curius, consul creatus, adversus Pyrrhum missus est. Cumque eā de causā delectum 3 haberet, et juniores tædio belli nomina non darent, conjectis in sortem omnibus tribubus, primum nomen urnā extractum citari jussit. Cum adolescens non responderet, bona ejus hastæ subjicit 4. Tun̄ ille ad tribunos plebis concurrit, de injuriā sibi factā graviter querens, eorumque opem implorans. At Curius et bona ejus et ipsum quoque vendidit, dixitque non esse reipublicæ opus eo cive qui parere nesciret 5. Neque tribuni plebis 6 adolescenti auxilio fuerunt. Et postea res in consuetudinem abiit, ut, delectu rite 7 acto, qui militiam detrectaret in servitatem venderetur. Hoc terrore ceteri adacti nomina promptius dederunt.

3. His copiis Curius Pyrrhi exercitum cecidit, deque eo rege triumphavit. Insignem triumphum fecerunt quattuor elephanti cum turribus suis tum primum Romæ visi. Victor rex in Epirum reversus est; sed, relicto in urbe Tarentinā præsidio, fidem sui reditus fecerat.

Itaque cum bellum renovaturus 1 putaretur, M'. Curium iterum consulem fieri placuit. Sed inopinata mors regis Romanos metu liberavit. Pyrrhus enim, dum Argos 2 oppugnat, urbem jam ingressus, a juvēne quodam Argivo lanceā leviter vulneratus est. Mater adolescentis, anus paupercula, cum aliis mulieribus e tecto domus prœlium spectabat. Quæ, cum vidisset Pyrrhum in auctorem vulneris sui magno impetu ferri, periculo filii sui commota, protinus tegulam corripuit, et utrāque manu librata 3 in caput regis dejecit.

XXX.—AP. CLAUDIUS CAUDEX.

(Ante J. C. 263; Anno U. C. 490).

1. Ap. Claudio consule 4 cœptum est pri-
mum adversus Pœnos 5 bellum. Cum Messanam 6, Siciliæ urbem, Carthaginienses et Hi-
ero, rex Syracusanus 7, ob siderent, Ap. Clau-
dius ad Messanam liberandam missus est.
Consul primo ad explorandos hostes nave pis-
catoriâ trajecit fretum inter Italiam et Sici-
liam interjectum. Ad quem venerunt nuntii ab
Hannonœ 8, Pœnorum duce, hortantes ad pa-
cem conservandam. Cum vero consul nullas
condiciones admitteret, nisi Pœni ab oppu-
gnatione desisterent, iratus Hanno exclamavit
se non esse passurum Romanos vel manus in

mari Siculo abluere. Non tamen potuit prohibere quominus Claudius in Siciliam legionem traduceret, et Pœnos Messanā expelleret. Deinde Hiero apud Syracusas victus est. Qui eo periculo territus, Romanorum amicitiam petuit, et in eorum societate postea constanter permanxit

XXXI. — C. DUILIUS.

(Ante J. C. 260; Anno U. C. 493).

1. C. Duilius Pœnos navalii prælio primus devicit. Is cum videret naves Romanas 1 a Punicis 2 velocitate superari, manus ferreas, quas corvos vocavere 3, instituit. Ea machina Romanis magno usui fuit: nam, injectis illis corvis, hostilem navem apprehendebant; deinde, superjecto ponte, in eam insiliebant, et gladio velut in pugnā terrestri dimicabant: unde Romanis, qui robore 4 præstabant, facilis victoria fuit. Inter pugnandum 5 triginta hostium naves captæ sunt, tredecim mersæ. Duilius victor 6 Romam reversus est, et primus navalem triumphum 7 egit. Nulla Victoria Romanis gratior fuit, quod, invicti terrā, jam etiam mari 8 plurimum possent 9. Itaque Duilio concessum est ut per omnem vitam præluente funali 9 et præcidente tibicine 10 a cœna publice rediret.

2. Hannibal 1, dux classis Punicæ, e navi, quæ jam capienda 2 erat, in scapham saltu se demisit, et Romanorum manus effugit. Veritus autem ne in patriâ classis amissæ pœnas daret 3, civium offensam astutia avertit: nam ex illâ infelici pugnâ priusquam cladis nuntius domum perveniret, quemdam ex amicis Carthaginem misit. Qui curiam 4 ingressus: «Vos, inquit, consulit Hannibal, cum dux Romanorum magnis copiis maritimis instructus advenerit, an cum eo configere debeat?» Acclamavit universus senatus: «Non est dubium quin confligendum sit.» Tum ille: «Fecit, inquit, et victus est.» Ita non potuerunt factum damnare quod ipsi fieri debuisse judicaverant. Sic Hannibal victus crucis supplicium effugit: nam eo pœnæ genere dux, re 5 male gestâ, apud Pœnos afficiebatur.

XXXII. — A. ATILIUS CALATINUS ET M. CALPURNIUS FLAMMA, TRIBUNUS MILITUM.

(Ante J. C. 258; Anno U. C. 495.)

1. A. Atilius Calatinus, consul, paucis navibus magnam Pœnorum classem superavit; sed postea, cum temere exercitum in vallem iniquam duxisset, ab hostibus circumventus est. Romanos eximia virtus M. Calpurnii, tribuni militum, servavit. Is enim ad consulem

accessit, eique : «Censeo, inquit, jubeas 1 milites quadringentos ire ad hanc rupem inter medios hostes editam atque asperam, eamque occupare. Futurum enim profecto est ut hostes properent ad occursandum nostris militibus, atque ita circa eam rupem atrox pugna fiat; at tu interea tempus habebis exercitus ex loco infesto educendi. Alia, nisi haec, salutis via nulla est.» Respondit consul : «Fidum quidem et providum hoc consilium videtur; sed quisnam erit qui ducat 2 quadringentos illos milites ad eum locum? – Si alium, inquit Calpurnius, neminem reperis, me ad hoc consilium perficiendum uti potes. Ego hanc 3 tibi et reipublicæ animam do».

2. Consul tribuno gratias egit, et quadringentos milites dedit. Quos Calpurnius admonens quem in locum deduceret, et quo consilio 4 : «Moriamur, inquit, commilitones, et morte nostrâ eripiamus ex obsidione circumventas legiones.» Omnes nullâ spe 5 evadendi, sed amore laudis accensi proficiscuntur. Migrati sunt primo hostes eam militum manum 6 ad se venire. Deinde, ubi cognitum est eos ad illam rupem obtinendam iter intendere, adversus illos arma verterunt. Romani repugnant: fit prælium diu anceps. Tandem superat multitudo: quadringenti omnes perfossi gladiis aut missilibus operti cadunt. Consul

interim, dum ea pugna fit, se in loca edita et tuta subducit.

3. Virtuti par fuit Calpurnii fortuna: nam ita evenit ut, cum 1 multis locis saucius factus esset, nullum tamen in capite vulnus acciperet 2. Inter mortuos multis confossus vulneribus, sed adhuc spirans, inventus est; convalluit, et sœpe postea eperam reipublicæ strenuam navavit. Ei merces egregii facinoris data est corona graminea 3, quâ nulla nobilior 4 corona fuit in præmium virtutis bellicæ apud populum terrarum vrincipem, et quæ ab universo exercitu servato decerni solebat.

XXXIII.—M. ATILIUS REGULUS.

(Ante J. C. 267; Anno U. C. 486).

1. M. Regulus Pœnos magnâ clade afflixit. Tunc ad eum Hanno Corthaginiensis venit quasi de pace acturus, sed reverâ ut tempus traheret, donec novæ copiæ ex Africa advenient. Is ubi ad consulem accessit, exortus est clamor, auditaque vox: «Idem huic faciendum esse quod paucis ante 5 annis Cornelio Romano a Pœnis factum fuerat». Cornelius porro, per fraudem veluti in colloquium evocatus, a Pœnis comprehensus fuerat, et in vincula conjectus. Jam Hanno timore incipiebat, sed periculum callido dicto avertit: «Hoc vos, in-

quit, si feceritis 1, nihilo 2 eritis Afris meliores». Consul tacere jussit eos qui par pari referri volebant, et conveniens gravitati Romanæ responsum dedit: «Isto 3 te metu, Hanno, fides Romana liberat». De pace non convenit 4, quia nec Pœnus serio agebat, et consul victoriam quam pacem malebat.

2. Regulus deinde in Africam primus Romanorum ducum trajecit. Clypeam 5 urbem et trecenta castella expugnavit; neque cum hominibus tantum, sed etiam cum monstribus dimicavit. Nam cum apud flumen Bagradam 6 castra haberet, anguis miræ magnitudinis exercitum Romanum vexabat: multos milites ingenti ore corripuit; plures 7 caudae verbere elisit; nonnullos ipso pestilentis halitus afflatu exanimavit. Neque is telorum ictu perforari poterat: quippe qui 8 durissimam squamarum lorica omnia tela facile repelleret. Confugiendum fuit ad machinas 9, et, advectis ballistis 10, tanquam arx quædam munita, dejiciendus hostis 11 fuit. Tandem saxorum pondere oppressus jacuit; sed crux suo flumen et vicinam regionem infecit, Romanosque castra movere coegit. Corium beluae, centum et viginti pedes 12 longum, Romam misit Regulus.

3. Regulo, ob res bene gestas, imperium in annum proximum prorogatum est. Quod ubi cognovit Regulus, scripsit senatui villicum

suum in agello, quem septem jugerum 1 habebat, mortuum esse, et servum, occasionem nactum, aufugisse, ablato instrumento 2 rustico, ideoque petere se, ut sibi successor in Africam mitteretur, ne, deserto agro, non esset unde 3 uxor et liberi alerentur. Senatus, acceptis litteris, res quas Regulus amiserat, publicâ 4 pecuniâ redimi jussit; agellum colendum locavit 5, et alimenta conjugi ac liberis præbuit. Regulus deinde crebris prœliis Carthaginiensium opes 6 contudit, eosque pacem petere coegit: quam cum Regulus nollet nisi durissimis condicionibus dare, illi a Lacedæmoniis 7 auxilium petierunt.

4. Lacedæmonii Xanthippum, virum belli peritissimum, Carthaginiensibus miserunt, a quo Regulus victus est ultimâ 8 pernicie: duo tantum milia hominum ex omni Romano exercitu remanserunt; Regulus ipse captus et in carcerem conjectus est. Deinde Romam de permutandis captivis, dato jurejurando, missus est, ut 9, si non impetrasset, rediret ipso Carthaginem. Qui cum Romam venisset, inductus in senatum mandata exposuit, et primum ne sententiam diceret recusavit, causatus se, quoniam in hostium potestatem venisset, jam non esse senatorem. Jussus tamen sententiam aperire, negavit esse utile captivos Pœnos reddi, quia adolescentes essent 10

et boni duces, ipse vero jam confectus senectute. Cujus cum valuissest auctoritas 1, captivi retenti sunt.

5. Regulus deinde cum retineretur a propinquis et amicis, tamen Carthaginem rediit : neque vero tunc ignorabat se ad crudelissimum hostem et ad exquisita supplicia proficisci, sed jusjurandum conservandum putavit. Reversum Carthaginienses omni cruciatu necaverunt : palpebris enim resectis, aliquandiu in loco tenebricoso tenuerunt ; deinde cum sol esset ardentissimus, repente eductum intneri cælum coegerunt ; postremo in arcam ligneam incluserunt, in quâ undique clavi præacuti 2 eminebant. Ita, dum fessum corpus, quocumque 3 inclinabat, stimulis ferreis confoditur, vigiliis et dolore continuo extinctus est. Hic 4 fuit Atilii Reguli exitus ipsa quoque vitâ, licet per maximam gloriam diu actâ, clarior et illustrior.

XXXIV.—AP. CLAUDIUS PULCHER.

(Ante J. C. 250; Anno U. C. 503).

1. Ap. Claudius, vir stultæ temeritatis, consul adversus Pœnos profectus est. Priorum ducum consilia palam reprehendebat, sequet, quo die 5 hostem vidisset, bellum perfecturum esse jactitabat. Antequam navale prælium

committeret, auspicia 1 habuit; cumque pullarius 2 ei nuntiasset pullos non exire e caveâ neque vesci, irridens jussit eos in aquam mergi, ut saltem biberent, quoniam esse 3 nolent. Quo facto militum animos vana religio 4 incessit. Commisso deinde prœlio, magna clades a Romanis accepta est; quorum octo milia cæsa sunt, viginti milia capta. Quare Claudius a populo condemnatus est. Ea res calamitati fuit etiam Claudiæ, consulis sorori: nam cum illa, a ludis 5 publicis rediens, turbâ premeretur, dixit: «Utinam frater meus viveret 6, classemque iterum duceret!» significans optare se ut nimis magna civium frequentia minueretur. Ob istam 7 vocem impiam Claudia quoque damnata est.

XXXV.—C. LUTATIUS.

(Ante J. C. 241; Anno U. C. 512).

1. C. Lutatius consul finem primo bello Punico imposuit. Ei in Siciliam advenienti nuntiatum est maximam classem Pœnorum ex Africâ venire. Erant autem quadringentæ naves onustæ commeatu quem ad exercitum portabant, cui in Siciliâ præerat Hamilcar Carthaginiensis. Dux 8 classis Hanno, nobilis Pœnus, cui animus erat naves onere levare, easque deinde acceptis ab Hamilcare 9 delectis

viris complere. At Lutatius, optimum 1 ratus prævertere Hannonis adventum et cum classe gravi suisque oneribus impeditâ confligere, adversus eum ad Aegates insulas 2 cursum intendit. Nec longa fuit victoriæ mora: nam omnes Carthaginiensium naves brevi aut cappa- tæ aut depressæ sunt. Ingens fuit præda. Pœni victi pacem postularunt; quæ eis hac condicione concessa est, ut omnibus insulis, quæ sunt inter Italiam et Africam, decederent, et certum 3 populo Romano vectigal per viginti annos penderent.

XXXVI.—Q. FABIUS MAXIMUS.

(Ante J. C. 218; Anno U. C. 535).

1. Hannibal, Homilcaris filius, novem annos natus, a patre aris admotus, odium in Romanos perenne juravit. Quæ res 4 maxime videtur concitasse secundum bellum Punicum. Nam, Hamilcare mortuo, Hannibal, causam belli quærens, Saguntum 5, civitatem Romanis fœderatam 6, evertit. Quapropter Romæ missi sunt Carthaginem legati, qui populi Romani querimonias deferrent, et Hannibalem, mali auctorem, sibi dedi postularent. Tergiversantibus Pœnis, Q. Fabius, legationis princeps 7, siqu 8 ex togâ facto: «Hic 9 ego, inquit, porto bellum pacemque; utrum 10 placet sumite»,

Poenis «bellum» suclamantibus, Fabius, ex-cussâ togâ, bellum dare se dixit. Poeni accipere se responderunt et, quo acciperent animo 1, eodem se gesturos.

2. Hannibal, superatis Pyrenæi et Alpium jugis, in Italiam venit. P. Scipionem apud Ticinum 2 amnem, Sempronium apud Trebiam 3, Flaminium apud Trasumennum 4 profligavit. Adversus hostem toties victorem missas, Q. Fabius dictator Hannibalis impetum morâ 5 fregit; namque pristinis edoctus cladibus, belli rationem mutavit. Per loca alta exercitum ducebat, neque ullo fortunæ se committebat; castris, nisi quantum necessitas cogeret, tenebatur miles 6. Dux neque occasione rei bene gerendæ deerat, si qua 7 ab hoste daretur, neque ullam ipse hosti dabat. Frumentatum exeunti Hannibali opportunus 8 aderat, agmen carpens, palantes excipiens. Ita ex levibus pœliis superior discossit, militemque cœpit minus jam aut virtutis suæ, aut fortunæ pœnitere 9.

3. His artibus Hannibalem Fabius in agro Falerno 10 incluserat; sed ille callidus sine ullo exercitus detimento se expedivit. Nempe arida sarmenta boum cornibus alligavit, eaque principio noctis incendit: metus flammæ re-luentis ex capite boves velut stimulatos furore agebat, hi ergo, accensis cornibus, per

montes, per silvas huc illuc¹ discurrebant. Romani, qui ad speculandum concurrerant, miraculo attoniti constiterunt; ipse Fabius, insidias esse ratus, militem extra vallum² egredi vetuit³. Interea Hannibal ex angustiis evasit. Dein Hannibal, ut Fabio apud suos crearet invidiam⁴, agrum ejus, omnibus circa vastatis, intactum reliquit. At Fabius omnem ab se suspicionem propulsavit: nam eumdem agrum vendidit, ejusque pretio captivos Romanos redemit.

4. Haud grata tamen erat Romanis Fabii cunctatio: eumque pro cauto timidum, pro considerato segnem vocitabant⁵. Augebat invidiam Minucius, magister equitum, dictatorem criminando; illum in ducendo bello tempus terere, quo⁶ diutius in magistratu esset solusque et Romæ⁷ et in exercitu imperium haberet. His sermonibus accensa plebs⁸ dictatori magistrum equitum imperio æquavit. Quam injuriam æquo animo tulit Fabius, exercitumque suum cum Minucio dīvisit. Cum postea Minucius temere prælium commisisset, ei periclitanti auxilio venit Fabius. Cujus subito adventu compressus Hannibal receptui cecinit⁹, palam confessus ab se Minucium, a Fabio se victum esse. Eum quoque ex acie redeuntem dixisse ferunt: «Nubes ista, quæ sedere in jugis montium solebat, tandem cum pro-

cellâ imbreū dedit». Minucius, periculo liberatus, Fabium, cui salutem debebat, patrem appellavit, eique deinceps parere non abnuit.

5. Postea Hannibal Tarento 1 per proditionem potitus est. In eam rem 2 tredecim fere juvenes nobiles Tarentini conspiraverant. Hi, nocte per speciem venandi urbe egressi, ad Hannibalem, qui haud procul castra habebat, venerunt. Eos laudavit Hannibal, monuitque 3 ut redeuntes pascentia Carthaginiensium pecora ad urbem agerent, et prædam veluti ex hoste factam præfecto et custodibus portarum donarent. Id iterum sæpiusque ab iis factum, eoque consuetudinis 4 adducta res est ut, quo cumque 5 noctis tempore dedissent signum, porta urbis aperiretur. Tunc Hannibal eos nocte mediâ cum decem milibus hominum 6 delectis secutus est. Ubi portæ 7 appropinquarunt, nota juvēnum vox vigilem excitavit. Duo primi inferebant aprum vasti corporis. Vigil incautus, dum beluae magnitudinem miratur, venabulo 8 occisus est. Ingressi Pœni ceteros vigiles sopitos obtruncant. Tum Hannibal cum suo agmine ingreditur; Romani passim trucidantur. Livius Salinator, Romanorum præfector, cum iis qui cædi superfuerant, in arcem confugit.

6. Profectus igitur Fabius ad recipiendum Tarentum, urbem obsidione cinxit. Romanos

plurimum adjuvit res levis momenti. Præfectorus præsidii Tarentini deperibat amore mulierculæ 1, cujus frater in exercitu Fabii erat. Miles, jubente Fabio, pro perfugâ Tarentum transiit, ac per sororem præfecto conciliatus, eum ad tradendam urbem perpulit. Fabius vigiliâ primâ 2 accessit, ad eam partem muri quam præfectus custodiebat. Eo adjuvante, Romani muros inscenderunt. Inde, proximâ portâ refractâ, Fabius cum exercitu intravit. Hannibal, auditâ Tarenti oppugnatione, ad opem ferendam festinavit; cumque ei esset nuntiatum urbem captam esse: «Et 3 Romani, inquit, suum Hannibalem habent: eadem, quæ ceperamus, arte Tarentum amisimus». Cum postea Livius Salinator coram Fabio gloriaretur quod arcem Tarentinam retinuisse, diceretque eum 4 suâ operâ Tarentum recepisse: «Certe, respondit Fabius, Tarentum nunquam recepissem, nisi tu perdidisses».

6. Q. Fabius jam senex filio 5 suo consuli legatus 6 fuit, cumque in ejus castra veniret, filius obviam patri progressus est; duodecim lictores pro 7 more anteibant. Equo 8 vehabantur senex, nec appropinquante consule descendit. Jam ex lictoribus undecim verecundia paternæ majestatis taciti 9 præterierant. Quod cum consul animadvertisset, proximum 10 lictorem jussit inclamare Fabio patri ut ex equo

descenderet. Pater tum desiliens: «Non ego, fili, inquit, tuum imperium contempsi; sed experiri volui an I scires consulem agere». Ad summam senectutem vixit Fabius Maximus, dignus tanto cognomine. Cautior quam promptior habitus est, sed insita ejus ingenio prudentia bello, quod tum gerebatur, aptissima erat. Nemini dubium est quin rem Romanam cunctando 2 restituerit.

XXXVII.—L. AEMILIUS PAULUS
ET. C. TERENTIUS VARRO.

(Ante J. C. 216; Anno U. C. 537.)

1. Hannibal in Apuliam 3 pervenerat. Adversus eum Româ profecti sunt duo consules, L. Aemilius Paulus et. C. Terentius Varro; Paulo sollers Fabii cunctatio magis placebat; Varro autem, ferox et temerarius, acriora sequebatur consilia 4. Ambo apud vicum, qui Cannæ 5 appellabatur, castra posuerunt. Ibi insitam Varroni temeritatē fortuna aliquo levium præliorum successu aluerat: itaque, invito collegâ, aciem instruxit, et signum pugnæ dedit. Victus cæsusque est Romanus exercitus; nusquam graviore vulnere 6 afflîcta est res publica. Aemilius Paulus telis obrutus cecidit: quem cum mediâ in pugnâ oppletum cruce conspexisset quidam tribunus militum 7:

«Cape, inquit, hunc equum, et fuge, *Æmili.*— Quin 1 tu potius, respondit Paulus, abi; nuntia patribus ut 2 urbem munitant, ac, priusquam hostis victor adveniat, præsidiis firment: tu me patere 3 in hac militum meorum strage exspirare». Alter consul cum paucis equiti- bus fugit.

2. Hannibali victori cum ceteri gratularen- tur, suaderentque ut quietem ipse sumeret et fessis militibus daret, unus ex ejus præfectis 4, Maharbał, minime cessandum ratus, Hanniba- lem hortabatur ut statim Romam pergeret, die quinto victor in Capitolio 5 epulaturus. Cum- que Hannibali 6 illud consilium non probare- tur, Maharbal adjecit: «Vincere scis, Hannibāl, sed victoriā uti nescis». Mora hujus diei satis creditur saluti fuisse urbi et imperio. Postero die, ubi primum 7 illuxit, ad spolia legenda Pœni insistunt. Jacebant tot Romano- rum milia ut missi fuerint Carthaginem tres modii 8 anulorum, qui ex digitis equitum 9 et senatorum detracti fuerant. Dein Hannibal in Campaniam 10 devertit, cujus deliciis et ipse et exercitus ardor elanguit.

3. Nunquam tantum pavoris Romæ fuit quantum ubi acceptæ cladis nuntius advenit. Neque tamen ulla pacis mentio facta est; immo Varroni, calamitatis auctori, obviam itum est, et gratiae ab omnibus ordinibus 11 actae, quod

de republicā non desperasset: qui, si Carthaginensium dux fuisset, temeritatis pœnas omni 1 suppicio dedisset. Dum Hannibal Capuae segniter et otiose agebat 2, Romani interim respirare cœperunt. Arma non erant: detracta sunt templis et porticibus 3 vetera hostium spolia. Egebat aerarium 4: opes suas senatus libens in medium protulit, patrumque exemplum imitati sunt equites. Deerant milites: nomina dederunt 5 quidam adhuc praetextati 6, id est juniores annis septemdecim, qui satis virium ad ferenda arma habere videbantur; empti sunt publice 7 et armati servi. Id magis placuit quam captivos, licet minore pretio, redimere.

4. Cum Hannibal redimendi 8 sui copiam captivis Romanis fecisset, decem ex ipsis Romanam eā de re missi sunt; nec pignus aliud fidei ab iis postulavit Hannibal quam ut jurarent se, si non impetrassent, in castra redituros. Eos senatus non censuit redimendos, cum 9 id parvā pecuniā fieri potuisset: ut militibus Romanis insitum 10 esset aut vincere aut mori. Unus ex iis legatis e castris egressus, velut aliquid oblitus, paulo post reversus fuerat in castra, deinde comites ante noctem assecutus fuerat. Is ergo, re 11 non impetrata, domum abiit. Reditu enim in castra 12 se liberatum esse jurejurando interpre-

tabatur. Quod ubi innotuit, jussit senatus illum comprehendendi, et vincetum duci ad Hannibalem. Ea res Hannibal's audaciam maxime fregit, quod senatus populusque Romanus rebus afflictis tam excelso esset in animo.

XXXVIII.—M. CLAUDIUS MARCELLUS.

(Ante J. C. 214; Anno U. C. 539).

1. M. Claudius Marcellus praeter 2 Hannibalem vinci posse primus docuit. Cum enim ad Nolam 3 Hannibal accessisset, spe urbis per prodigionem recipiendæ, Marcellus, instructa ante urbis portam acie, cum eo conflixit, et Pœnos fudit. Pulsus Hannibal exercitum ad Casilinum 4, parvam Campaniæ urbem, duxit. Parvum erat in eâ præsidium, et tamen penuria frumenti efficiebat, ut nimium hominum esse videretur. Hannibal primo cives verbis benignis ad portas aperiendas cœpit allicere; deinde, cum in fide Romana perstarent, moliri portas et claustra refringere patrat. Tum ex urbe, ingenti cñm tumultu erumpunt cohortes 5 duœ intus instructæ, stragemque Pœnorum faciunt. Pudor Hannibalem ab incepto avertit: itaque, relicto circa Casilinum præsidio, ne omissa res videretur, ipse in hiberna Capuam 6 concessit, partemque majorem hiemis exercitum in tectis habuit.

2. Mitescente 1 jam hieme, Hannibal Casilinum rediit, ubi obsidio continuata oppidanos ad ultimum inopiae 2 adduxerat. Marcello cupientem obsessis ferre auxilium Voltumnus 3 amnis inflatus aquis 4 tenebat; at Gracchus, qui cum equitatu Romano Casilino assidebat 5, farre ex agris undique convecto complura dolia 6 implevit, deinde nuntium ad magistratum Casilinum misit, ut 7 exciperet dolia quae amnis deferret. Insequenti nocte, dolia medio missa amne 8 defluxerunt. Aequaliter inter omnes frumentum divisum. Id postero quoque die ac tertio factum est. Re detecta, Hannibal, catenâ per medium flumen injecta, intercepit delia. Tum nuces a Romanis sparsae, quae aquâ defluente Casilinum defrebantur, et cratibus excipiebantur. Eo commeatu sociorum necessitas aliquandiu sublevata est.

3. Postremo ad id ventum est inopiae 9, ut Casilinates lora manderent, detractasque scutis 10 pelles, quas fervidâ molliebant aquâ; nec muribus alioq[ue] animali abstinuerunt. Quidam ex his avarus murem captum maluit ducentis denariis 11 vendere quam eo ipse vesci leniendae famis gratiâ. Utrique, venditori nempe et smptori, sors merita 12 obtigit: nam avaro fame consumpto non licuit sua pecuniâ frui; emptor vero cibo comparato vixit. Tan-

dem omne herbarum radicumque genus infimis aggeribus muri eruerunt; et, cum hostes locum exarassent, Casilinates raporum semen injecerunt. Miratus Hannibal exclamavit: «Eone usqne 1, dum ea nascantur, ad Casilinum sessurus sum?» Et qui nullam antea pactionem auribus 2 admiserat, tum demum æquas delitionis condiciones non repudiavit.

4. Postea cum Sicilia a Romanis ad Pœnos defecisset, Marcellus, consul creatus, Syracusas 3, urbem Siciliæ nobilissimam, oppugnavit. Diuturna fuit obsidio; nec eam, nisi post tres annos, cepit Marcellus. Rem confecisset celerius, nisi unus vir eâ tempestate Syracusis fuisset. Is erat Archimedes 4, mirabilis inventor machinarum, quibus omnia Romanorum opera brevi disturbabat. Captis Syracusis, Marcellus, eximiâ viri prudentia 5 delectatus, ut capiti illius parceretur edixit. Archimedes, dum in pulvere quasdam formas describebat attentius 6, patriam suam captam esse non senserat. Miles prædandi causâ in domum ejus irrupit, et minantis 7 voce quisnam esset eum interrogavit. Archimedes, propter cupiditatem illud investigandi quod requirerebat, non respondit. Quapropter a milite obtuncatus est. Ejus mortem aegre tulit Marcellus, sepulturaeque 8 curam habuit.

5. Marcellus, receptâ Siciliâ, cum ad urbem

venisset, postulavit ut sibi triumphanti 1 Romam inire liceret. Id non impetravit; sed tantum ut ovans 2 ingrederetur. Pridie, injussu senatus in monte Albano 3 triumphavit; inde ovans multam prae se praedam in urbem intulit. Cum simulacro captarum Syracusarum perlata sunt multa urbis ornamenta, nobiliaque signa quibus abundabant Syracusae. Quae omnia ad aedem Honoris atque Virtutis 4 contulit: nihil in suis aedibus, nihil in hortis posuit. Insequenti anno, iterum adversus Hannibalem missus est. Tumulus erat inter Punica et Romana castra, quem occupare Marcellas cupiebat; at prius locum ipse explorare voluit. Eo cum paucis equitibus proficisciatur, sed in insidias delapsus est, et lancea 5 transfixus occubuit. Hannibal inventum Marcelli corpus magnifice sepeliri jussit.

XXXIX.—C. CLAUDIUS NERO
ET M. LIVIUS SALINATOR.

(Ante J. C. 207; Anno U. C. 546.)

1. Hasdrubal, frater Hannibal, ex Hispania profectus cum ingentibus copiis in Italiam trahicere parabat. Actum erat 6 de imperio Romano, si jungere se Hannibali potuisset. Itaque Româ profecti sunt duo consules, Claudius Nero et Livius Salinator: hic in Galliam

Cisalpinam 1, ut Hasdrubali ab Alpibus descendenti occurreret; ille vero in Apuliam, ut Hannibali se opponeret. Fuerant Livio cum Nerone veteres inimicitiae; ubi tamen ei collega datus est, injuriae, quam gravissimam acceperat, oblitus est, et amicitiam cum eo junxit, ne propter privatam discordiam res publica male administraretur. Ea gratiae reconciliatione laetus senatus, digredientes in provincias 2 consules prosecutus est. Ii porro id in mente habebant, ut uterque in suâ provinciâ hostem contineret, neque conjungi aut conferre in unum vires pateretur.

2. Inter haec Hasdrubal, Italiam ingressus, quattuor equites cum litteris ad Hannibalem misit qui capti ad Neronem sunt perducti. Consul, cognito Hasdrubalis consilio, audiendum aliquid improvisum ratus, cum delectis copiis profectus est nocte, et, inscio Hannibale, paene totam Italiam emensus 3 sex dierum spatio ad castra Livii pervenit; amboque, conjunctis copiis, Hasdrubalem apud Senam 4 vicerunt. Caesa sunt eo prœlio 5 quinquaginta sex hostium milia. Ipse Hasdrubal, né tantae cladi superesset, concitato equo, se in cohortem 6 Romanam immisit, ibique pugnans cecidit. Nero, eâ nocte quae pugnam secuta est, pari celeritate quâ venerat, in castra sua rediit, antequam Hannibal eum discessisse seu-

tiret. Caput Hasdrubalis, quod servatum cum curâ attulerat, projici ante hostium stationes 1 jussit. Hannibal, viso fratris occisi capite, dixisse fertur: «Agnosco fortunam Carthaginis!»

XL.—P. CORNELIUS SCIPIO AFRICANUS.

(Ante J.C. 205; Anno U. C. 548).

1. P. Cornelius Scipio, nondum annos pueritiae egressus 2, patrem singulari virtute servavit: nam cum is in pugnâ apud Ticinum 3 contra Hannibalem commissâ graviter vulneratus esset, et in hostium manus jamjam venturus esset, filius, interjecto corpore, Pœnis irruentibus se opposuit, et patrem periculo liberavit. Quae pietas Scipioni postea aedilitatem 2 petenti favorem populi conciliavit. Cum obsisterent tribuni plebis 3, negantes rationem 4 ejus esse habendam quod nondum ad petendum legitima aetas 5 esset: «Si me, inquit Scipio, omnes Quirites 6 ædilem facere volunt, satis annorum habeo». Tanto inde favore ad suffragia itum est, ut tribuni incepto destiterint.

2. Post cladem Cannensem 7, Romani exercitus reliquiae Canusium 8 perfugerant; cumque 9 ibi tribuni militum quattuor essent, tamen omnium consensu ad P. Scipionem, ad-

modum adolescentem, summa imperii delata est. Tunc Scipioni nuntiatum est nobiles quos-dam juvenes de Italia deserendā conspirare. Statim in hospitium Metelli, qui conspiratio nis erat princeps, se contulit Scipio; cuinque concilium ibi juvēnum, de quibus allatum erat, invenisset, stricto super capita consultantium gladio: «Jurate, inquit, vos neque rempublicam populi Romani deserturos, neque alium eivem Romanum deserere passuros: qui non juraverit, in se hunc gladium strictum esse sciat». Hāud secus pavidi quam si victorem Hannibalem cernerent, jurant omnes, custodiendosque semetipsos Scipioni tradunt.

3. Cum Romani duas clades in Hispaniā accepissent, duoque ibi summi imperatores 1 cecidissent, placuit exereitum augeri, eoqne 2 proconsulem 3 mitti; nec tamen quem mitterent 4 satis constabat. Ea de re indicta sunt comitia 5. Primo populus exspectabat ut 6, qui se tanto dignos imperio crederent, nomina profiterentur 7; sed nemo audebat illud imperium suscipere. Mæsta itaque civitas erat, et prope consilii inops. Subito Cornelius Scipio, quattuor et viginti ferme annos natus, professus est se petere, et in superiorē, unde conspici posset, loco constituit: in quem omnium ora conversa sunt. Deinde ad unum 8 omnes

Scipionem in Hispaniâ proconsulem esse iusserunt. At postquam animorum impetus rese-dit, populum Romanum cœpit facti pœnitere: etati Scipionis maxime diffidebant. Qued ubi animadvertisit Scipio, advocatâ contione 1, ita magno elatoque animo disseruit de bello quod gerendum erat, ut homines curâ libera-
verit, speque certâ impleverit.

4. Profectus igitur in Hispaniam, Scipio Carthaginem novam 2, quâ die 3 venit, expu-gnavit 4. Eo congestæ erant omnes pœne Afri-cæ et Hispaniæ opes; quibus potitus est. Inter captivos ad eum adducto est eximiae formæ adulta virgo. Postquam comperit eam illustri loco 5 inter Celtiberos 6 natam, principique ejus gentis adolescenti desponsam fuisse, ar-cessitis parentibus et sponso eam reddidit. Parentes virginis, qui ad eam redimendam satis magnum auri pondus attulerant, Scipio-nem orabant ut id ab se donum reciperet. Scipio aurum poni ante pedes jussit, vocato-que ad se virginis sponso: «Super dotem, in-quit, quam accepturus a socero es, haec tibi a me dotalia dona accedant;» aurumque eum tollere ac sibi habere jussit. Ille, domum re-versus, ad referendam 7 Scipioni gratiam, Celtiberos Romanis conciliavit.

5. Deinde Scipio Hasdrubalem victum ex Hispaniâ expulit. Castris hostium potitus,

omnem prædam militibus concessit; captivos Hispanos sine pretio domum dimisit; Afros vero vendi jussit. Erat inter eos puer adul-tus, regii generis, formâ insigni: quem per-contatus est Scipio quis et cujas 1 esset, et cur id ætatis 2 in castris fuisset. Respondit puer: «Numida sum; Massivam populares vo-cant³: orbus a patre relictus, apud avum maternum, Numidiæ⁴ regem, educatus sum. Cum avunculo Masinissâ, qui ruper subsidio Carthaginiensibus venit, in Hispaniam trajeci; prohibitus propter ætatem a Masinissâ, nun-quam ante prœlium inii. Eo die quo pugna-tum est cum Romanis, in scio avunculo, clam armis equoque sumpto⁵, in aciem exivi: ibi prolapso equo, captus sum a Romanis». Sci-pio eum interrogavit velletne ad avunculum reverti. Id vero cupero se dixit puer, effusis gaudio lacrimis. Tum Scipio eum anulo aureo et equo ornato donavit, datisque qui tuto de-ducerent equitibus, dimisit.

6. Cum P. Cornelius Scipio se erga Hispa-nos clementer gessisset, circumfusa multitudo eum regem ingenti consensu appellavit; at Scipio, silentio per præconem⁶ facto, dixit: «Nomen imperatoris⁷, quo me mei milites appellarunt, mihi maximum est; regium no-men⁸, alibi magnum, Romæ intolerabile est. Si id amplissimum judicatis quod regale est,

vobis licet existimare regalem in me esse animum; sed oro vos ut a regis appellatione abstineatis». Sensere etiam barbari 1 magnitudinem animi quā Scipio id aspernabatur, quod ceteri mortales admirantur et concupiscunt.

7. Scipio, receptā Hispaniā, cum jam bellum in ipsam Africam transferre meditaretur, conciliandos prius regum et gentium animos existimavit. Syphacem, Maurorum 2 regem, primum tentare statuit. Enī regem totius Africæ opulentissimum magno usui sibi fore sperabat. Itaque legatum 3 cum donis ad eum misit. Syphax amicitiam Romanorum se accipere annuit, sed fidem nec dare nec accipere, nisi cum ipso coram duce Romano, voluit. Scipio igitur in Africam trajecit. Forte incidit ut eo ipso tempore Hasdrubal 4 ad eumdem portum appelleret, Syphacis amicitiam pariter potitus. Uterque a rege in hospitium invitatus. Cenatum simul apud regem est, et eodem lecto Scipio atque Hasdrubal accubuerunt. Tanta autem inerat comitas Scipioni, ut non Syphacem modo, sed etiam hostem infensissimum Hasdrubalem sibi conciliaverit. Scipio, fædere icto 5 cum Syphace, in Hispaniam ad exercitum rediit.

8. Masinissa quoque amicitiam cum Scipione jungere jamdudum cupiebat. Quare ad eum tres Numidarum principes misit, ad tem-

pus locumque colloquio statuendum. Duos pro obsidibus 1 retineri a Scipione voluit, remisso tertio, qui Masinissam in locum constitutum adduceret. Scipio et Masinissa cum paucis in colloquium venerunt. Ceperat jam ante Masinissam ex 2 famâ rerum gestarum admiratio viri 3, sed major praesentis veneratio cepit. Erat enim in vultu multa majestas; accedebat promissa caesaries, et habitus corporis, non cultus munditiis, sed virilis vere ac militaris et florens juventa. Prope attonitus ipso congressu, Numida gratias de filio fratris remisso agit: affirmat se ex eo tempore eam quae sivisse occasionem, quam tandem oblatam non omiserit; cupere se illi et populo Romano operam navare. Laetus eum Scipio audivit, atque in societatem recepit.

9. Scipio deinde Romam rediit, et ante annos 4 consul factus est. Ei Sicilia provincia decreta est, permissumque est ut in Africam inde trajiceret. Qui, cum vellet ex fortissimis peditibus Romanis trecentorum equitum numerum complere, nec posset illos statim armis et equis instruere, id prudenti consilio perfecit. Trecentos juvenes ex omni Sicilia nobilissimos et ditissimos legit, velut eos ad oppugnandam Carthaginem secum ducturus, eosque jussit quam celerrime 5 arma et equos expedire. Edicto imperatoris paruerunt juve-

nes, sed longinquum et grave bellum reformidabant. Tunc Scipio remisit illis istam expeditiōnem, si arma et arma et equos militibus Romanis vellent tradere. Laeti condicionem acceperunt juvenes Siculi. Ita Scipio sine publica impensa suos instruxit ornavitque 1 equites.

10. Tunc Scipio ex Sicilia in Africam vento secundo profectus est. Tantus erat militum ardor, ut non ad bellum duci viderentur, sed ad certa victoriae praemia. Celeriter naves e conspectu Siciliae ablatae sunt, conspectaque brevi Africae litora. Expositis 2 copiis, Scipio in proximis tumulis castra metatus est. Ibi speculatores hostium in castris deprehensos et ad se perductos nec supplicio affecit, nec de consiliis ac viribus Pœnorum percontatus est, sed circa omnes Romani exercitus manipulos 3 curavit deducendos; dein interrogauit num 4 ea satis considerasset quae jussi erant speculari; tum, prandio 5 dato, eos incolumes dimisit. Qua sui fiducia prius animos hostium quam arma contudit.

11. Scipioni in Africam advenienti Masi-nissa se conjunxit cum parva equitum turma 6. Syphax vero a Romanis ad Pœnos defecerat. Hasdrubal, Pœnorum dux, Syphaxque se Scipioni opposuerunt; at Scipio utriusque castra una nocte perrupit et incendit. Syphax ipse

captus est, et vivus ad Scipionem pertractius. Quem cum in castra Romana adduci nuntiatum esset, omnis, velut ad spectaculum triumphi, multitudo effusa est: praecedebat is vinctus; sequebatur nobilium Numidarum turba. Movebat omnes fortuna viri, cuius amicitiam olim Scipio petierat. Regem aliosque ceptivos Romam misit Scipio; Masinissam, qui egregie rem Romanam adjuverat, aurea corona¹ donavit.

12. Haec clades Carthaginiensibus tantum terroris intulit, ut Hannibalem ex Italia ad tuendam patriam revecaverint; qui frendens gemensque ac vix lacrimis temperans, mandatis paruit. Respexit saepe Italiae litora, semet accusans quod non exercitum victorem statim a pugna Cannensi² Romam duxisset. Jam Zamam³ venerat Haunibal (quae urbs quinque dierum iter a Carthagine⁴ abest), unde nuntium ad Scipionem misit, ut colloquendi secum potestatem ficeret. Colloquium haud⁵ abnuit Scipio. Dies locusque constituitur⁶. Itaque congressi sunt duo clarissimi suae aetatis duces. Steterunt aliquandiu mutua admiratione defixi. Cum vero de conditionibus pacis inter illos non convenisset, atque suos se receperunt, renuntiantes armis reperi esse dirimendam. Prælium commissum est,

victusque Hannibal cum quattuor tantum equitibus fugit.

13. Carthaginienses, metu perculti, ad petendam pacem oratores 1 mittunt triginta seniorum principes: qui, ubi in castra Romana venerunt, more adulantium procubuere. Conveniens oratio tam humili adulationi fuit. Veniam civitati petebant non culpam pugnantes, sed initium culpæ in Hannibalem transferentes. Victis leges imposuit Scipio. Legati, cum nullas condiciones recusarent, Romam profecti sunt, ut, quæ a Scipione pacta essent, ea patrum ac populi auctoritate confirmarentur. Ita pace terra marique parta, Scipio, exercitu in naves imposito, Romam reversus est. Ad quem advenientem concursus ingens factus est: effusa, non ex urbibus modo, sed etiam ex agris, turba vias obsidebat. Scipio inter gratulantium plausus triumpho omnium clarissimo urbem est invetus, primusque nomine victæ a se gentis est nodilitatus, Africanusque appellatus.

14. Hannibal a Scipione victus, suisque in visus, ad Antiochum, Syriæ 2 regem, confudit, eumque hostem Romanis fecit. Missi sunt Roma legati ad Antiochum, in quibus erat Scipio Africanus; qui, cum Hannibale collocutus, ab eo quæsivit quem 3 fuisse maximum imperatorem crederet. Respondit Hannibal Alexan-

drum 1, Macedonum regem, maximum sibi videri quod parvā manu innumerabiles exercitus fudisset 2. Interroganti 3 deinde quiem secundum poneret: «Pyrrhum, inquit, quod primus castra metari docuit, nec quisquam illo elegantius 4. loca cepit, et præsidia disposuit.» Sciscītanti denique quen tertium duceret, semetipsum dixit. Tum ridens Scipio: «Quidnam, inquit, igitur tu diceres, si me vivisses? — Me vero, respondit Hannibal, et ante Alexandrum et ante Pyrrhum et ante alios omnes posuissem.» Ita improviso assentationis genere, Scipionem e grege imperatorum, velut inæstimabilem, secernebat.

15. Decreto adversus Antiochum bello, cum Syria provincia obvenisset 5 L. Scipioni, quia parum in eo putabatur esse animi, parum roboris, senatus belli hujus gerendi curam mandari volebat collegæ ejus C. Lælio. Surrexit 6 tunc Scipio Africanus, frater major 7 L. Scipionis, et illam familiæ ignominiam deprecatus est: dixit in fratre suo summam esse virtutem, summum consilium, séque ei legatum fore promisit. Quod cum ab eo esset dictum, nihil est de L. Scipionis provinciâ commutatum. Itaque frater natu major, minori legatus, in Asiam profectus est, et tandem eum consilio operâquo adjuvit, donec ei triumphum et cognomen Asiatici peperisset.

16. Eodem bello, filius Scipionis Africani captus fuit, et ad Antiochum deductus. Benigne et comiter adolescentem rex habuit, quamvis ab ejus patre tunc finibus imperii pellentur. Cum deinde pacem Antiochus a Romanis peteret, legatus ejus P. Scipionem adiit, eique filium sine pretio redditum regem dixit, si per eum pacem impetrasset. Cui Scipio respondit: «Abi, nuntia regi me pro tanto munere gratias agere ¹; sed nunc aliam gratiam non possum referre quam ut ² ei suadeam ut bello absistat, neve ullam pacis condicionem recuset.» Pax non convenit. Antiochus tamen Scipioni filium remisit tantique viri majestatem venerari, quam dolorem ulcisci maluit.

17. Victo Antiocho, cum prædæ Asiaticæ ratio ³ a duobus Scipionibus reposceretur, Africanus prolatum a fratre discepserit librum, quo acceptæ et expensæ summæ continebantur, indignatus scilicet eâ de re dubitari quæ sub ipso legato administrata fuisset, et ad eum modum verba fecit: «Non est quod ⁴ queratis, patres conscripti ⁵, an parvam pecuniam in ærarium rettulerim, qui antea illud Punico auro repleverim, neque mea innocentia potest in dubium vocari. Cum Africam totam potestati vestræ subjicerim, nihil ex eâ præter cognomen rettuli. Non igitur me Punicæ, non fratrem meum Asiaticæ avarum ⁶ reddide-

runt; sed uterque nostrum magis invidiā quam pecuniā est onustus.» Tam constantem 1 defensionem Scipionis universus senatus compobavit 2.

18. Deinde Scipioni Africano duo tribuni plebis 3 diem dixerunt 4, quasi 5 prædā ex Antiocho captā ærarium fraudasset. Ubi causa dicendæ dies venit, Scipio magnā hominum frequentiā in forum 6 est deductus. Jussus causam dicere, sine ullā criminis mentione, magnificam orationem de rebus a se gestis habuit. «Hac die, inquit, Carthaginem vici: eamus in Capitolium 7, et diis supplcemus.» E foro statim in Capitolium ascendit; simul se universa contio ab accusatoribus avertit, et secuta Scipionem est, nec quisquam præter præconem 8, qui reum citabat, cum tribunis mansit. Celebratior is dies favore hominum fuit quam quo 9, triumphans de Syphace rege et Carthaginiensibus, urbem est ingressus. Inde, ne amplius tribunitiis injuriis vexaretur, in Literninam 10 villam concessit, ubi reliquam egit æstatem sine urbis desiderio.

19. Cum Scipio Africanus Literni 11 degeret, complures prædonum duces ad eum vindendum forte confluxerunt. Scipio eos ad vim faciendam venire ratus, præsidium servorum in tecto collocavit, aliaque parabat 12 quæ ad

eos repellendos opus erant 1. Quod ubi prædones auimadverterunt, abjectis armis, januæ appropinquant, nuntiantque se non vitæ ejus hostes, sed virtutis admiratores venisse, conspectum tanti viri expetentes; proinde, ne 2 gravaretur se spectandum præbere. Id postquam audivit Scipio, fores reserari eosque introduei jussit. Illi postes januæ 3 tanquam religiosissimam aram venerati, cupide Scipionis dexteram apprehenderunt, ac diu deosculati sunt; deinde, positis ante vestibulum 4 donis, laeti quod Scipionem videre contigisset, domum everterunt. Paulo post mortuus est Scipio, moriensque ab uxore petiit ne corpus suum Romanam referretur 5.

XLI.—T. QUINCTIUS FLAMININUS.

(Ante J. C. 198; Anno U. C. 555).

1. T. Quinctius Flamininus, filius ejus qui apud Trasumennum 6 periit, consul missus est adversus Philippum, Macedonum 7 regem, qui Hannibalem pecuniâ et copiis juverat, Atheniensesque populi Romani socios armis lassiverat. Contraxerant autem bellum cum Philippo Athenienses haudquaquam dignâ causâ. Duo juvenes Acarnanes 8 non initiati templum Cereris 9 cum ceterâ turbâ ingressi sunt. Facile eos sermo prodidit. Perducti ad antistites templi, etsi manifestum erat eos per

errorem ingressos, tanquam ob infandum sce-
lus interfecti sunt. Acarnanes, suorum nece
commoti, ad vindicandos illos auxilium a Phi-
lippo petierunt: qui terram Atticam igne ferro-
que vastavit, urbes complures cepit, Athenas
ipsas oppugnavit.

2. Quintius, exercitu conscripto 1, maturi-
us quam soliti erant priores consules profe-
ctus, in Græciam magnis itineribus 2 contem-
dit. Tunc caduceator 3 ab rege venit, locum
ac tempus colloquendi postulans. Flamininus,
victoriæ quam pacis avidior, tamen ad consti-
tutum tempus venit in colloquium, postulavit
que ut Philippus omni Græciâ decederet. Ac-
census indignatione rex exclamavit: «Quid
victo imperares gravius, T. Quinti?» Et cum
quidam ex circumstantibus, oculis æger, ad-
jecisset, aut bello vincendum, aut melioribus
parendum esse: «Apparet id quidem, inquit
Philippus, etiam cœco,» jocans in ejus vale-
tudinem oculorum. Quippe erat Philippus di-
caciōr naturâ quam regem decet, et nō inter
seria quidem satis risu temperans. Dein, re-
infectâ 4, se ex colloquio proripuit. Eum Fla-
mininus bis prælio fudit 5, castrisque exuit.

3. Quintius Flamininus Græciæ veterem
statum 6 reddidit, ut legibus suis viveret, et
antiquâ libertate frueretur. Aderat Iudorum
Isthmiorum 7 tempus, ad quod spectaculum

Græcia universa convenerat. Tum præco in medianam arenam processit, tubâque silentio facto, hæc verba pronuntiavit: «Senatus populusque Romanus et T. Quinctius Flamininus imperator¹, Philippo rege et Macedonibus de-
victis, omnes Græciæ civitates liberas esse ju-
bet.» Auditâ voce præconis, majus gaudium fuit quam quantum ² homines possent capere: vix satis credebat se quisque audivisse; alii alios intuebantur mirabundi. Revocatus præco, cum unusquisque non audire tantum, sed vi-
dere etiam libertatis suæ nuntium averet, iterum pronuntiavit eadem. Tum tantus clamor ortus est ut certo constet aves, quæ supervo-
labant, attonitas paventesque decidisse.

4. Quintio Flaminino triumphus a senatu decretus est. Postea cum Prusias, Eithyniæ ³ rex, legatos Romam misisset, casu accidit ut legati apud Flamininum cenarent, atque ibi, de Hannibale mentione factâ, ex his unus dice-
ret eum in Prusiæ regno esse. Id postero di^e
Flamininus senatui detulit. Patres qui, vivo Hannibale, nunquam metu vacui erant, lega-
tos in Eithyniam miserunt, in his Flamininum, qui ⁴ Hannibalem sibi dedi pescerent. A primo colloquio ⁵ Flaminini, ad domum Hannibalis custodiendam milites a rego missi sunt. Han-
nibal septem exitus e domo ⁶ fecerat, ut sem-
per aliquod iter fugæ ⁷ præparatum haberet.

Postquam nuntiatum est ei milites regios in vestibulo esse, conatus est postico occulto fugere: ubi vero id quoque obsæptum sensit, et omnia clausa esse, hausto, quod sub anuli gemmā habebat, veneno absumptus est.

XLII. — L. CORNELIUS SCIPIO ASIATICUS.

(Ante J. C. 192; Anno U. C. 561).

1. L. Scipio, frater Africani, infirmo erat corpore: consul tamen, legato fratre, contra Antiochum missus est. Cum in Asiam advenisset, ad duo ferme milia 1 ab hōsto castra posuit. Antiochus cœpit aciem instruere nec Scipio detrectavit certamen. Cum autem duæ acies in conspectu essent, coorta nebula caliginem dedit; quæ nihil admodum Romanis, eadem plurimum regiis nocuit: nam humor gladios 2 aut pila 3 Romanorum non hebetabat; arcus vero, quibus Antiochi milites utebantur, funtasque 4 et jaculorum amenta emollierat. Itaque fusus est regis exercitus fugatusque: ipse Antiochus cum paucis fugiens in Lydiam 5 concessit. Tum Asia urbes victori se dēdiderunt. L. Scipio, Romam reversus, ingenti gloriâ triumphavit, et Asiatici cognomen accepit.

2. Postea L. Scipio simul cum fratre accusatus est acceptæ ab Antiocho pecuniae et quamvis contenderet omnem prædam in ærarium

fuisse illatam, damnatus tamen est, et in carcerem duci cœptus 1. Tunc Tib Gracchus, licet Scipionis inimicus, dixit sibi quidem esse cum Scipione simultatem, nec se quidquam gratiæ quærendæ causâ facere, sed non passurum L. Scipionem in carcere atque in vinculis esse, jussitque eum dimitti. Gratiæ ingentes a senatu actæ sunt Tib. Graccho, quod rem publicam 2 privatis simultatibus potiorem habuisse. Missi deinde puæstores 3 in domum Scipionis nullum pecuiæ regiæ vestigium reppererunt. L. Scipioni collata est ab amicis propinquis que ea pecunia quâ multatus fuerat ; eam vero Scipio noluit accipere.

XLIII. — P. SCIPIO NASICA, EJUSQUE FILIUS.

(Ante J. C. 191 ; Anno U. C. 562.)

1. P. Scipio Nasica, patrui Scipionis Africana filius cum adolescens ædilitatem 4 peteret, manumque cujusdam civis Romani, rustico opere duratam, more candidatorum 5 apprehendisset, jocans interregavit eum num manibus solitus esset ambulare : quod dictum, a circumstantibus exceptum, ad populum manavit, causamque repulsæ Scipioni attulit. Namque omnes rusticæ tribus 6, paupertatem sibi ab eo exprobratam judicantes, iram suam adversus contumeliosum ejus dicterium exercuerunt.

Quæ repulsa nobilis adolescentis ingenium ab insolentiâ revocavit; eumque magnum et utilem civem fecit.

2. Cum Hannibal Italiam devastaret, responsum ab oraculo editum esse ferunt: hostem Italiā pelli vincique posse, si mater Idaea 1 Pessinunte 2 Romanam advecta foret, et hospitio apud civem optimum reciperetur. Legati eā de re ad Attalum, Pergami 3 regem, missi sunt. Is legatos comiter acceptos Pessinuntem deduxit. Quærendus deinde fuit vir qui 4 eam rite 5 hospitio exciperet. P. Scipionem Nasicam senatus judicavit virum esse in totā civitate optimum. Idem consul 6, Imperatoris 7 nomen a militibus et triumphum a senatu oblatum recusavit, dixitque satis gloriae sibi in omnem vitam eo die quæsitum esse quo vir optimus a senatu judicatus fuisset hoc titulo, etsi nec consulatus, nec triumphus addatur, satis honoratam P. Scipionis Nasicæ imaginem 8 fore.

3. Ejusdem filius Scipio Nasica, censor 9 factus, gravem se ac severum præbuit. Cum equitum censum ageret, equitem quendam vidit obeso et pingui corpore, equum vero ejusdem strigosum et macilentum. «Quidnam causæ 10 est, inquit censor, cur sis tu quam equus pinguior?— Quoniam, respondit eques, ego me ipse euro, equum vero servus.» Minus

verecundum 1 visum est responsum : itaque graviter objurgatus eques, et multā damnatus Idem Scipio Nasica cum Ennio 2 poetā vivebat conjunctissime Cum ad eum venisset, eique ab ostio quærenti ancilla dixisset Ennium domi non esse, Nasica sensit illam domini jussu dixisse, et illum intus esse. Pau-
cis postdiebus 3, cum ad Nasicam venisset Ennius et eum a januā quaereret, exclamavit ipse Nasica se domi non esse. Tum Ennius : « Quid! ego non cognosco, inquit, voeem tuam? » Hic 4 Nasica : « Homo es impudens : ego te cum quærerem, ancillæ tuæ credidi te domi non esse ; tu non mihi credis ipsi ! »

XLIV.—M. PORCIUS CATO.

(Ante J. C. 184; Anno U. C. 569).

1. M. Porcius Cato, ortus municipio Tusculo 5, adolescentulus, priusquam honoribus 6 operam daret, ruri in prædiis paternis ver-
satus est, deinde Romam demigravit, et in foro 7 esse cœpit. Primum stipendium me-
ruit 8 annorum 8 decem septemque, Q. Fabio consule, cui postea semper adhæsit. Inde castra secutus est Claudi Neronis 10, ejusque opera magni 11 aestimata est in pœlio apud Senam 12, quo cecidit Hasdrubal, frater Han-
nibal. Ab adolescentiâ frugalitatem tempo-

rantiamque coluit. Pellibus hædinis pro stragulâ veste utebatur; eodem cibo quo milites vescebatur; aquam in bellicis expéditionibus potabat; si nimio aestu torqueretur, acetum 1; si vires deficerent, paululum vilius vini.

2. Quæstor 2 Scipioni Africano obtigit 3, et cum eo parum 4 amice vixit: nam, parcimonie amans, non probabat sumptus quos Scipio faciebat. Quare, eo relicto, Romam rediit, ibique Scipionis vitam palam et aperto reprehendit, quasi militarem disciplinam corrumperet. Dicitabat illum cum pallio 5 et crepidis 6 solitum ambulare in Gymnasio 7, palæstræ 8 operam dare, militum licentiæ indulgere. Quod crimen non verbo, sed facto diluit Scipio. Nam cum eā de rē legati 9 Rōmā Syracusas missi essent, Scipio exercitum omnem eo 10 convenire et classem expediri jussit, tamquam dimicandum eo die terrā marique cum Carthaginiensibus esset; postridie, legatis inspectantibus, pugnæ simulacrum exhibuit. Tum eis armamentaria, horrea, omnemque belli apparatus ostendit. Reversi Rōmā legati omnia apud exercitum Scipionis præclare sè habere 11 renuntiarunt.

3. Eādem asperitate Cato matronarum luxum insectatus est. Seilicet in medio ardore belli Punici, Oppius, tribunus plebis 12, legem tulerat, quā vetabantur mulieres Romanæ

plus semuncia¹ auri habere, vestimento varii coloris uti, et juncto vehiculo² in urbe vehi. Confecto autem bello et florente republika, matronae pristina ornamenta sibi reddi postulabant; omnes vias urbis obsidebant, virosque ad forum descendentes³ orabant ut legem Oppiam⁴ abrogarent. Quibus acerrime restitit Cato, sed frustra, nam lex fuit abrogata.

4. Cato, creatus consul, in Hispaniam adversus Celtiberos⁵ prefectus est. Quos acri prælio vicit, et ad deditio[n]em compulit. Eo in bello Cato cum ultimis militum parcimoniam, vigiliis et labore certavit, nec in quemquam gravius severiusque imperium exercuit quam in semetipsum. Cum Hispanos ad defectionem pronos videret, cavendum judicavit ne deinceps rebellare possent. Id autem effecturus sibi videbatur⁶, si eorum muros dirueret. Sed veritus ne, si id universis civitatibus imperaret communi edicto, non obtemperarent, scripsit ad sinulas separatim ut muros diruerent, epistolæque omnibus simul eodemque die reddendas curavit. Cum unaquæque sibi soli imperari putaret, universæ paruerunt. Cato, Roman reversus, de Hispaniâ triumphavit.

5. Postea Cato, censor⁷ factus, severe ei præfuit potestati. Nam et in complures nobi-

ies animadvertisit, et imprimis L. Flamininum, virum consularem 1, senatu movit 2. Cui inter alia facinora illud objecit. Cum esset in Galliā Flamininus, mulierem, cuius amore desperibat, ad cenam vocavit, eique forte inter cenantum dixit multos capitum damnatos 3 in vinculis esse, quos securi percussurus esset. Tum illa negavit se nūquam vidiisse quemquam securi ferientem, et peruelle 4 id videre. Statim Flamininus unum ex his, qui in carcere detinebantur, adduci jussit, et ipse securi percussit. Tam perditam libidinem eo magis notandam 5 putavit Cato, quod cum probro privato conjungeret 6 imperii dedecus. Quid enim crudelius quam inter pocula et dapes, ad spectaculum mulieris, hūmanam victimam mactare, et mensam cruore respargere ?

6. Cum in senatu de tertio Punico bello ageretur, Cato jam senex delendam Carthaginem censuit, negavitque, eā stante, salvam esse posse rempublicam. Cum autem id, contradicente Scipione Nasicā, non facile patribus persuaderet, deinceps, quoties de re aliquā sententiam dixit in senatu, addidit semper : « Hoc censeo, et Carthaginem esse delendam. » Tandem in curiam 7 intulit fictum præcōcem, et, excussā togā, effudit : cuius cum pulchritudinem patres admirarentur, interrogavit eos Cato quando ex arbore lectam putarent. Illis

ficum recentem videri affirmantibus : « Atqui, inquit, abhinc tres dies 1 scitote decerptam esse Carthagine ; tam prope ab hoste absimus 2 ! » Movit ea res patrum animos, et bellum Carthaginiensibus indictum est.

7. Fuit Cato, ut senator egregius, ita bonus pater. Cum ei natus esset filius, nullis negotiis nisi publicis impeditiebatur quominus adesset matri infantem abluenti et fasciis 3 involventi. Illa enim proprio lacte fitium alebat. Ubi aliquid iutelligere potuit puer, eum pater ipse in litteris instituit, licet idoneum et eruditum domi servum 4 haberet. Nolebat enim servum filio maledicere 5, vel aurem vellicare si tardior in discendo esset ; neque etiam filium tanti beneficii, hoc est 6 doctrinæ debitorum esse servo. Ipse itaque ejus ludi magister ipse legum doctor, ipse lanista 7 fuit. Conscriptis manu suâ grandibus litteris historias, ut etiam in paternâ domo ante oculos proposita haberet veterum instituta et exempla.

8. Cum postea Catonis filius in exercitu Pompilii tiro militaret, et Pompilio visum esset 8 unam dimittere legionem, Catonis quoque filium dimisit sed cum is amore pugnandi in exercitu remansisset, Cato pater ad Pompilium scripsit ut, si filium pateretur in exercitu remanere, secundo eum obligaret militiae sacramento 9, quia, priore amissio 10, cum

hosibus jure pugnare non poterat. Exstat quoque Catonis patris ad filium epistola, in qua scribit se audivisse eum missum factum esse a Pompilio imperatore, monetque eum ut caveat 1 ne prælium ineat. Negat enim jus esse, qui miles non sit 2, eum pugnare cum hoste.

9. Agticulturâ plurimum delectabatur Cato, malebatque agrorum et pecorum fructu quam fenore ditescere. Cum ab eo quæreretur quid maxime in re familiari expediret, respondit : «Bene pascere.—Quid secundum ?—Sat-tis bene pascere.—Quie tertium ?—Male pas-cere.—Quid quartum ?—Arare.» Et cum ille qui quæsierat, dixisset : «Quid fenerari 3 ?» tum Cato : «Quid, inquit, hominem occidere ?» Scripsit ipse villas suas ne tectorio quidem fuisse perlitas, atque postea addidit : «Neque nihi aedificatio, neque vas, neque vestimentum ullum est pretiosum ; si quid est quo uti pos-sim, utor ; si non est, facile careo 4. Suo pu-emque uti et frui per me licet 5. Mihi vitio quidam vertunt quod multis egeo ; at ego illis vitio tribuo quod nequeunt egere.»

10. Injuriarum patientissimus fuit Cato. Cum ei causam agenti protervus quidam, pingui saliva quantum poterat attracta, in fron-tem medium inspuisset, tulit hoc leniter : «Et ego, inquit, o homo, affirmabo falli eos qui te negant os habere.» Ab alio homine improbo

contumeliis proscissus: «Iniqua, inquit, tecum mihi est pugna: tu enim probra facile audis, et dieis libenter; mihi vero et dicere ingratum et audire insolitum.» Dicere solebat acerbos inimicos melius de quibusdam mereri 1 quam eos amicos qui dulces videantur: illos enim sæpe verum dicere, hos nunquam.

11. Cato ab adolescentiâ usque ad extremam ætatem inimicitias 2, reipublicæ causâ, suscipere non destitit: ipse, a multis accusatus, non modo nullum existimationis detrimentum fecit, sed, quoad vixit, virtutum laude crevit. Quartum et octogesimum annum agens, ab inimicis capitali criminе 3 accusatus, suam ipse causam peroravit 4, nec quisquam aut memoriam ejus tardiorem, aut lateris firmitatem imminutam, aut os hæsitatione impedimentum animadvertisit. Non illum enervavit nec afflixit senectus: eā ætate aderat 5 amicis, veniebat in senatum frequens 6. Graecas etiam litteras 7 senex didicit. Quando 8 obrepertet senectus, vix intellexit. Sensim sine sensu ætas ingravescebat; nec subito fracta est sed diuturnitate quasi extincta. Annos quinque et octoginta natus excessit e vitâ.

XLV.—L. AEMILIUS PAULUS MACEDONICUS.

(Ante J. C. 172; Anno U. C. 581.)

1. L. Aemilius Paulus ejus, qui ad Cannas 1 cecidit, filius erat. Consul sortitus est Macedoniam provinciam, in quā Perseus, Philippi filius, paterni in Romanos edii heres, bellum renovaverat. Cum adversus Perseum prefecturus esset, et domum suam ad vesperum rediret, filiolam suam Tertiam, quae tunc erat admodum parva, osculans animadvertisit tristieulam 2. «Quid est, inquit, mea Tertia? Quid 3 tristis es? — Mi pater, inquit illa, Persa periit.» (Erat autem mortua catella eo nomine.) Tum ille artius puellam complexus: «Accipio omen 4, inquit, mea filia.» Ita ex fortuito dicto quasi spem certam clarissimi triumphi animo præsumpsit. Ingressus deinde Macedoniam, rectā 5 ad hostem, perrexit.

2. Cum duae acies in conspectu essent, Sulpicius Gallus, tribunus militum 6, Romanum exercitum magno metu liberavit. Is enim, cum luna defectiōnē nocte sequenti futurā præsciret, ad contionem 7 vocatis militibus dixit: «Nocte proximā, ne quis id pro portento accipiat, ab horā secundā usque ad quartam 8 luna defectiōra est. Id, quia naturali ordine et statis fit temporibus, et sciri ante et prædici potest. Itaque, quemadmodum nemo miratur lu-

nam nunc pleno orbe, nunc senescentem exiguo cornu fulgere, sic mirum non est eam obscurari, quando umbrâ terræ conditur. » Quapropter Romanos non movit illa defectio, Macedones vero eadem, ut triste prodigium, terruit.

3. Æmilius Paulus cum Perseo acerrime dimicavit, tertio nonas 1 septembris. Macedonum exercitus cœsus 2 fugatusque est ; rex ipse cum paucis fugit. Fugientes persecutus est Æmilius usque ad initium noctis : tum se in castra victor recepit. Reversum gravis cura angebat quod filium in castris non inventisset. Is erat P. Scipio, postea Africanus 3, deleta Carthagine, appellatus, qui, decimum septimum tunc annum agens, dum acrius sequitur 4 hostes, in partem aliam turbâ abreptus fuerat. Media tandem nocte in castra rediit. Tunc, recepto sospite filio, pater tantæ victoriæ gaudium sensit. Victus Perseus in templum 5 confugerat, ibique in angulo obscuro delitescebat; deprehensus, et cum filio natu maximo ad consulem perductus est.

4. Perseus pullâ veste 6 amictus castra ingressus est. Non alias ad ullum spectaculum tanta multitudo occurrit. Rex captivus progressi præ 7 turbâ non poterat, donec consul lictores misit 8, qui, submovendo circumfusos, iter ad prætorium 9 facerent. Æmilius Pau-

Ius, ubi audivit Perseum adesse, consurrexit, progressusque paulum introeundi regi manum porrexit; ad genua procumbentem erexit; introductum in tabernaculum 1 suo lateri assidere jussit 2. Deinde eum interrogavit, quā inductus injuriā, bellum contra populum Romanum tam infesto animo suscepisset. Rex, nullo dato responso, terram intuens, diu flevit Tum consul: « Bonum, inquit, animūm habe: populi clementia non modo spem tibi, sed prope certam fiduciam salutis præbet.»

5. Postquam Perseum consolatus est Æmilius Paulus, sermonem ad circumstantes Romanos convertit: «Videtis, inquit, exemplum insigne mutationis rerum humanarum. Vobis hæc præcipue dico, juvenes. Ideo neminem decet in quemquam superbe agere, nec præsenti credere 3 fortunæ.» Eo die Perseus a consule ad cenam invitatus est, et alias omnis ei honor habitus est, qui haberi in tali fortunā poterat. Deinde cum ad consulem multarum gentium legati gratulandi causā venissent, Æmilius Paulus ludos magno apparatu fecit, lautumque convivium paravīt; quā in re curram et diligentiam adhibebat, dicere solitus et convivium instruere et ludos parare viri ejusdem esse 4 qui sciret bello vincere.

6. Confecto bello, Æmilius Paulus regiā nave ad urbem est subiectus. Completæ erant

omnes Tiberis ripæ obviam effusâ multitudine. Fuit ejus triumphus omnium longe magnificentissimus. Populus, exstructis per forum tabulatis in modum theatrorum 1, spectavit in candidis togis 2. Aperta templo omnia et sertis coronata, ture fumabant. In tres dies distributa est pompa spectaculi. Primus dies vix suffecit transvehendis signis tabulisque; sequenti die, translata sunt arma, galeæ 3, scuta 4, loricæ 5, pharetræ, argentum aurumque Tertio die, primo statim mane 6, ducere agmen cœpere tibicines 7, non festos sollemnium pomparum modos 8, sed bellicum sonantes, quasi in aciem procedendum foret. Deinde agabantur pingues cornibus auratis et vittis 9 redimiti boves centum et viginti.

7. Sequebantur Persei liberi, comitantes educatorum et magistrorum turbā, qui manus ad spectatores cum lacrimis miserabiliter tendebant, et pueros 10 docebant implorandam suppliciter victoris populi misericordiam 11. Pone filios incedebat cum uxore Perseus, stupenti et attonito similis. Inde quadrigenitæ coronæ aureæ portabantur, ab omnibus fere Græciæ civitatibus dono missæ 12. Postremo ipse in curru Paulus auro purpurâque fulgens eminebat, qui magnam cum dignitate aliâ 13 corporis, tum senectâ ipsâ majestatem præ se ferebat. Post currum, inter

alios illustres viros, filii duo AEmilii ; deinde equites turmatim 1, et cohortes 2 peditum suis quæque ordinibus. Paulo a senatu et a plebe concessum est ut in ludis circensibus 3 veste triumphali 4 uteretur, eique cognomen Macedonici inditum.

8. Tantæ huic lætitiæ gravis dolor admixtus est. Nam AEmilius Paulus, duobus filiis in adoptionem datis 5, duos tantum nominis heredes domi retinuerat. Ex his minor, ferme duodecim annos natus, quinque diebus ante triumphum patris, major autem triduo post triumphum decessit. Erat porro AEmilius liberorum amantissimus; erudiendos curaverat non solum Romanâ veteri disciplinâ, sed etiam Græcis litteris. Optimos adhibuerat magistros, eorumque exercitiis omnibus ipse interfuerat cum eum respublica alio 6 non vocaret. Eum tamen casum fortiter tulit, et in oratione quam de rebus a se gestis apud populum habuit : «Optavi, inquit, ut, si quid adversi immineret ad expiandam nimiam felicitatem 7, id in domum meam potius quam in rempublicam recideret. Nemo jam ex tot liberis superest, qui AEmilii Pauli nomen ferat; sed hanc 8 privatam calamitatem vestra felicitas et secunda fortuna publica consolatur 9.»

9. AEmilius Paulus omni Macedonum ga-

zâ 1, quæ fuit maxima, potitus erat: tantam in ærarium populi Romani pecuniam invenierat ut unius imperatoris præda finem attulerit tributorum 2; at hic non modo nihil ex thesauris regiis concupivit, sed ne ipse quidem spectare eos dignatus est. Per alios homines cuncta administravit, nec quidquam in domum suam intulit 3, praeter memoriam nominis sempiternam. Mortuus est adeo pauper ut dos ejus uxori, nisi vendito, quem unum reliquerat, fundo, non potuerit exsolvi. Exsequiæ 4 ejus non tam auro et ebore 5 quam omnium benevolentia et studio fuerunt insignes. Macedoniae principes, qui tunc Romæ erant legationis nomine, umeros suos funebri lecto sponte subjecerunt. Quem enim in bello ob virtutem timuerant, eundem in pace ob justitiam diligebant.

XLVI.—C. POPILIUS LÆNAS

(Ante J. C. 163; Anno U. C. 590.)

1. Æmilio Paulo consule, Romam venerunt legati a Ptolemaæ 6, rege Ægypti, qui, pulso fratre majore, Alexandriam 7 tenebat. Nam Antiochus, rex Syriæ 8, per speciem reducendi in regnum majoris Ptolemæi, Ægyptum invadere conabatur. Jam navalí prælio vicerat minorem Ptolemæum, et Alexandriam

obsidebat; nec procul abesse videbatur quin regno opulentissimo potiretur. Legati sordidati, barba et capillo promisso 1, cum ramis oleae 2 ingressi curiam 3 procubuerunt. Oratio fuit etiam miserabilior quam habitus: orabant senatum ut opem regno Ægypti ferret. Moti patres legatorum precibus, extemplo legationem miserunt, cuius princeps C. Popilius Laenas, ad bellum inter fratres componendum. Jussus est Popilius adire prius Antiochum, deinde Ptolemæum, eisque denunciare ut bello absisterent: qui secus fecisset, eum pro hoste a senatu habitum iri 4.

2. Prope Alexandriam Antiocho occurrerunt legati. Quos advenientes Antiochus amice salutavit, et Popilio dextram porrexit; at Popilius suam regi noluit porrigere, sed tabellas, in quibus erat senatusconsultum, ei tradidit, atque statim legere jussit. Quibus perfectis, Antiochus dixit se, adhibitis amicis, consideraturum quid faciendum siti esset. Indignatus Popilius quod rex aliquam moram interponeret, virgā, quam manū gerébat, regem circumscrispsit; ac: «Prius, ait, quam hoc circulo excedas, da responsum, quod 5 senatui referam». Obstupefactus Antiochus, cum parumper hæsitasset: «Faciam, inquit, quod censem senatus». Tum demum Popilius dextram regi tanquam socio et amico porre-

xit. Eādem die, cum Antiochus excessisset ex Ægypto, legati concordiam 1 inter fratres auctoritate suā firmaverunt. Clara ea legatio fuit, quod Ægyptus Antiocho adempta, redditumque regnum patrium stirpi Ptolemæi fuerat.

XLVII.—P. SCIPIO ÆMILIANUS.

(Ante J.C. 148; Anno U. C. 605.)

1. P. Scipio Æmilianus 2, Pauli Macedonici filius, adoptione Scipionis Africani nepos, a tenerā ætate Græcis litteris a Polybio 3, præstantis ingenii viro, eruditus est. Ex ejus doctrinā tantos fructus tulit, ut non modo æquales 4 suos, sed etiam majores natu omni virtutum genere superaret. Temperantiae et continentiae laudem ante omnia comparare studuit; quod quidem tunc difficile erat; mirum enim est quo impetu ad libidines et epulas juvenes Romani eo tempore ferrentur. At Scipio, contrarium vitæ institutum secutus, publicam modestiæ 5 et continentiae famam est adeptus. Polybium semper domi militiæque secum habuit: semper inter arma ac studia versatus, aut corpus periculis, aut animum disciplinis exercuit.

2. Scipio Æmilianus primum in Hispaniâ, Lucullo duce, militavit; eoque in bello egregia fuit ejus opera. Nam rex quidam bar-

barus, miræ proceritatis, splendidis armis ornatus, saepe Romanos provocabat, si quis 1 singulari certamine secum vellet congregari. Cum autem nemo contra eum exire auderet, suam 2 Romanis ignaviam cum irrisu et ludibrio exprobrabat. Non tulit indignitatem rei 3 Scipio, progressusque ad hostem, consertâ pugnâ, eum prostravit, pari Romanorum latitiâ et hostium terrore, quod ingentis corporis virum ipse exiguae staturæ dejecisset. Scipio multo majus etiam adiit periculum in expugnatione urbis, quam tunc obsidebant Romani: nam ipse primus murum conculcit, viamque aliis militibus aperuit. Ob hæc præclare gesta, Lucullus dux juvenem, pro conctione laudatum, murali coronâ 4 donavit.

3. Tertio bello Punico, cum clarum esset Scipionis nomen, juvenis 5 adhuc factus est consul, eique Africa provincia extra sortem 6 data est, ut, quam urbem avus ejus concusserat, eam nepos everteret. Tunc enim Romani, suadente Catone, deliberatum habebant 7 Carthaginem diruere. Carthaginensibus igitur imperatum est ut, si salvi esso vellent, ex urbe migrarent, sedemque alio in loco, a mari remoto, constituerent. Quod ubi Carthaginæ auditum est, ortus statim est ululatus ingens, clamorque bellum esse gerendum 8 satisque esse extrema omnia pati quam patriam

relinquere. Cam vero neque naves neque arma haberent, in usum novæ classis tecta domosque resciderunt; aurum et argentum pro ære ferroque conflatum est; viri, feminæ, pueri, senes simul operi instabant: non die, non noctu labor intermissus. Ancillas primo totonderunt, ut ex earum crinibus funes facerent; mox etiam matronæ ipsæ capillos suos ad eumdem usum contulerunt.

4. Scipio exercitum ad Carthaginem admovit, eamque oppugnare cœpit: quæ urbs, quanquam summâ vi defendebatur, tandem expugnata est. Rebus desperatis, quadraginta milia hominum se victori tradiderunt. Dux ipse Hasdrubal, insciâ uxore, ad genua Scipionis cum ramis oleæ supplex procubuit. Cum vero ejus uxor se a viro relictam vidisset, diris 1 omnibus eum devovit; tum 2 duobus liberis dextrâ lœvâque comprehensis, a culmine domûs se in medium flagrantis urbis incendium immisit. Deletâ Carthagine, Scipio victor Romam reversus est. Splendidum egit triumphum 3, et Africanus est appellatus. Ita cognomen Africani Carthago capta Scipioni majori, eadem eversa Scipioni minori peperit.

5. Postea Scipio, iterum censul creatus, contra Numantinos 4 in Hispaniam profectus est Ibi multiplex clades priorum ducum insciâ a Romanis accepta fuerat. Scipio; ubi

primum 1 advenit, corruptum licentia exercitum ad pristinam disciplinam revocavit. Omnia deliciarum instrumenta e castris ejecit; qui miles extra ordinem fuisse deprehensus, eum virgis cædebat; jumenta 2 omnia vendi jnssit, ne oneribus portandis usui essent; militem quemque triginta dierum frumentum³ ac septenos⁴ vallos ferre coegit. Cuidam propter onus ægre incedenti dixit: «Cum te gladio vallare scieris, tunc vallum ferre desinito⁵.» Ita redacto in disciplinam exercitu, urbem Numantiam obsedit. Numantini, fame adacti, se ipsi trucidaverunt. Captam urbem Scipio delevit, et de eâ triumphavit.

6. Scipio censor fuit cum Mummio, viro nobili, sed segniore. Tribu movit⁶ quendam qui, ordines⁷ ducens, prälio non interfuerat; cumque ille quæreret cur notaretur, qui custodiæ causâ in castris remansisset, Scipio respondit: «Non amo nimium diligentes.» Equum ademit⁸ adolescenti qui in obsidione Carthaginis, vocatis ad cenam amicis, diripiendam sub figurâ urbis Carthaginis placenteram⁹ in mensâ posuerat; quærentique causam: «Quia, inquit Scipio, me prior¹⁰ Carthaginem diripuisti». Contra Mummius, Scipionis collega, neque ipse notabat quemquam, et notatos a collegâ, quos poterat, ignominia eximebat. Unde Scipio, cum ei cupienti cen-

suram ex majestate 1 reipublicæ gerere impedimento esset Mummii segnities, in senatu ait: «Utinam mihi collegam dedissetis, aut non dedissetis!»

7. In 2 Scipione Æmiliano etiam multa privatæ vitæ dicta factaque celebrantur. C. Lælio familiariter usus est. Ferunt cum eo Scipionem sœpe rusticatum fuisse, eosque incredibiliter repuerascere solitos esse, cum rus ex urbe, tanquam e vinculis, evolavissent. Vix audeo dicere de tantis viris; sed ita narratur conchas eos ad litus maris legere consueuisse, et ad omnem animi remissionem ludumque descendere. Mortuo Æmilio Paulo, Scipio, cum fratre heres relictus, animum vere fraternalum in eum ostendit: nam universam ei hereditatem tradidit, quod illum videret re familiari minus quam se instructum. Pariter, defuncta matre, omnia bona materna sororibus concessit, quanquam nulla pars hereditatis ad eas lege 3 pertinebat.

8. Cum in contione interrogaretur quid sentiret de morte Tib. Gracchi, qui populi favorem pravis largitionibus captaverat 4, palam respondit eum jure cæsum videri. Quo responso exacerbata contio acclamavit 5; tum Scipio clamorem ortum a vili plebeculâ animadvertisens: «Taceant, inquit, quibus Italia noverca est, non mater». Cum magis etiam

obstreperet populus, ille vultu constanti: «Hostium, inquit, armatorum toties clamore non territus, qui 1 possum vestro moveri?» Tunc constantia et auctoritate viri perculta plebs conticuit. Deinde, quasi vim sibi mox inferendam animo præsagiret, malam sibi reperdi gratiam laborum pro republica suscepторum ab ingratis civibus questus est. Maxima patrum frequentia domum deductus est.

9. Posridie quam 2 domum se validus recuperat, Scipio repente in lectulo exanimis est inventus 3. De tanti viri morte nulla habita est quæstio 4, ejusque corpus velato capite est elatum 5, ne livor in ore appareret. Metellus, licet Scipionis inimicus, hanc necem adeo graviter tulit, ut, eam auditam, in forum advolaverit, ibique maestu vultu clamaverit: «Concurrite, cives, mœnia 6 urbis nostræ eversa sunt: Scipioni intra suos penates 7 quiescenti nefaria vis illata est.» Idem Metellus filios suos jussit funebri ejus lecto umeros subjicere, eisque dixit: «Nunquam a vobis id officium majori viro præstari poterit.» Scipionis patrimonium tam exiguum fuit ut triginta duas libras argenti, duas et selibram 8 auri tantum reliquerit.

10. Cum duo consules, quorum alter inops erat, alter autem avarus 9, in senatu contendenter, uter in Hispaniam ad bellum geren-

dum mittieretur, ac magna inter patres esset dissensio, rogatus sententiam 1 Scipio *Æmilianus* : «Neutrum, inquit, mihi mitti placet ; quia alter nihil habet, alteri nihil est satis.» Scilicet ad rem bene gerendam judicabat pariter abesse debere et inopiam et avaritiam. Alioquin maxime verendum est ne publicum munus quæstui 2 habeatur, et præda communis in privatum imperatoris lucrum convertatur. Longe ab hac culpâ alienus fuit Scipio : nam post duos consulatus et totidem triumphos, officio legationis fungens, septem tantum servos 3 secum duxit. E. Carthaginis et Numantiæ spoliis comparare plures 4 certe potuerat 5, sed nihilo locupletior, Carthagine eversâ, fuit quam ante. Itaque, cum per populi Romani socios et exteras nationes iter faceret, non mancipia ejus, sed victoriæ numerabantur, nec quantum auri et argenti, sed quantum dignitatis atque gloriæ seeum ferret, estimabatur 6.

XLVIII.—L. MUMMIUS ACHAICUS.

(Ante J. C. 146; Anno U. C. 607.)

1. Cum Corinthii adversus Romanos rebellasset, eorumque legatis injuriam fecissent, L. Mummius consul, conscripto 7 ex eritu, Corinthum 8 profectus est. Corinthii, veluti nihil

negotii 1 bello Romano suscepissent, omnia neglexerant. Prædam, non prælium cogitantes, vehicula duxerant ad spolia Romanorum reportanda. Conjuges liperosque ad spectaculum certaminis in montibus posuerunt. Quam vecindiam celerrima pœna consecuta est: nam prælio ante oculos suorum commisso cæsi, lugubre his spectaculum et gravem luctus memoriam reliquerunt. Conjuges et liberi eorum de spectatoribus captivi facti, præda victorum fuere. Urbs ipsa Corinthus direpta primum, deinde tubâ 3 præcinente, diruta est; populus omnis sub coronâ venditus 2; dux eorum victus domum refugit eamque incendit; conjugem interfecit et in ignem præcipitavit; ipse veneno interiit.

2. Erat Corinthi 4 magna vis 5 signorum tabularumque pretiosarum, quibus Mummius urbem et totam replevit Italiam, nihil vero in domum suam intulit; sed harum rerum adeo rudis et ignarus erat Mummius ut, cum eas tabulas Romam portandas locaret 6, edixerit conducedentibus, si eas perdidissent 7, novas esse reddituros 8. Una eximii pictoris tabella ludentibus aleâ militibus alvei vicem præstítit. Quæ tabella deinde, cum præda venderetur, ab Attalo rege sex milibus nummum 8 empta est. Mummius pretium admiratus, ex alieno iudicio pulchritudinem tabellæ suspi-

catus est, et venditionem rescidit, et tabellam jussit Romam deferri.

XLIX.— Q. METELLUS MACEDONICUS.

(Ante J. C. 143; Anno U. C. 610.)

1. Q. Metellus a domitâ Macedonia dictus Macedonicus, missus est adversus Pseudo —Philippum 1, hominem humili loco natum, qui se Rersei regis filium mentiebatur 2, eâque fraude Macedonia occupaverat. Fabulam 3 autem hujusmodi finxerat: prædicabat se ex Perseo rege ortum, et ab eo fidei cujusdam viri Cretensis 4 commissum, ut in belli casus, quod tunc ille 5 cum Romanis gerebat, aliquod veluti semen stirpis regiæ reservaretur: datum ei iusuper libellum signo 6 Persei impressum, quem puerō traderet, cum ad puberem ætatem venisset. Mortuo Perseo, sese Hadrumeti 7 educatum usque ad duodecimum ætatis annum, ignarum fuisse generis sui, eumque existimavisse patrem a quo educaretur; ab eo tandem morti proximo detectam fuisse originem suam, sibique libellum traditum. Errat præterea juveni forma, quæ 8 Persei filium non dedecret. Hunc Metellus bis prœlio fudit et die triumphi ante currum egit.

2. Postea Q. Metellus bellum in Hispaniâ contra Celtiberos 9 gessit et, cum urbem quæ

erat caput gentis obsideret, jamque admota machinā, partem muri, quæ sola convelli poterat, brevi disjecturus videretur, humanitatem certæ victoriæ prætulit. Vir quidam in obsessâ civitate nobilis, nomine Rhetogenes, ad Metellum transierat, relictis in oppido filiis. Irati cives Rhetogenis filios machinæ ictibus objecerunt. Nihil 1 motus periculo filiorum, pater hortabatur Metellum ut ne 2 oppugnatione desistere; at Metellus obsidionem maluit solvere quam pueros in conspectu patris crudeli nece interfici. Atque hujus mansuetudinis fructum talit: namque multæ aliæ urbes admiratione hujus facti se sponte ei dediderunt.

3. Metellus, cum urbem Contrebiam 3 viribus expugnare non posset, ad fallendum hostem convertit animum, et viam 4 reperit quæ propositum ad exitum perdäceret. Itinera magno impetu ingrediebatur, deinde alias atque alias regiones petebat; modo hos occupabat montes, modo ad illos transgrediebatur. Cum interim et suis et hostibus ignota esset causa cur sic sua mutaret consilia, a quodam amico interrogatus quid ita incertum 5 belli genus sequeretur: «Absiste, inquit Metellus, ista quærere: namque tunicam 6 meam exurerem, si eam consilium meum scire existimarem.» Postquam vero et evercitur suum ignorantia et hostes errore implicavit, cum alio cursum

direxisset, subito ad Contrebiam reflexit, eamque inopinatam tot attonitam oppressit.

4. Raram Metelli Macedonici felicitatem multi scriptores concelebrant : ea quidem ipsi omnia contigerunt quæ beatam vitam videntur efficere. Fortuna 1 eum nasci voluit in urbe terrarum principe; parentes nobilissimos dedit, adjecit animi eximias dotes, et corporis vires quæ 2 tolerandis laboribus sufficiente possent; multa decora in ejus domum 3 concessit: nam cum ipse consul 4, censor etiam augurque fuisset, et triumphaset, tres filios consules vidit, e quibus unum etiam et censorem et triumphantem, quartum autem prætorem 5; tres quoque filias bene nuptas. Hunc autem vitæ cursum consentaneus finis excepit: nam Metellum, ultimæ senectutis spatio defunctum, et leni mortis genere inter oscula complexusque natorum extinctum, filii et generi umeris suis per urbem sustulerunt, et rogo imposuerunt 6.

T. — TIB. GRACCHUS ET C. GRACCHUS.

(Ante J. C. 134; Anno U. C. 619.)

1. Tib. Gracchus et C. Gracchus Scipionis Africani ex filiâ 7 nepotes erant. Horum adolescentia bonis artibus et magnâ omnium spe floruit : ad egregiam enim indolem accedebat

optima educatio. Exstant Corneliae matris epistolæ, quibus apparet eos non solum in gremio matris educatos fuisse, sed etiam ab eâ sermonis elegantiam h̄ausisse. Maximum matronis ornamentum esse liberos bene institutos merito putabat sapientissima illa mulier. Cum Campana 1 matrona, apud illam hospita, ornamenta sua, quæ erant illâ ætate pretiosissima, ostentater ei muliebriter, Cornelia traxit eam sermone 2 quousque a scholâ redirent liberi. Quos reversos hospitæ exhibens: «En hæc, inquit, mea ornamenta.» Nihil quidem istis adolescentibus neque a naturâ neque a doctrinâ defuit; sed ambo rempublicam, quam tueri potuissent, impie perturbare maluerunt.

2. Tib Gracchus, cum esset tribunus plebis 3, a senatu descivit: populi favorem profusis largitionibus sibi conciliavit; agros plebi dividebat 4, dabat civitatem 5 omnibus Italicis: provincias novis coloniis replebat: quibus rebus viam sibi ad regnum parare videbatur. Qaare convocati patres deliberabant quidnam faciendum esset. Tiberius in Capitolum 6 venit, manum ad caput referens; quo signo salutem suam populo commendabat: hoc nobilitas 7 ita accepit quasi diadema 8 posceret. Tum Scipio Nasica 9, cum esset consobrinus Tib. Gracchi, patriam cognationi, prætulit, sublatâque dexterâ, proclamavit: «Qui

republicam salvam esse volunt, me sequantur;» dein, Gracchum fugientem persecutus, in eum irruit, suâque manu eum interfecit. Mortui Tiberii corpus in flumen 1 projectum est.

3. C. Gracchum idem furor, qui fratrem Tiberium, invasit: seu vindicandæ fraternæ necis, seu comparandæ regiæ potentiaæ causâ, vix tribunatum adeptus est cum pessima cœpit inire consilia: maximas largitiones fecit; ærarium effudit; legem de frumento 2 plebi dividento tulit. Perniciosis Gracchi consiliis, quantâ poterant contentione, obsistebant omnes boni, in quibus maxime Piso, vir consularis 3. Is, cum multa contra legem frumentariam dixisset, lege tamen latâ, ad frumentum cum ceteris accipiendum venit. Gracchus animadvertisit in contione Pisonem stantem; eum sic compellavit, audiente populo Romano: «Qui tibi constas 4, Piso, cum 5 eâ lege frumentum petas puam dissuasisti?» Cui Piso: «Nolim quidem, Gracche, inquit, mea bona tibi viritim dividere liceat 6, sed, si facies 7, partem petam.» Quo responso aperte declaravit vir gravis et sapiens lege, quam tulerat Gracchus, patrimonium publicum dissipari.

4. Decretum a senatu latum est, ut videret consul Opimus ne quid detrimenti respublica caperet 8: quod decretum, nisi in maximo discrimine, ferri non solebat. C. Gracchus,

armatā familia 1, Aventinum 2 occupaverat. Quamobrem consul, vocato ad arma populo, Caium aggressus est ; qui pulsus, dum a templo Diana 3 desilit 4, talum intorsit ; et, cum jam a satellitibus Opimii comprehendenderetur, jugulum servo præbuit ; qui dominum et mox semetipsum super domini corpus interemit. Consul promiserat se pro capite Gracchi aurum repensurum esse 5 : quare Septimuleius quidam lanceā præfixum Caii caput attulit, eique æquale auri pondus persolutum est. Aiunt etiam illum, prius cervice perforatā cerebroque exempto, plumbum infudisse, quo 6 gravius efficeretur.

5. Occiso Tib. Graccho, cum senatus consulibus mandasset ut in eos qui cum Tiberio consenserant animadverteretur, Blosius quidam. Tiberii amicus, pro se deprecatum venit ; hanc autem, ut sibi ignosceretur, causam⁷ afferebat, quod tanti Gracchum fecisset 8 ut, quidquid ille vellet, sibi faciendum putaret. Tum consul : « Quid? ait, si te in Capitolium faces ferre vellet, obsecurusne voluntati illius fuisses propter istam quam jactas familiaritatem? — Nunquam, inquit Blosius, id quidem voluisset ; sed, si voluisset, paruisse. » Nefaria est ista vox : nulla enim est excusatio peccati, si amici causā peccaveris 9.

LI.—Q. METELLUS NUMIDICUS.

(Ante J. C. 108; Anno U. C. 645.)

1. Q. Metellus consul cum Jugurthā, Numidarum rege, bellum gessit. Is a Mīcipsā adoptatus, duos ejus filios, fratres suos, interfec-
rat, ut solus Numidiæ 1 imperio potiretur. Mīcipsa in amicitiā et societate 2 populi Ro-
mani semper permanserat. Postquam igitur Romæ cognitum est nefarium Jugurthæ sce-
lus, placuit illud ulcisci. Metellus cum exer-
citu in Africam navigavit, et cum hoste manus conseruit. Quā in parte 3 Jugurtha adfuit, ibi aliquandiu certatum est, neque hic ullum boni ducis aut militis officium prætermisit. Ceteri vero ejus milites primo congressu pulsi fuga-
tique sunt; Jugurtha in oppidum munitum perfugit. Paucis post diebus Metellus eum inse-
cutus, iterum prælio fudit; Numidiam vasta-
vit, urbes amplas et munitissimas cepit: quæ victoria ei nomen Numidico 4 fecit.

2. Postea Q. Metellus censor 5 factus est, ejusque egregia fuit censura, et omnis vita plena gravitatis. Cum, ab inimicis accusatus, causam de pecuniis repetundis 6 diceret, et ipsius tabulæ 7 circumferrentur judicibus inspiciendæ, nemo ex illis fuit qui non remo-
veret oculos, et se totum averteret, ne quis-

quam dubitare videretur verumne an falsum 1
esset quod ille rettulerat in tabulis. Cum Sa-
turninus, tribunus plebis, legem senatus ma-
jestati adversam et reipublicæ perniciosa-
tulisset, Metellus in eam legem jurare 2 no-
luit, eaque de causâ in exsiliu[m] actus est.
Honestum Rhodi 3 secessum invenit, ibique
litteris operam dedit. Ita vir fortissimus de
civitate maluit decidere quam de sententiâ,
eique salus patriæ dulcior quam conspectus
fuit.

3. Metelli filius precibus et lacrimis a
populo impetravit ut pater ab exilio revoca-
retur. Is forte iudos 4 spectabat, cum reddi-
tæ 5 sunt litteræ quibus scriptum erat, ma-
ximo senatus et populi consensu redditum illi
in patriam 6 datum esse. Nihil eo nuntio mo-
veri visus est: non prius e theatro abiit quam
spectaculum ederetur; non lætitiam suam pro-
xime sedentibus ullâ ex parte ostendit, sed
summum gaudium intra se continuit, parique
vultu in exsiliu[m] abiit et fuit restitutus 7:
adeo moderatum inter secundas et adversas
res gessit animum! Tantus vero ad eum ad-
venientem concursus est factus, ut dies totus
consumptus sit in gratulationibus illum ad
portam urbis excipientium; inde in Capitoli-
um 8 ascendentem et lares 9 repetentem uni-
versa propemodum civitas deduxit.

LII. — M. ÆMILIUS SCAURUS.

(Ante J. C. 115; Anno U. C. 638.)

1. M. Æmilius Scaurus nobili familiâ ortus est, sed paupere. Nam pater ejus, quamvis patricius 1, ob rei familiaris inopiam, carbonarium negotium exercuisse dicitur. Filius ipse dubitavit primo utrum 2 honores peteret an argentariam faceret 3; sed, cum eloquentiâ valeret, ex eâ gloriam et opes peperit. Consul factus, severum se in tuendâ militari disciplinâ præbuit: cuius disciplinæ exemplum admiratione dignum referebat ipse in iis libris quos de vitâ suâ scripserat. Cum in eo loco, ubi posuerat castra, arbor esset maturis fructibus onusta, postridie abeunte exercitu, arbor intactis fructibus relicta est. Idem P. Decio prætori 4, quod, se transeunfe 5, sederet, et assurgere jussus non paruissest, vestem scidit, sellam fregit, et ne quis ad eum 6 in jus iret edixit.

2. M. Scaurus, ut in tuendâ militari disciplinâ, sic in puniendâ filii sui ignaviâ fuit severus. Cum enim in quodam prælio Romani equites pulsi, deserto imperatore, Romam pavidi repeterent, in quibus erat ipse Scauri filius, misit pater, qui 7 ei dicerent se libentius occursurum esse filii in acie interfecti

ossibus quam visurum reducem¹ fēūm tam
turpis fugae; ideoque conspectum irati patris
degeneri filio esse vitandum, si quid verecun-
diæ² in animo superesset. Non tulit juvenis
ignominiæ dolorem, et mærore confectus in-
teriit.

3. M. Scaurus, cum esset summā senectute
et adversā valetudine³, pristinum animi vi-
gorem retinuit. Varius quidam, patriā Hispanus,
vetus Scauri inimicus, senem opprimere
conatus est. Accusabat eum acceptæ ab ho-
stibus pecuniæ ad prodendam rempublicam.
Scaurus, nobilissimis juvenibus innixus, des-
cendit in forum⁴, datâque respondendi facul-
tate, paucis verbis ita causam egit: «Varius
Hispanus ait M. Æmiliūm Scaurūm, senatus
principem, ab hoste corruptum esse, et po-
puli Romani imperium prodidisse; M. vero
Scaurus, princeps senatus⁵, negat se esse
huic culpæ affinem: testis nemo est; utri vos
potius credendum putatis?» Quā dicti gravitate
periculum intentatum propulsavit: nam sta-
tim populus accusatorem ab illâ actione de-
pulit.

LIII. — P. RUTILIUS RUFUS.

(Ante J. C. 105; Anno U. C. 648.)

1. P. Rutilius Rufus vitæ innocentia eni-

tuit : cum nemo esset in civitate illo integrior, omni honore dignus est habitus, et consul factus. Cum eum amicus quidam rem injustum aliquando rogaret, et Rutilius constanter negaret, indignatus amicus dixit : «Quid igitur mihi opus est tuâ amicitiâ, si quod rogo non facis? – Immo, respondit Rutilius, quid mihi tuâ 1, si propter te aliquid in honeste facere me oporteat 2?» Quippe sciebat vir sanctus 3 tam contra officium esse amico tribuere quod æquum non sit, quam non tribuere id quod recte possimus; atque, si forte amici a nobis postularent, quæ honesta non sunt, religionem et fidem 4 esse amicitiæ anteponendam.

2. Rutilius tamen in invidiam equitum 5 Romanorum venit, quod ab eorum injuriis 6 Asiam, cui tunc prærat, defendisset : quare ab iis repetundarum 7 accusatus est. Rutilius, innocentia fretus, senatoris insignia non depositus 8 ; judicibus non supplicavit ; ne ornatius quidem causam suam dici voluit quam simplex veritatis ratio ferebat: itaque damnatus est, et Mitylenas 9 exsulatum abiit. Illi Asiam petenti omnes hujus provinciæ civitates legatos miserunt ; hospitio eum, opibus, omni auxilio juverunt. Cum Rutilium quidam consolaretur, et diceret instare bella civilia 10 brevique futurum ut 11 omnes exsules reverterentur : «Quid tibi, inquit Rutilius, mali feci ut mihi

pejorem redditum optares quam exitum? Malo patria meo exilio erubescat 1 quam redditu mæreat.»

LIV.—M. LIVIUS DRUSUS.

(Ante J. C. 112; Anno U. C. 641.)

1. M. Livius Drusus, patre consulari genitus, relictum sibi patrimonium profusis largitionibus dissipavit, adeo ut ipse profiteretur nemini se ad largiendum quidquam reliquisse, præter cælum et cænum 2. Unde, cum pecunia egeret, multa contra dignitatem fecit. Tribunus plebis 3 primo senatus causam suscepit; sed, audax et vehemens, ut propositum assequeretur, leges pernicioseas tulit. Quibus cum Philippus consul obsisteret, ei Drusus in comitio 4 ita collum obtorsit ut plurimus sanguis 5 efflueret e naribus; additâque contumeliâ, non cruorem, sed muriam de 6 turdis esse dixit. (Philippus enim deliciarum amans, turdorumque imprimis edax habebatur.) Alium etiam virum consularem, iisdem legibus pariter adversantem, ait Drusus se de saxo Tarpeio 7 præcipitaturum.

2. Nec observantior erga senatum fuit Drusus. Nam, cum senatus ad eum misisset, ut in curiam veniret: «Quare, inquit Drusus, non ipse senatus ad me venit in Hostiliam 8 propinquam rostris?» Paruitque tribuno se-

natus. Quibus rebus factum est ut Drusus nec senatui, nec plebi placeret. Unde, cum e foro magnâ hominum frequentiâ stipatus rediret, in atrio 1 domus suæ cultello percussus est ; cultellus lateri ejus affixus relictus est, auctor vero necis in turbâ latuit ; Drusus intra paucas horas decessit. Quem ne morti quidem proximum ea deseruit superbia quæ eum in exitium impulerat : cum enim extremum jam redderet spiritum, circumstantium multitudinem intuens : «Eequando, inquit, amici, similem mei civem habebit respublica?»

3. Hunc vitæ finem habuit juvenis, clarissimus quidem, sed quem sua semper inquietum ac turbulentum fecerat ambitio. Ipse queri solitus est sibi uni, ne puer quidem, ferias unquam contigisse : nam, adhuc prætextatus 2, per ambitionem cœpit reos iudicibus commendare. Laudantur tamen Drusi qaædam facta dictaque. Cum Philippo consuli insidiæ parentur, ejusque vita in maximo esset periculo, Drusus, re cornitâ, Philippum, licet inimicum, monuit ut sibi caveret. Exstat etiam Drusi vox egregia : cum enim domum ædificaret, promitteretque architectus, si quinque talenta 3 sibi darentur, ita se eam ædificaturum, ut nemo in eam despiceret 4 posset : «Immo, inquit Drusus, decem dabo, si eam ita componas ut, quidquid agam 5, non a vici-

nis tantum, sed ab omnibus etiam civibus possit perspici 1.

LV. — C. MARIUS.

(Ante J. C. 107; Anno U. C. 646.)

1. C. Marius, humili loco natus, militiae tireginium in Hispaniā, duce Scipione, posuit 2. Erat imprimis Scipioni carus ob singularem virtutem et impigram ad pericula et labores alacritatem. Scipio, cum inspicere voluisse quemadmodum ab unoquoque equi curarentur, Marii equum validum et bene curatum inventit: quam diligentiam imperator plurimum laudavit. Quādam die, cum forte post cenam Scipio cum amicis colloqueretur, dixissetque aliquis, si quid Scipioni accidisset 3, ecquemnam 4 aliam similem imperatorem habitura esset respublica? Scipio, percusso leniter Marii umero: «Fortassis istum 5,» inquit. Quod dicto excitatus, Marius dignos rebus, quas postea gessit, spiritus 6 concepit.

2. Marius, legatus Metelli in Numidiā, criminando eum adeptus est cōsulatum, et in ejus locum suffectus. Bellum Jugurthinum a Metello prospere cōceptum confecit. Jugurtha ad Getulos 7 profugerat, eorumque regem Bocchum adversus Romanos concitaverat. Marius Getulos et Bocchum aggressus fudit;

castellum, in excelsâ rupe positum, ubi regii thesauri erant, non sine multo labore expugnavit. Bocchus, bello defessus, legatos ad Marium misit, pacem orantes. Sulla quæstor 1 a Mario ad regem remissus 2 ; qui Boccho persuasit ut Jugurtham Romanis traderet. Jugurtha igit̄ vinctus ad Marium deductus est ; quem Marius triumphans ante currum egit, et in carcerem cænosum inclusit ; quo cum Jugurtha, veste detractâ, ingrediceretur, os diduxit ridentis in modum, et stupens similisque desipienti exclamavit : « Proh ! quam frigidum est vestrum balneum ! »

3. Marius post expeditionem Numidicam iterum consul creatus est, eique beleum contra Cimbros et Teutones 3 decretum est. Hi novi hostes, ab extremis Germaniæ finibus profugi 4, novas sedes quærebant. Galliæ exclusi, in Italiam transgressi sunt : nec primum impetum barbarorum tres duces Romani sustinuerant ; sed Marius primo Teutones sub ipsis Alpium radicibus assecutus, prælio oppressit 5. Vallem fluviumque medium 6, hostes tenebant, unde militibus Romanis nulla aquæ copia 7. Aucta necessitate virtus causa victoriæ fuit : namque Marius sitim metuentibus ait, digitum protendens : « Viri estis : en illic aquam habebitis. » Itaque tam acriter pugnatum est, tantaque cædes hostium fuit, ut

Romani victores de cruento flumine non plus aquæ 1 biberent quam sanguinis barbarorum.

4. Deletis Teutonibus, C. Marius in Cimbros convertitur : hi ex aliâ parte Italiam ingressi, Athesim 2 flumen non ponte nec navibus, sed ingestâ obrutum silvâ 3 transiluerant ; quibus occurrerit Marius. Tum Cimbri legatos ad consulem miserunt, agros sibi suisque fratribus postulantes : ignorabant scilicet Teutonum cladem. Cum Marius ab iis quæsivisset quos illi fratres dicerent, Teutones nominaverunt. Ridens Marius: «Omittite, inquit, fratres : tenent hi acceptam a nobis terram æternumque 4 tenebunt.» Legati sensere se ludibrio haberi 5, ultionemque Mario minati sunt, statim atque 6. Teutones advenissent. «Atqui adsunt, inquit Marius, decet que vos hinc non discedere, nisi salutatis vestris fratribus.» Tum vincotos adduci justit Teutonum duces qui in prælio capti fuerant.

5. His rebus auditis, Cimbri castris egressi ad pugnam prodierunt. Marius aciem ita instituit ut palvis in oculos et ora hostium ferretur. Incredibili strage 7 prostrata est illa Cimbrorum multitudo : cæsa traduntur centum octoginta hominum milia. Nec minor cum uxoribus pugna quam cum viris fuit : illæ enim, objectis undique plaustris, altæ 8 desuper, quasi

et turribus, pugnabant lanceis contisque. Victæ tamen legationem ad Marium miserunt, libertatem orantes; quam cum non impetrassent, suffocatis elisisque-infantibus, aut mutuis concidere vulneribus, aut vinculo et erinibus suis facto, ab arboribus jugisque plaustrorum subrectis pependerunt. Ferunt unam conspectam faisse quæ pedibus suis duos filios, seipsam vero ex arbore suspenderat.

6 Tunc Romæ primum civile bellum ortum est. Cum enim Sulla consul contra Mithridatem, regem Ponti 1, missus fuisse, ei Marius illud imperium eripuit, fecitque ut 2 loco Sullæ imperator crearetur. Quâ re commotus, Sulla cum exercitu Romam venit, eam armis occupavit, Mariumque expulit. Marius in palude 3 aliquandiu delituit; sed ibi paulo post deprehensus, et, ut erat, nudo corpore cænoque oblitus 4, injecto in collum loro, raptus est et in custodiam 5 conjectus. Missus etiam est ad eum occidendum servus publicus 6, natione Cimber; quem Marius vultus majestate deterrait. Cum enim hominem ad se gladio stricto venientem vidisset: «Tunc, inquit, Marium audebis occidere?» Ille attonitus ac tremens, abjecto ferro, fugit. Marius postea, ab iis etiam qui prius eum occidere voluerant, et carcere emissus est.

7. Marius, acceptâ navicullâ, in Africam

trajecit, et in agrum 1 Carthaginiensem pervenit. Ibi cum in locis solitariis sederet, venit ad eum lictor 2 Sextilius praetoris 3, qui hanc provinciam administrabat. Marius ab eo, quem nunquam læserat, aliquod humanitatis officium exspectabat; at lictor decedere eum provinciā jussit, nisi vellet in se animadverti 4. Torvis oculis eum intuens, Marius nullum dabat responsum. Interrogavit igitur eum lictor ecquid praetori vellet renuntiari. Cui Marius: «Abi, inquit, nuntia te vidisse C. Marium in Carthaginis magnæ ruinis sedentem. » Dupli exempli insigni eum admonebat de inconstantiā rerum humanarum, cum et urbis maximæ exscidium, et viri clarissimi casum ob oculos poneret.

8. Profecto ad bellum Mithridaticum Sulla, in Italiam rediit Marius, efferatus magis calamitate quam domitus. Cum exercitu Romanum ingressus, eam cædibus et rapinis vastavit; omnes adversæ factionis nobiles 5 variis suppliciorum generibus affecit: quinque dies totidemque noctes ista scelerum omnium duravit licentia. Hoc tempore admiranda sane fuit populi Romani abstinentia 6. Cum enim Marius objecisset domos occisorum diripendas, nemo fuit qui ullam ex his rem attingeret: quæ populi misericordia erat tacita quædam Marii crudelitatis vituperatio. Tandem

Marius, senio et laboribus confectus, in morbum incidit, et ingenti omnium lætitia vitam finivit. Cujus viri si expendantur cum virtutibus vitia, haud facile dictu erit utrum 1 in bello hostibus an in otio civibus fuerit infestior: quam enim rem publicam contra hostes virtute servaverat, eam togatus 2 ambitione evertit.

9. Erat Mario ingenuarum artium et liberalium studiorum contemptor animus. Cum ædem 3 Honoris de manubiis hostium 4 vobisset, spretâ peregrinorum marmorum nobilitate 5 artificumque Græcorum 6 peritiâ, eam vulgari lapide per artificem Romanum curavit ædificandam. Græcas etiam litteras aspernabatur, quod, inquietabat, suis doctoribus 7 parum ad virtutem prodessent. At idem 8 fortis, validus et adversas dolorem confirmatus. Cum ei varices in crure searentur, vetuit se alligari. Acerum tamen fuisse doloris morsum ipse ostendit: nam medico, alterum crus postulanti, noluit præbere, quod majorem esse remedii quam morbi dolorem judicaret.

LVI.—L. CORNELIUS SULLA.

(Ante J. C. 82; Anno U. C. 671.)

1. L. Cornelius Sulla, patricio genere natus, bello Jugurthino quæstor Marii fuit. Vitam antea ludo et 9 vino et libidine inquinatam duxerat: quapropter Marius moleste tulit quod

sibi, gravissimum bellum gerenti, tam delicatus¹ quæstor² sorte obtigisset. Ejusdem³ tamen, postquam in Africam venit, virtus eni-
tuit. Bello Cimbrico, legatus consulis, bonam
operam navavit⁴. Consul ipse deinde factus,
pulso in exsilium Mario, adversus Mithrida-
tem profectus est. Ac primum illius regis præ-
fectos⁵ duobus præliis profligavit; dein trans-
gressus in Asiam, Mithridatem ipsum fudit;
et oppressisset, nisi, adversus Marium festi-
nans⁶ qualemcumque pacem maluisset com-
ponere. Mithridatem tamen pecuniâ multavit,
Asiâ⁷ aliisque provinciis, quas occupaverat,
decidere coegit, eumque paternis finibus con-
tentum esse jussit.

2. Sulla propter motus urbanos, cum vic-
tore exercitu Romanum properavit; eos, qui
Mario favebant, omnes saperavit. Nihil illâ
victoriâ fuit crudelius Sull, dictator⁸ crea-
tus, novo et inaudito exemplo tabulam pros-
criptionis proposuit⁹, quâ nomina eorum, qui
occidendi essent, continebântur: cùmque om-
nium esset orta indignatio, postridie plura
etiam adjecit nomina. Ingens cæsorum fuit
multitudo¹⁰. Sævitiae causam avaritia etiam
præbuit, multoque plures propter divitias
quam propter odium victoris necati sunt. Civis
quidam innoxius, cui fundus in agro Albano
erat, legens proscriptorum nomina, se quoque

adscriptum vidit: «Væ, inquit, misero mihi; me fundus Albanus persequitur.» Neque longe progressus, a quodam agnitus et percussus est.

3. Depulsis prostratisque iuniorum partibus, Sulla felicem se edictæ appellavit: cumque ejus uxor geminos eodem partu tunc edidisset, puerum Faustum 1 puellamque Faustam nominari voluit. Tum repente, contra omnium exspectationem, dictaturam depositum, dimissisque lictoribus 2, diu in foro deambulavit. Stupebat populus, eum privatum videns, cujus modo tam formidolosa fuerat potestas: quodque non minus mirandum fuit, sua ei privato non solum salus, sed etiam dignitas 3 constituit, qui cives innumeros occiderat. Unus tantum fuit adolescens qui auderet queri, et recedentem 4 usque ad fores domus maledicis incessere. Cujus injurias Sulla patienti animo tulit: sed domum ingrediens dixit: «Hic adolescens efficiet ne quis 5 posthac tale imperium deponat.»

4. Sulla deinde, in villam 6 profectus, rusticari et venando vitam ducere cœpit. Ibi morbo pediculari correptus interiit, vir ingentis animi 7, cupidus voluptatum, sed gloriæ cupidior; litteris Græcis atque Latinis eruditus, et virorum litteratorum adeo amans ut sedulitatem etiam mali cujusdam poetæ aliquo præmio dignam duxerit: nam cum ille

epigramma 1 ipsi obtulisset, jussit Sulla præmium ei statim dari, eā tamen lege, ne quid postea scriberet. Ante victoriam laudandus; in iis vero quæ secuta sunt nunquam satis vituperandus: Urbem enim et Italiam civium sanguine inundavit. Non solum in vivos sæviit, sed ne mortuis quidem pepereit: nam C. Marii, cajus, etsi postea inimicus, aliquando tamen quæstor fuerat, eratos cineres in flumen 2 projecit. Quā crudelitate rerum præclare gestarum gloriā corrupit.

LVII.—L. LUCULLUS.

(Ante J. C. 74; Anno U. C. 679.

1. L. Lucullus ingenio, doctrinā et virtute claruit In Asiam quæstor profectus, huic provinciæ per multos annos cum laude præfuit. Postea consul factus, ad Mithridaticum bellum a senatu missus, opinionem omnium, quæ de virtute ejus erat, vicit 3: nam ab eo laus imperatoria non admodum exspectabatur, qui adolescentiam in pacis artibus consumpsérat; sed incredibilis quædam ingenii magnitudo non desideravit tardam et indocilem usus disciplinam 4. Totum iter consumpsit partim in percontando a peritis 5, partim in rebus gestis legendis 6. Habebat porro admirabilem quamdiū rerum memoriam; unde factum est ut in

Asiam doctus imperator venerit, cum esset Româ profectus rei militaris rudis.

2. Lucullus eo bello magnas ac memorabiles res gessit: Mithridatem sëpe multis locis fudit; Tigranem, regum maximum in Armeniâ 1, vicit, ultimamque bello manum magis noluit imponere quam non potuit 2, sed alioqui per omnia laudabilis, et bello pæne invictus, pecuniæ cupidini nimium deditus fuit; quam tamen ideo expetebat, ut deinde per luxuriam effunderet. Itaque, postquam de Mithridate triumphavit, abjectâ omnium rerum curâ, cœpit delicate ac molliter vivere, otioque et luxu diffluere: magnifice et immenso sumptu villas ædificavit, atque ad earum usum mare ipsum vexavit. Nam in quibusdam locis moles mari injectit; in aliis vero, saffossis montibus, mare in terras induxit 3; unde eum haud infacete Pompeius vocabat Xerxem togatum 4: Xerxes enim, Persarum rex, cum pontem in Hellesponto fecisset, et ille tempestate ac fluctibus esset disjectus, jussit mari trecentos flagellorum ictus infligi, et compedes dari.

3. Habebat Lucullus villam prospectu et ambulatione pulcherrimam. Quo cum venisset Pompeius, id unum reprehendit quod ea habitatio esset quidem æstate per amœna, sed hieme minus commoda videretur; cui Lucullus :

«Putasne, inquit, me minus sapere quam hirundines, quæ, adveniente hieme, sedem commutant?» Villarum magnificentiae respondebat epularum sumptus 1. Cum aliquando modica ei, utpote soli, cena esset posita, coquum graviter objurgavit; eique excusanti ac dicenti se non debuisse lautum parare convivium, quod nemo esset ad cenam invitatus: «Quid ais? inquit iratus Lucullus; an nesciebas 2 Lucullum hodie cenaturum esse apud Lucullum?»

LVIII.—Q. SERTORIUS.

(Ante J. C. 82; Anno U. C. 671.)

1. Sertorius, ignobili loco natus, prima stipendia bello Cimbrico fecit, in quo honos ei virtutis causâ habitus est. In primâ adversus Cimbros pugnâ 3 licet vulneratus et equo amissio, Rhodanum flumen rapidissimum, nando trajecit, loricâ 4 et scuto retentis. Egregia etiam fuit ejus opera bello sociali 5. Dum enim nullum periculum refugit, alter 6 ei oculus effossus est; idque ille non de honestamentum ori, sed ornamentum merito arbitrabatur: dicebat enim cetera bellicæ fortitudinis insignia, ut armillas 7 coronasve, nec semper nec ubique gestari; se vero, quotiescumque in publicum prodiret, suæ virtutis pignus, vulnus scilicet ob rempublicam acceptum,

in ipsâ fronte ostentare, nec quemquam sibi occurrere qui non esset laudum suarum admirator.

2. Postquam Sulla, ex bello Mithridatico in Italiam reversus, cœpit dominari, Sertorius, qui partium Marianarum 1 fuerat, in Hispaniam se contulit. Ibi virtutis admiratione et imperandi moderatione, Hispanorum simul ac Romanorum, qui in iis locis consederant, animos sibi conciliavit; magnoque exercitu collecto, quos adversus eum Sullâ miserat duces profligavit. Missus deinde a Sulla, Metellus a Sertorio fusus quoque ac fugatus est Pompeium etiam, qui in Hispaniam venerat ut Metello opem ferret, levibus præliis laccessivit Sertorius. Is enim, non minus cautus quam acer imperator, universæ dimicationis 2 discriminavit, quod imparem se universo Romanorum exercitui sentiret; interim vero hostem crebris dannis fatigabat.

3. Cum aliquando Sertorii milites pugnam inconsulte flagitarent, nec jam eorum impetus posset cohiberi, Sertorius duos in eorum conspectu equos constituit, prævalidum 3 alterum alterum vero admodum exilem et imbecillum: deinde equi infirmi caudam a robusto juvene totam simul abrumpi jussit; validi autem equi singulos piles ab imbecillo sene paulatim velli. Irritus adolescentis labor risum omnibus mo-

vit ; senex autem, quamvis tremulâ manu, id perecit quod imperatum sibi fuerat. Cumque milites non satis 1 intellegerent quorsum ea res spectaret 2, Sertorius ad eos conversus : «Equi caudæ, inquit, similis est hostium exercitus ; qui partes 3 aggreditur, facile potest opprimere; contra, nihil proficiet qui universum conabitur prosternere.»

4. Erat Sertorio cerva candida eximiæ pulchritudinis, quæ ipsi magno usui fuit ut obsequentiores haberet milites. Hanc Sertorius assueficerat se vocantem audire et euntem sequi. Diana 4 donum esse omnibus persuasit, seque ab eâ moneri quæ facto opus essent 5. Si quid durius vellet imperare, se a cervâ monitum prædicabat, statimque libentes parebant. Cerva in quâdam hostium incursione amissa est ac periisse credita; quod ægerrime tulit Sertorius. Multis post diebus a quodam homine inventa est. Sertorius eum qui id sibi nuntiabat, tacere jussit, cervamque repente in locum, ubi jus reddere solebat, immitti. Ipse vultu hilari in publicum progressus, dixit sibi in quiete visam esse cervam, quæ perierat, ad se reverti. Tunc emissâ ex composito cervâ, ubi Sertorium conspexit, læto saltu ad tribunal 6 fertur, ac dexteram sedentis ore lambit 7: unde clamor factus, ortaque omnium admiratio est.

5. Victus postea a Pompeio, Sertorius pristinos mores 1 mutavit, et ad iracundiam deflexit. Multos ob suspicionem prodigionis crudeliter interfecit: unde odio esse cœpit exerciti. Romani moleste ferebant quod Hispanis magis quam sibi confideret, eosque haberet corporis custodes. In hac animorum ægritudine non deserebant Sertorium, quem necessarium sibi ducem judicabant, sed eum amare desierant. Deinde in Hispanos quoque sæviit Sertorius, quod ii tributa non tolerarent; ipse etiam Sertorius curis jam et laboribus fessus, ad obeunda ducis munia segnior, ad luxum et libidines declinavit. Quare, alienatis omnium animis, jussa imperatoris contemnabantur. Tandem, factâ adversus eum coniuratione 2, Sertorius in convvio a suis est interfectus.

LIX.—CN. POMPEIUS MAGNUS.

(Ante J. C. 70; Anno U. C. 683.)

1. Cn. Pompeius, stirpis senatoriæ 3 adolescens, in bello civili 4 se et patrem consilio servavit. Pompeii pater suo exercitui ob avaritiam erat inquisitus: itaque facta est in eum conspiratio. Terentius quidam, Cn. Pompeii contubernalis, eum occidendum suscepérat dum allii tabernaculum patris incenderent 5

Quæ res juveni Pompeio cenanti nuntiata est. Ipse nihil periculo motus, solito 1 hilarius bibit, et cum Terentio eadem, quā antea, comitate usus est. Deinde cubiculum ingressus, clam subduxit se tentorio, et firmam patri circumposuit custodiam. Terentius tum distracto ense ad lectum Pompeii accessit, in multisque ictibus stragula percussit. Orta mox seditione, Pompeius se in media conjecta agmina, militesque tumultuantes precibus et lacrimis placavit, ac suo duci reconciliavit.

2. Cn. Pompeius, eodem bello civili, partes Sullæ secutus, ita egit ut ab eo maxime diligetur. Annos tres et viginti natus, ut Sullæ auxilio veniret, paterni exercitus reliquias collegit, statimque dux peritus exstitit. Illius magnus apud militem amor 2, magna apud omnes admiratio fuit; nullus ei labor tedium, nulla defatigatio molestiae erat. Cibi vini-que temperans, somni parcus, inter milites corpus exercebat. Cum alacribus saltu, cum velocibus cursu, cum validis luctando 3 certabat. Tum ad Sullam iter intendit; non per loca devia, sed palam incedens, tres hostium exercitus aut fudit, aut sibi adjunxit. Quem ubi Sulla ad se accedere audivit, egregiamque sub signis 4 juventutem adspergit, desiliit ex equo, Pompeiumque salutavit imperatorem 5; deinceps ei 6 venienti solebat assurgere de

sellâ et caput aperire: quem honorem 1 nemini, nisi Pompeio, tribuebat.

3. Postea Pompeius in Siciliam profectus est, ut eam a Carbone, Sullæ inimico, occupatam reciperet. Carbo comprehensus et ad Pompeium ductus est. Quem Pompeius, postquam acerbe in eum invectus fuerat, ad supplicium duci jussit. Tunc ille, qui ter consul fuerat, demisse ac muliebriter mortem extinxuit: voce flebili petiit ut sibi alvum levare liceret, et sic brevem miserrimæ vitæ usurram rapuit, donec miles 2, moræ impatiens, caput in sordido loco sedentis amputavit. Longe moderatior fuit Pompeius erga Sthenium, Siculæ cuiusdam civitatis 3 principem. Cum enim in eam civitatem animadvertere decrevisset quæ sibi adversata fuisset, exclamavit Sthenius eum inique facturum, si ob culpam unius omnes plecteret. Interroganti Pompeio quisnam ille unus esset: «Ego, inquit Sthenius, qui meos cives ad id induxi.» Tam liberâ voce delectatus Pompeius omnibus et Sthenio ipsi pepercit.

4. Transgressus inde in Africam, Pompeius Iarbam, Numidiæ regem, qui Marii partibus favebat, bello persecutus est. Intra dies quadraginta 4 hostem oppressit, et Africam subegit adolescens quattuor et viginti annorum. Tum ei litteræ a Sulla redditæ

sunt 1, quibus jubebatur exercitum dimittere, et cum unā tantum legione successorem expectare. Idægre tulit Pompeius: paruit tamen, et Roman reversus est. Revertenti incredibilis multitudo obviam ivit; Sulla quoque eum latus excepit, et Magnum cognomine appellavit. Nihilominus Pompeio triumphum pententi restitit; neque eā re a proposito deterritus est Pompeius; aususque est dicere plures solem orientem adorare quam occidentem: quo dicto innuebat Sullæ potentiam minui, suam vero crescere. Eā voce auditā, Sulla juvenis constantiam admiratus, exclamavit: «Triumphet! triumphet!»

5. Metello jam seni, et bellum in Hispaniā segnius gerenti, collega datus est Pompeius, ibique adversus Sertorium vario evenitu 2 dimicavit. In quodam prælio maximum subiit periculum; cum enim in eum vir vasta corporis magnitudine impetūm fecisset, Pompeius manum hostis amputavit; sed multis in eum concurrentibus, vulnus in femore accepit, et a suis fugientibus desertus, in hostium potestate erat 3. At præter spem evasit: illi scilicet equum Pompeii auro phalerisque 4 eximiis instructum ceperant. Dum vero prædam inter se altercantes partiuntur, Pompeius illorum manus effugit. Altero prælio, cum Metellus Pompeio laboranti auxilio venisset,

fususque esset Sertorii exercitus, is dixisse fertur: «Nisi ista anus supervenisset, ego hunc puerum verberibus castigatum Romanum dimissem.» Metellum anum appellabat, quia is, jam senex, ad mollem et effeminatam vitam deflexerat. Tandem, Sertorio interfecto, Pompeius Hispaniam recepit.

6. Cum piratæ maria omnia infestarent, et quasdam etiam Italæ urbes diripuisserent, ad eos opprimendos cum imperio extraordinario missus est Pompeius. Nimirum viri potentiae obsistebant quidam ex optimatibus, et imprimis Q. Catulus; qui cum in contione dixisset, esse quidem præclarum virum Cn. Pompeium, sed non esse uni ornata tribuenda, adjecissetque: «Si quid ei acciderit, ecquemnam in ejus locum substituetis?» acclamavit universa contio: «Te ipsum, Q. Catule!» Tam honorifico civium testimonio victus, Catulus e contione discessit. Pompeius, disposito per omnes maris recessus navium præsidio, brevi terrarum orbem illâ peste liberavit; prædones multis locis vicos fudit; eosdem in dedicationem acceptos in urbibus et agris procul a mari collocavit. Nihil hac victoriâ celerius: nam intra quadragesimum diem piratas toto mari expulit.

7. Confecto bello piratico, Cn. Pompeius contra Mithridatem profectus est, et in Asiam

magnâ celeritate contendit. Prælium cum rege conserere cupiebat, neque opportuna dabatur pugnandi facultas, quia Mithridates interdiu in castris se continebat, noctu vero haud tam erat congregandi cum hoste in locis ignotis. Quadam tamen nocte Mithridatem Pompeius aggressus est. Luna magno fuit Romanis adjuvamento: nam cum eam Romani a tergo haberent, umbræ corporum, longius projectæ, ad primos usque hostium ordines pertinebant: unde decepti regii milites, in umbras, tanquam in propinquum hostem, tela mittebant. Victus Mithridates in Pontum ¹ profugit. Adversus eum filius Pharnaces rebellavit, quia, occisis a patre fratribus, vitæ suæ ² ipse timebat. Mithridates, a filio obsessus, venenum sumpsit; quod cum tardius ³ subiret, quia adversus venena multis antea medicaminibus corpus firmaverat ⁴, a milite Gallo volens ⁵ interfectus est.

8. Pompeius deinde Tigranem, Armenię ⁶ regem, qui Mithridatis partes sicutus fuerat, ad ditionem compulit; quem tamen ad genua procumbentem erexit, benignis verbis recreavit et in regnum restituit, æque pulchrum esse judicans et vincere reges et facere. Tandem, rebus Asiae compositis, in Italiam reddit. Ad Urdem ⁷ venit, non, ut plerique timuerant, armatus ⁸, sed dimisso exercitu, et ter-

tium triumphum biduo duxit. Insignis fuit multis novis inusitatisque ornamentis hic triumphus; sed nihil illustrius visum quam quod 1 tribus triumphis tres orbis partes de victæ causam præbuerunt. Pompeius enim, quod antea contigerat nemini, primo ex Africâ, iterum ex Europâ, tertio ex Asiâ triumphavit; felix opinione hominum futurus, si, quem 2 gloriæ, eumdem vitæ finem habuissest, neque adversam fortunam esset expertus jam senex.

9. Postea orta est inter Pompeium et Cæsarem gravis dissensio, quod hic superiorem, ille vero parem ferre non posset: et inde bellum civile exarsit. Cæsar cum infesto exercitu in Italiam venit. Pompeius, relictâ Urbe ac deinde Italiam ipsâ, Thessaliam 3 petiit, et cum eo consules senatusque omnis: quem insecurus Cæsar apud Pharsalum 4 acie fudit. Vicitus Pompeius ad Ptolemæum, Alexandriæ 5 regem, cui tutor 6 a senatu datus fuerat, profugit; sed ille Pompeium interfici jussit. Latus Pompeii sub oculis uxoris et liberorum mucrone confossum est, caput abscissum, truncus in Nilum conjectus. Dein caput velamine involutum ad Cæsarem delatum est, qui, eo viro, lacrimas fudit, et illud multis pretiosissimisque odoribus 7 cremandum curavit.

10. Is fuit viri præstantissimi post tres

consulatus et totidem triumphos vitæ exitus. Erant in Pompeio multæ ac magnæ virtutes, ac præcipue admiranda frugalitas. Cum ei ægrotanti præcepisset medicus ut turdum ederet, negarent autem servi eam avem usquam testivo tempore posse reperiri, nisi apud Lucullum, qui turdos domi saginaret, vetuit Pompeius turdum inde peti, medicoque dixit: «Ergo, nisi Lucullus perditus deliciis esset, non viveret Pompeius?» Aliam avem, quæ parabilis esset, sibi jussit apponi.

11. Viris doctis magnum honorem habebat Pompeius. Ex Syriâ 1 decedens, confecto bello Mithridatico, cum Rhodum² venisset, nobilissimum philosophum Posidonium cupiit audire; sed cum is diceretur tunc graviter ægrotare, quod maximis podagræ doloribus cruciabatur, voluit saltem Pompeius eum visere. Mos erat ut, consule aedes aliquas ingressuro, lictor fores virgâ³ percuteret, admonens consulem adesse; at Pompeius vetuit fores Posidonii percuti, honoris causa. Quem ut vidit et salutavit, moleste se ferre dixit quod eum non posset audire. At ille: «Tu vero, inquit, potes, nec committam ut⁴ dolor corporis efficiat ut frustra tantus vir ad me venerit.» Itaque, cubans, graviter et copiose disseruit de hoc ipso: nihil esse bonum nisi quod honestum esset, et nihil malum dici

posse, quod turpe non esset. Cum vero dolor interdum acriter eum pungeret, saepè dixit: «Nihil agis, dolor: quamvis sis molestus, nunquam te esse malum confitebor I.»

LX.—C. JULIUS CÆSAR.

(Ante J. C. 60; Anno U. C. 693.)

1. C. Julius Cæsar, nobilissimā genitūs familiā 2, annum agens sextum et decimum, patrem amisit; paulo post Corneliam duxit uxorem; cuius cum pater esset Sullæ inimicus, voluit Sulla Cæsarem compellere ut eam dimitteret; neque id potuit efficere. Ob eam causam Cæsar bonis spoliatus, cum etiam ad mortem 3 quæreretur, mutatā veste, noctu elapsus est ex urbe, et, quanquam tunc quartanæ 4 morbo laboraret, prope per singulas noctes latebras commutare cogebatur; sic quoque 5 comprehensus a Sullæ liberto 6 vix, data pecuniā, evasit. Postremo per proximos suos veniam impetravit, diu repugnante Sulla: qui cum deprecantibus ornatissimis viris 7 denegasset, atquœ illi pertinaciter contendent, expugnatus tandem dixit, eum quem salvum tantopore cuperent aliquando optimatum 8 partibus, quas simul defendissent, exitio futurum, multosque in eo puerō inesse Marios.

9.2. Cæsar, mortuo Sulla et compositā sed

tione civili, Rhodum secedere statuit, ut per otium Apollonio 1, tunc clarissimo dicendi magistro, operam daret; sed in itinere a piratis captus est, mansitque apud eos quadraginta dies. Ita porro per illud omne spatium se gessit ut piratis terrori pariter ac venerationi esset; atque, ne iis suspicionem ullam daret qui oculis tantummodo eum custodiebant, nunquam aut nocte aut die exalceatus est 2. Interim comites servosque dimiserat ad expediendas pecunias quibus redimeretur. Vingt talenta 3 piratee postulaverant; ille vero quinquaginta daturum se spopondit; quibus numeratis, expositus est in litore. Cæsar liberatus, confestim Miletum 4, quæ urbs 5 proxime aberat, properavit; ibique contractâ classe, stantes adhuc in eodem loco prædones noctu adortus, aliquot naves, mersis aliis, cepit, piratasque ad dditionem redactos eo affecit suppicio quod illis sæpe per jocum minatus fuerat, dum ab iis detinebatur: crucibus 6 illos suffigi jussit.

3. Julius Cæsar, questor 7 factus, in Hispaniam profectus est; cumque Alpes transiret, et ad conspectum pauperis cuiusdam vii comites ejus per jocum inter se disputarent, num illic etiam esset ambitioni locus, serio dixit Cæsar malle se ibi primum esse quam Romæ secundum. Ita dominationis avidus a pri-

inā ætate regnum concupiscebat, semperque
in ore habebat hos Euripidis 1, Græci poetæ,
versus:

Nam si violandum est ius, regnandi gratia
Violandum est; aliis rebus pietatem colas.

Cum vero Gades 2, quod 3 est Hispaniæ opidum, venisset, visâ Alexandri Magni 4 imagine, ingemuit et lacrimas fudit: causam quærerentibus amicis: «Nonne, inquit, idonea dolendi causa est, quod nihil dū memorabile gesserim, eam ætatem adeptus quā Alexander jam terrarum orbem subegerat?»

4. Julius Cæsar in captandâ plebis gratiâ et ambiendis honoribus patrimonium effudit: ære alieno oppressus, ipse dicebat sibi opus esse millies sestertium 5 ut haberet nihil 6. His artibus consulatum adeptus est; collegaque ei datus M. Bibulus, cui Cæsar's consilia non placebant. Initio magistratu, Cæsar legem agrariam tulit, hoc est de dividendo egenis civibus agro publico 7: cui legi cum senatus repugnaret, Cæsar rem ad populum detulit. Bibulus collega in forum venit ut legi ferendæ obsisteret; sed tanta commota est seditio ut in caput consulis cophinus stercore plenus effunderetur, fascesque 8 frangerentur. Tandem Bibulus, a satellitibus Cæsar's

foro expulsus, domi se continere per reliquum
annus tempus coactus est, curiaque abstinere.
 Interēa Cæsar omnia ad arbitrium in
 repūblicā administravit: unde quidam homi-
 nes faceti, quae eo anno gesta sunt, non, ut
 mos erat, consulibus Cæsare et Biblio, 1 acta
 esse dicebant, sed Julio et Cæsare, unum cons-
 cūlēm nomine et cognomine pro duobus 2 ap-
 pellantes.

5. Julius Cæsar, functus consulatu, Gal-
 liam provinciam sorte obtinuit. Gessit autem
 novem annis, quibus in imperio fuit, hæc fere.
 Galliam in provinciæ Romanæ formam rede-
 git; Germanos 3, qui trans Rhenum incolunt,
 primus Romanoru[m] ponte fabricatō aggres-
 sus, maximis affecit cladibus Britannos 4, an-
 tea ignotos, vicit, iisque pecunias et obsides
 imperavit. Quo in bello multa a Cæsare egre-
 gie facta narrantur. Inclinante in fagam exer-
 citu, rapuit e manu militis fugientis scutum,
 et in primam aciem 5 volitans, pugnam resti-
 tuit. In alio prælio, aquiliferum 6 terga ver-
 tentem fauicibus comprehendit, in contrariam
 partem retraxit, dexteramque ad hostem pro-
 tendens: «Quorsum tu, inquit, abis? Illuc
 sunt cum quibus dimicamus.» Quo facto mili-
 tibus animos addidit.

6. Cæsar, cum adhuc in Galliâ detinere-
 tur, ne imperfecto bello discederet, postulavit

ut sibi liceret, quamvis absenti 1, secundum consulatum petere; quod ei a senatu est negatum. Ea re commotus, in Italianam rediit, armis injuriam acceptam vindicaturus; plurimisque urbibus occupatis, Brundusium contendit quo Pompeius consulesque confugerant. Tunc summæ audaciae facinus Cæsar edidit: a Brundusio 2 Dyrrachium 3, inter oppositas classes, gravissimâ hieme transmisit; cessantibusque copiis, quas subsequi jusserrat, cum ad eas arcessendas frustra misisset, moræ impatiens, castris noctu egreditur, clam solus naviculam concendit, obvolo capite ne agnosceretur. Mare, adverso vento vehementer flante, intumescebat; in altum tamen protinus dirigi navigium jubet; cumque gubernator, pœne obrutus fluctibus, adversæ tempestati cederet: «Quid times? ait, Cæsarem vehis!»

7. Deinde Cæsar Thessaliam 4 petiit, ubi Pompeium Pharsalico prælio fudit, fugientem persecutus est, eumque in itinere cognovit occisum fuisse. Tum bellum Ptolemaeo 5, Pompeii interactori, intulit, a quo sibi quoque insidias parari videbat. Quo victo Cæsar in Pontum 6 transiit, Pharnacemque, Mithridatis filium, rebellantem aggressus, intra quintum ab adventu diem, quattuor vero, quibus in conspectum venerat, horis, uno prælio profili-

gavit. Quam victoriæ celeritatem inter triumphandum 1 notavit, inscripto inter pompæ ornamenta trium verborum titulo 2: v e n i, v i d i, v i c i. Sua deinceps Cæsarem ubique comitata est fortuna, Scipionem 3 et Jubam, Numidiæ regem, reliquias Pompeianarum partium in Africâ refoventes, devicit. Pompeii liberos 4 in Hispaniâ superavit: clementer usus est victoriâ, et omnibus, qui contra se arma tulerant, pepercit. Regressus in urbem, quinques triumphavit.

8. Bellis civilibus confectis, Cæsar, dictator in perpetuum creatus, agere insolentius cœpit: senatum ad se venientem sedens exceptit, et quemdam ut assurget monentem irato vultu respexit 5. Cum Antonius, Cæsaris in omnibus expeditionibus comes, et tunc in consulatu collega, ei in sellâ aureâ sedenti pro rostris 6, diadema, insigne regium, impuneret, non visus est eo facto offensus. Quare conjuratum est in eum a sexaginta et amplius viris, Cassio et Bruto ducibus conspirationis. Cum igitur Cæsar idibus Martiis 7 in senatum venisset, assidentem specie officii circumsternerant, illicoque unus e conjuratis, quasi aliquid rogaturus, propius accessit, renuentique togam ab utroque umero apprehendit. Deinde clamantem: «Ista quidem vis est,» Cassius vulnerat paulo infra jugulum. Cæsar Cassii

brachium arreptum graphio 1 trajecit, conatusque prosilire, aliud vulnus accepit. Cum M. Brutum, quem loco 2 filii habebat, in se irruentem vidisset, dixit: «Tu quoque, fili mi!» Dein ubi animadvertisit undique se strictis pugionibus peti, togā caput obvolvit, atque ita tribus et viginti plagis confossus est 3.

9. Erat Cæsar excelsâ staturâ, nigris vegetisque oculis, capite calvo: quam calviti deformitatem ægre ferebat, quod sæpe obtrectantum jocis esset obnoxia. Itaque, ex omnibus honoribus sibi a senatu populoque decretis, non aliud recepit aut usurpavit libenterius quam jus laureæ perpetuo gestandæ. Eum vini parcissimum fuisse ne inimici quidem negarunt: unde Cato dicere solebat unum ex omnibus Cæsarem ad evertendam rem publicam sobrium accessisse. Armorum et equitandi peritissimus erat; laboris ultra fidem 4 patiens; in agmine nonnunquam equo, sæpius pedibus anteibat, capite detecto, sive sol, sive imber esset. Longissimas vias incredibili celeritate confecit, ita ut persæpe nuntios de se 5 prævenerit; neque eum morabantur flumina, quæ, vel nando, vel innixus inflatis utribus, trajiciebat.

LXI.—M. CATO UTICENSIS 1.

(Ante J. C. 46; Anno U. C. 707.)

1. M. Cato, adhuc puer, invictum animi robur ostendit. Cum in domo Drusi avunculi sui educaretur, Latini, de civitate 2 impetranda, Romam venorunt. Popedius, Latinorum princeps, qui Drusi hospes erat, Catonem puerum rogavit ut Latinos apud avunculum ad juvaret; Cato vultu constanti negavit 3 id se facturum. Iterum deinde ac saepius interpolatus, in proposito persistit. Tunc Popedius in puerum excelsam aedium partem levatum tenuit et abjectum inde se minatus est, nisi precibus obtemperaret; neque hoc metu a sententiā eum potuit dimovere. Tunc Popedius exclamasse fertur: «*Gratulemur nobis, Latini, hunc esse tam parvum; si enim senator esset, ne sperare quidem jus civitatis nobis liceret.*»

2. Cato, cum salutandi gratiā, ad Sullam a paedagogo 4 duceretur, et in atrio 5 cruenta proscriptorum capita vidisset, Sullae crudelitatem exsecratus est; seque eodem esse animo 6 significavit quo puer aliis, nomine Cassius, qui tunc publicam scholam cum Fausto, Sullae filio, frequentabat. Cum enim Faustus proscriptionem paternam 7 in schola laudaret, diceretque se, cum per aetatem posset, eam-

dem rem esse factum, ei sodalis gravem colaphum impegit.

3. Insignis fuit, et ad imitandum 1 propoundenda, Catonis erga fratrem benevolentia. Cum enim interrogaretur quem omnium maxime diligeret, respondit: «Fratrem». Iterum interrogatus, quem secundum maxime diligeret, iterum: «Fratrem» respondit. Quærenti tertio 2 idem responsum dedit, donec ille a percontando desisteret. Crevit cum ætate ille Catonis in fratrem amor: ab ejus latere non discedebat; ei in omnibus rebus morem gerbat 3. Annos natus viginti, nunquam sine fratre cenaverat, nunquam in forum 4 prodierat, nunquam iter suscepserat. Diversum tamen erat utriusque ingenium: in utroque probi mores erant, sed Catonis indoles severior.

4. Cato, cum frater, qui erat tribunus militum 5, ad bellum prefectus esset, ne eum desereret, voluntaria stipendia 6 fecit. Accidit postea ut Catonis frater in Asiam proficisci cogeretur, et iter faciens in morbum incideret. Quod ubi audivit Cato, licet tunc gravis tempestas stœviret nequæ parata esset magna navis, solvit 7 e portu Thessalonicæ 8 exigua naviculæ cum duobus tantum amicis tribusque servis, et, pæne haustus fluctibus, tandem præter spem incolumis evasit. At fratrem mo-

do defunctum vita reperit. Tunc questibus et lacrimis totum se tradidit: mortui corpus quam magnificentissimo 1 potuit funere extulit, et marmoreum tumulum exstrui curavit suis impensis. Vela deinde daturus 2, cum suaderent amici ut fratris reliquias in alio navigio poneret, animam se prius quam illas relictum respondit; atque ita solvit.

5. Cato quæstor 3 in insulam Cyprum 4 missus est, ad colligendam Ptolemaei 5 regis pecuniam, a quo populus Romanus heres institutus fuerat. Integerrimæ fide eam rem administravit. Summa longe major, quam quisquam sperare potuisse, redacta est. Fere septem milia talentorum 6 navibus imposuit Cato; atque ut naufragii pericula vitaret, singulis vasis 7, quibus inclusa erat pecunia, corticem suberis longo funiculo alligavit, ut, si forte mersum navigium esset, locum amissæ pecuniæ cortex supernatans indicaret. Catoni advenienti senatus et tota ferme civitas obviam effusa est, nec erat res triumpho assimilis. Actæ sunt Catoni a senatu gratiæ, præturaque 8 illi et jus spectandi ludos prætextato extra ordinem 9 data. Quem honorem Cato noluit accipere, iniquum esse affirmans sibi decerni quod nulli alii tribueretur.

6. Cum Cæsar consul legem reipublicæ perniciosa tulisset, Cato solus, ceteris exter-

rifis, huic legi olstitit. Iratus Cæsar Catonem extrahi curiā, et in vincula¹ rapi jussit: at ille nihil de libertate linguae remisit; sed in ipsā ad carcerem viā de lege disputabat, civesque commonebat ut talia molientibus adversarentur. Catonem sequebantur mæsti patres; quorum unus, objurgatus a Cæsare quod nondum misso senatu² discederet: «Malo, inquit, esse cum Catone in carcere quam tecum in curiā.» Exspectabat Cæsar dum ad humiles preces Cato sese demitteret: quod ubi frustra a se sperari intellexit, pudore vixit, uuum e tribunis misit qui Catonem dimitteret.

7. Cato Pompeii partes bello civili secutus est, eoquæ victo exercitus reliquias in Africam ingenti itinerum difficultate perduxit. Cum vero ei summum a militibus deferretur imperium, Scipioni, quod vir esset consularis, parere maluit. Scipione etiam devicto, Uticam³ Africæ urbem petivit, ubi filium hortatus est ut clementiam Cæsaris experiretur; ipse vero cenatus⁴ deambulavit, et cubilum iturus, artius diutiusque in complexu filii hæsit; deinde ingressus cubiculum, ferro sibi ipse mortem concavit. Cæsar, auditā Catonis morte, dixit illum gloriæ suæ invidisse, quod sibi⁵ laudem servati Catonis eripuisse.

tonis liberos, eisque patrimonium incolumē servavit.

LXII.—M. TULLIUS CICERO.

(Ante J. C. 63; Anne U. C. 690.)

1. M. Tullius Cicero, equestri genere 1, Arpini, 1 quod est Volscorum oppidum, natus est. Ex ejus avis unus verrucam in extremo naso sitam habuit, ciceris grano similem; inde cognomen Ciceronis genti inditum. Cum id M. Tullio a nonnullis probro verteretur: «Dabo operam, inquit, ut istud cognomen nobilissimorum nominum splendorem vincat.» Cum eas artes disceret quibus ætas puerilis 3 ad humanitatem solet informari 4, ingenium ejus ita eluxit ut eum æquales, e scholâ redeuntes, medium, tanquam regem, circumstantes deducerent domum: immo eorum parentes, pueri famâ commoti, in ludum littorarium ventitabant, ut eum viserent. Ea res tamen quibusdam rustici et inculti ingenii stomachum movebat, qui ceteros pueros graviter objurgabant, quod talem condiscipulo suo honorem tribuerent.

2. Tullius Cicero adolescens eloquentiam 5 et libertatem suam adversus Sullanos ostendit. Chrysogonum quemdam, Sullæ libertum, acriter insectatus est, quod, dictatoris poten-

tiā fretus, in bona civium invadebat. Ex quo 1 veritus invidiam Cicero, Athenas 2 petivit, ubi Antiochum philosophum studiose audivit. Inde eloquentiæ gratiâ Rhodum 3 se contulit, ubi Molone, rhētore tum disertissimo, magistro usus est. Qui, cum Ciceronem dicentem audivisset, flevisse dicitur, quod prævideret per hunc Græcos a Romanis ingenii et eloquentiæ laude superatum iri. Romam reversus, quæstor in Siciliâ fuit. Nullius vero quæstura aut gratior 4, aut clarior fuit. Cum in magnâ annonæ 5 difficultate ingentem frumenti vim inde Romam mitteret, Siculos initio offendit; postea vero, ubi diligentiam, justitiam et comitatatem ejus experti fuerunt, majores quæstori suo honores quam ulli unquam prætori detulerunt.

3. Cicero, consul factus, Sergii Catilinæ conjurationem singulari virtute, constantiâ, curâque compressit. Namque is indignatus quod in petitione consulatus repulsam passus esset, et furore amens, cum pluribus viris nobilibus Ciceronem interficere, senatum trucidare, urbem incendere, ærarium diripere constituerat. Quæ tam atrox conjuratio a Cicerone detecta est. Catilina, metu consulis, Româ ad exercitum, quem paraverat, profugit; socii ejus comprehensi in carcere necati sunt. Senator quidam filium supplicio mortis ipso

affecit. Juvenis scilicet ingenio, litteris et formâ inter æquales conspicuus, pravo consilio amicitiam Catilinæ secutus fuerat, et in castra ejus properabat: quem pater ex medio itinere retractum occidit, his eum verbis increpans: «Non ego te Catilinæ 1 adversus patriam, sed patriæ adversus Catilinam genui.»

4. Non ideo Cattlina ab incepto destitit, sed infestis signis Romam petens, cum exercitu cæsus est 2. Adeo acriter dimicatum est ut nemo hostium prælio superfuerit: quem quisque in pugnando ceperat, eum, amissâ animâ, tegebat 3 locum. Ipse Catilina longe a suis inter eorum, quos occiderat, cadavera cecidit; morte pulcherrimâ 4, si pro patriâ suâ sic occubuisset! Senatus populusque Romanus Ciceronem patriæ patrem appellavit. Ea tamen res Ciceroni postea invidiam creavit, adeo ut abeuntem magistratu verba facere ad populum 5 vetuerit quidam tribunus plebis, quod cives indictâ causâ 6 damnavisset, sed solitum duntaxat jusjurandum præstare ei permiserit. Tum Cicero magnâ voce: «Juro, inquit, rempublicam atque urbem Romam meâ unius 7 operâ salvam esse.» Quâ voce delectatus populus Romanus et ipse juravit verum esse Ciceronis jusjurandum.

5. Paucis post annis Cicero reus factus est a Cludio, tribuno plebis, eâdem de causâ,

quod cives Romanos necavisset. Tunc mæstus senatus, tanquam in publico luctu, vestem mutavit 1. Cicero, cum posset armis salutem suam defendere, maluit Urbe 2 cedere quam suâ causâ 3 cædem fieri. Proficiscentem omnes boni flentes prosecuti sunt. Dein Clodius editum proposuit, ut M. Tullio igni et aquâ interdiceretur 4: illius domum et villas incendit. Sed vis illa diurna non fuit: mox enim maximo omnium ordinum studio Cicero in patriam revocatus est. Obviam ei redeunti ab universis itum est; domus ejus publicâ pecuniâ restituta est. Postea Cicero, Pompeii partes secutus, a Cæsare victore veniam accepit. Quo interlecto, Octavium, hæredem Cæsarî, fovit atque ornavit 5, ut eum Antonio rempublicam vexanti opponeret; sed ab illo deinde desertus est et peditus.

6. Antonius, initâ enī Octavio sociitate, Ciceronem jamdiu sibi inimicum proscripsit. Quâ re auditâ, Cicero transversis itineribus fugit in villam 7 quæ a mari proxime aberat, et inde navem concendit, in Macedoniam transiturus. Cum vero jam aliquoties 8 in altum 9 provectum venti adversi retulissent, et ipse jactationem navis pati non posset, regressus ad villam: «Moriar, inquit, in patriâ sœpe servatâ». Mox adventantibns percussoribus, cum servi parati essent ad dimican-

dum fortiter, ipse lecticam 1, quā vehebatur, deponi jussit, eosque quietos pati quod sors iniqua cogeret 2. Prominenti ex lecticā et immotam cervicem præbenti caput præcīsum est. Manus quoque abscissæ; caput relatum est ad Antonium, ejusque jussu inter duas manus in rostris 3 positum. Fulvia, Antonii uxor, quæ se a Cicerone læsam arbitrabatur, caput manibus sumpsit, in genua impo-
suit extractamque linguam acū confixit.

7. Cicero dicax erat et facetiarum amans, adeo ut ab inimicis solitus sit appellari scurra consularis. Cum Lentulum, generum suum, exiguae staturæ hominem, vidisset longo gladio accinctum: «Quis, inquit, generum meum ad gladium alligavit?» Matrona quædam juniorem se quam erat simulans, dictitabat se triginta tantum annos habere: cui Cicero: «Verum est, inquit; nam hoc viginti annos 4 audio.» Cæsar, altero consule mortuo, die decembribus ultima 5, Caninium consulem horā septima 6 in reliquam diei partem renuntiaverat 7: quem cum plerique irent salutatum de more: «Festinemus, inquit Cicero, priusquam abeat magistatu.» De eodem Caninio seripsit Cicero: «Fuit mirifica vigilantia Caninius, qui toto suo consulatu somnum non viderit.»

LXII.—M. BRUTUS.

(Ante J. C. 44; Anno U. C. 709.)

1. M. Brutus, ex illâ 1 gente quæ Româ Tarquinios ejecerat, eriundus, Athenis² philosophiam, Rhodi eloquentiam didicit. Sua eum virtus valde commendavit. Ejus pater, qui Sullæ partibus adversabatur, jussu Pompeii interfectus fuerat; unde Brutus cum eo graves gesserat similitates: bello tamen civilil Pompeii causam, quod 3 justior videtur, secutus est, et dolorem suum reipublicæ utilitati posthabuit. Victo Pompeio, Brutus a Cæsare sorvatus est, et prætor etiam factus. Postea cum Cæsar, superbiâ elatus, senatum contemnere et regnum affectare cœpisset, populus jam præsenti statu haud lætus vindicem libertatis requirebat. Subscripsere quidam primi Bruti⁴ statuæ: «Utiram viveres!» Item, ipsius Cæsaris statuæ: «Brutus, quia reges ejecit, primus consul factus est; hic, quia consules ejecit⁵, postremo rex factus postremo rex factus est.» Inscriptum quoque est Bruti prætoris tribunali: «Dormis, Brute!»

2. M. Brutus, cognitâ populi Romani voluntate, adversus Cæsarem conspiravit. Pridie quam Cæsar est occisus, Porcia, Brutî uxor, consilii conscientia, cultellum tonsorium,

quasi unguium resecandorum causā, popos-
cit, eoque, velut forte e manibus elapso, se
ipsa vulneravit. Clamore ancillarum vocatus
in cubiculum uxoris, Brutus objurgare eam
cœpit, quod tonsoris officium præripere volu-
isset; at Porcia ei secreto dixit: «Non casu,
sed de industriâ, mi Brute, hoc mihi vulnus
feci: experiri enim volui num satis mihi ani-
mi esset ad mortem oppetendam, si tibi pro-
positum ex sententiâ 1 parum cessisset.» Qui-
bus verbis auditis, Brutus ad cælum manus
et oculos sustulisse dicitur, et exclamavisse:
«Utinam dignus tali conjugē maritus videri
possim!»

3. Interfecto Cæsare, Antonius vestem
ejus sanguinolentam ostentans, populum ve-
luti furore quodam aduersus conjuratos in-
flammavit. Brutus itaque in Macedoniam con-
cessit; ibique, apud urbem Philippos 2, ad-
uersus Antonium et Oclavíum dimicavit. Vi-
ctus acie, cum in tumulum se nocte recepis-
set, ne in hostium manus veniret, uni comi-
tum latus transfodiendum præbuit. Antonius,
cum Bruti corpus videret, ei suum injecit
purpureum paludamentum 3, ut in eo sepe-
liretur. Quod cum postea subreptum audivis-
set, requiri furem et ad supplicium duci jus-
sit. Cremati corporis reliquias ad Serviliam,
Bruti matrem, deportandas curavit. Non ea-

dem fuit Octavii erga Brutum moderatio: is enim avulsum Bruti caput Romanum ferri jussit, ut C. Caesaris statuae subjiceretur.

LXIV. — OCTAVIUS CÆSAR AUGUSTUS.

(Ante J. C. 43; Anno U. C. 710.)

1. Octavius, Juliæ, C. Cæsaris sororis, nepos, patrem quadrimus amisit. A majore avunculo 1 adoptatus, eum in Hispaniam profectum secutus est. Deinde ab eo Apolloniam 2 missus est, ut liberalibus studiis vacaret. Auditâ avunculi morte, Romanum rediit, nomen Cæsaris sumpsit, collectoque veteranorum 3 exercitu, opem Decimo Bruto tulit, qui ab Antonio Mutinæ 4 obsidebatur. Cum autem urbis aditu prohiberetur, ut Brutum de omnibus rebus certiorem faceret, primo litteras laminis plumbeis inscriptas misit, quæ per urinatorem sub aquâ fluminis deferebantur; ad id postea columbis usus est: quippe iis diu inclusis et fame affectis litteras ad colum alligabat, easque a proximo mœnibus loco emittebat. Columbæ, lucis cibique avidæ, summa ædificia petentes, a Bruto excipiebantur, maxime cum ille, disposito quibusdam in locis cibo, columbas illuc devolare instituisset.

2. Octavius bellum Mutinense duobus prœ-iis confecit; in quorum altero, non ducis mo-

do, sed militis etiam functus est munere: nam aquilifero 1 graviter vulnerato, aquilam umeris subiit, et in castra reportavit. Postea, reconciliatā cum Antonio gratiā, jnctisque cum ipso copiis, ut C. Cæsar is necem ulcisco-retur, ad urbem hostiliter accessit; inde qu-a dringentos milites ad senatum misit, qui sibi consulatum, nomine exercitus, deposcerent. Cunctante senatu, centurio 2, legationis prin-ceps, rejecto sagulo 3, ostendens gladii capu-lum, non dubitavit 4 in curiā dicere: «Hic fa-ciet, si vos non feceritis.» Cui respondisse Ciceronem ferunt: «Si hoc modo petieritis Cæsari consulatum auferetis.» Quod dictum ei deinde exitio fuit: invitus enim esse cœpit Cæsari, quod libertatis esset amantior.

3. Octavius Cæsar, nondum viginti annos natus, consulatum invasit, novamque proscri-p^{tionis} tabulam 5 proposuit. Quæ proscriptio Sullanā longe crudelior fuit: ne teneræ qui-dem ætati pepercit. Puerum quemdam, no-mino Atilium, Octavius coegit togam virilem sumere, ut tanquam vir proscripteretur. Atilius, statim ut e Capitolio descendit, deducen-tibus ex more amicis 6, in tabulam relatus est. Desertum deinde a comitibus ne mater quidem præ metu recepit; puer itaque fugit, et in silvis aliquandiu delituit. Cum vero inopiam ferre non posset, e latebris exivit, seque-

prætereuntibus indicavit, a quibus interfectus est. Alius puer etiam impubes, dum in ludum litterarium ibat, cum paedagogo, qui pro eo corpus objecerat, necatus est.

4. Octavius, initâ cum Antonie societate, M. Brutum, Cæsaris interfectorum, bello persecutus est. Quod bellum, quanquam æger atque invalidus, duplii prœlie transegit; quorum priore castris exutus, vix fugâ evasit; altero victor, se gessit acerbius. In nobilissimum quemque 1 captivum sæviit, adjectâ etiam supplicio verborum contumeliâ. Uni suppliciter precanti sepulturam 2 respondit, jam illam in volucrum atque ferarum petestate futuram. Ambo erant captivi pater et filius; cum autem Octavius nollet, nisi uni, vitam concedere, eos sortiri jussit utri parceretur. Pater, qui se pro filio ad mortem subeundam obtulerat, occisus est; nec servatus filius, qui propter dolorem voluntariâ occubuit nece. Neque ab hoc tristi spectaculo oculos avertit Octavius, sed utrumque spectavit morientem.

5. Octavius ab Anlonio iterum abalienatus est, quod is, repudiata Octaviâ sorore, Cleopatram, Ægypti reginam, duxisset uxorem, quæ mulier cum Antonio luxu et deliciis certabat. Gloriata est aliquando se centies sestertium 3 unâ cenâ absumpturam. Antonio, id fieri posse neganti, magnificam apposuit ce-

nam, sed non tanti tamptus quanti promiserat. Irrisa igitur ab Antonio, jussit sibi afferri vas aceto plenum; exspectabat Antonius quidnam esset actura. Illa gemmas pretiosissimas auribus appensas habebat: protinus unam detraxit, et aceto dilutam absorbuit. Alteram quoque simili modo parabat absumere, nisi prohibita fuisset.

6. Octavius cum Antonio apud Actium 1, qui locus 2 in Epiro est, navalii prælio dimicavit. Victum et fugientem Antonium persecutus, Aegyptum petiit; obsessaque Alexandria, quo Antonius cum Cleopatra confugerat, brevi potitus est. Antonius, desperatis rebus, cum in solio regali sedisset, regio diademate cinctus, necem sibi conscivit. Cleopatra vero, quam Octavius magnopere cupiebat vivam comprehendendi triumphoque servari, aspidem sibi in cophino inter fucus afferendam curavit, eamque ipsa brachio applicauit; quod ubi cognovit Octavius, medicos vulneri remedia adhibere jussit. Admovit etiam Psyllos 3, qui venenum exsugerent, sed frustra. Cleopatrae mortuae communem cum Antonio sepulturam tribuit.

7. Tandem Octavius, hostibus victis, solusque imperio potitus, clementem se exhibuit. Omnia deinceps in eo plena mansuetudinis et humanitatis Multis ignovit, a quibus

sæpe graviter læsus fuerat: quo in numero
fuit Metellus, unus ex Antonii præfectis. Cum
is inter captivos senex squalidus sordidatus-
que 1 processisset, snus eum agnovit filius
qui Octavii partes secutus fuerat, statimque
exsiliens, patrem complexus. sic Octavianum al-
locutus est: «Pater meus hostis tibi fuit; ego
miles: non magis ille pœnam, quam ego præ-
mium, meriti sumus. Aut igitur me propter
illum occidi jube, aut illum propter me vivere.
Delibera, quæso, utrum sit moribus tuis con-
venientius.» Octavius, postquam paulum ad-
dubitavisset, misericordiæ motus, hominem
sibi infensissimum propter filii merita ser-
vavit.

8. Octavius in Italiam rediit, Romamque
triumphans ingressus est. Tum bellis toto orbe
compositis, Jani gemini portas 2 suâ manu
clausit, quæ tantummodo bis antea clausæ fu-
erant, primo sub Numâ rege, iterum post pri-
mum Punicum bellum. Tunc omnes præteri-
torum malorum oblivio cepit, populusque Ro-
manus præsentis otii lætitia perfruitus est.
Octavio maximi honores a senatu delati sunt.
Iose Augustus 3 cognominatus est, et in ejus
honorem mensis sextilis 4 eodem nomine est
appellatus, quod illo mense bellis civilibus
fuis esset impositus. Equites 5 Romani nata-
lem 6 ejus biduo semper celebrarunt, sena-

tus populusque Romanus universus cognomen patris patricie maximo consensu ei tribuerunt. Augustus propter gaudium lacrimans respondit his verbis : «Compos factus sum votorum meorum ; neque aliud mihi optandum est quam ut hunc consensum vestrum ad ultimum vitae finem videre possim.»

9. Dictaturam, quam populus magnâ vi 1 offerebat, Augustus, genu nixus, dejectâque ab umeris togâ, deprecatus est. Domini appellationem semper exhorruit, eamque sibi tribui edicto yetuit. Immo de restituendâ republicâ non semel cogitavit ; sed reputans et se privatum non sine periculo fore, et rempublicam plurium arbitrio commissum iri, summam retinuit potestatem, id vero studuit 2 ne quem novi status pæniteret. Bene de iis etiam quos adversarios expertus fuerat et sentiebatur et loquebatur. Legentem aliquando unum e nepotibus invenit; cumque puer territus volumen 3 Ciceronis, quod manu tenebat, ueste tegeret, Augustus librum cepit, eoque statim reddito ; «Hic vir, inquit, fili mi, doctus fuit et patriæ amans.»

10. Pedibus sæpe per urbem incedebat, summâque comitate adeuntes excipiebat : unde cum quidam libellum supplicem porrigens, præ metu et reverentiâ nunc manum proferret, niuc retraheret : «Putasne, inquit jecans

Augustus, assem te elephanto dare 1?» Eum aliquando convenit veteranus miles, qui vocatus in jus periclitabatur, rogavitque ut sibi adesset: statim Augustus unum e comitatu suo elegit advocatum 2, qui litigatorem commendaret. Tum veteranus exclamavit: «At non ego, te periclitante bello Actiaco, vicarium quæsivi, sed ipse pro te pugnavi;» simulque detexit cicatrices. Erubuit Augustus, atque ipse venit in advocationem.

11. Cum, post Actiacam victoriam, Augustus Romam ingrederetur, occurrit ei inter gratulantes opifex quidam corvum tenens quem instituerat hæc dicere: «Ave, Cæsar, vicit, imperator 3.» Augustus avem officiosam miratus, eam viginti milibus nummum 4 emit. Socius opificis, ad quem nihil ex illâ liberalitate pervenerat, affirmavit Augusto illum habere et alium corvum, quem afferri postulavit. Allatus corvus verba quæ didicerat expressit: «Ave, Antoni, vicit, imperator 5. Nihil eâ re exasperatus Augustus jussit tantummodo corvorum doctorem dividere accepit mercedem cum contubernali. Salutatus similiter a psittaco, emi eum jussit.

12. Exemplo incitatus, sutor quidam corvum instituit ad parem salutationem; sed, eum parum proficeret, saepe ad avem non respondentem 5 dicebat: «Opera et impensa

periit.» Tandem corvus cœpit proferre dictam salutationem: quâ auditâ dum transiret, Augustus respondit: «Satis domi talium salutatorum habeo.» Tum corvus illa etiam verba adjecit, quibus dominum querentem audire solebat: «Opera et impensa periit.» Ad quod Augustus risit, atque avem emi jussit quanti 1 nullam adhuc emerat.

13. Solebat quidam Græculus 2 descendi e palatio 3 Augusto honorificum aliquod epigramma porrigere. Id cum frustra sœpè fecisset, et tamen rursum eumdem facturum Augustus videret, suâ manu in chartâ 4 breve exaravit græcum epigramma 5, et Græculo venienti ad se obviam misit. Ille legendo laudare cœpit, mirarique tam voce quam vultu gestuque. Dein cum accessit ad sellam quâ Augustus vehebatur, demissâ in pauperem crumenam 6 manu, paucos denarios 7 protulit, quos principi daret; dixitque se plus datum fuisse, si plus habuisset. Secuto omnium risu, Græculum Augustus vocavit, eique satis grandem pecuniæ summam numerari jussit.

14. Augustus fere nulli se invitanti negabat. Exceptus igitur a quodam cenâ satis parcâ et pœne quotidianâ, hoc tantum insusurravit: «Non putabam me tibi esse tam familiarem.» Cum aliquando apud Pollionem quem-

dam cenaret, fregit unus ex servis vas crystallinum: rapi illum protinus Pollio jussit, et, ne vulgari morte periret, abjici murænis 1, quas ingens piscina continebat. Evansit e manibus 2 puer, et ad pedes Cæsaris confugit, non recusans mori, sed rogans ne piscium esca fieret. Motus novitate crudelitatis Augustus, servi infelicis patrocinium suscepit. Cum autem véniam a viro crudeli non impetraret, crystallina vasa ad se afferri jussit; omnia manu suâ fregit; servum manumisit, piscinamque compleri præcepit.

15. Augustus in quâdam villâ ægrotans noctes inquietas agebat, rumpente somnum ejus crebro noctuæ cantu. Quâ molestiâ cum liberari se vehementer cupere significasset, miles quidam, aucupii peritus, noctuam prehendendam curavit, vivamque Augusto attulit, spe ingentis præmii. Cui Augustus mille nummos 3 dari jussit. At ille minus 4 dignum præmium existimans dicere ausus est: «Malo ut vivat,» et avem dimisit. Imperatori nec ad irascendum causa deerat, nec ad ulciscendum potestas: hanc tamen injuriam æquo animo tulit Augustus, hominemque impunitum abire passus est.

16. Augustus amicitias non facile admisit, et admissas constanter retinuit. Imprimis familiarem habuit Mæcenatem 5, equitem Ro-

manam; qui eā, quā apud principē valebat, gratiā 1 ita semper usus est ut prodesset omnibus quibus posset, nōceret nemini. Mira erat ejus ars et libertas in flectendo Augusti animo, cum eum irā incitatum videbat 2. Jus aliquando dicebat Augustus, et multos morte damnaturus videbatur: aderat tunc Mæcenas, qui circumstantium turbam perrumpere et ad tribunal proprius accedere conatus est. Cum id frustra tentasset, in tabellā scripsit hæc verba: «Surge tandem, carnifex,» eamque tabellam ad Augustum projecit. Quā lectā, Augustus statim surrexit, nec quisquam est morte multatus.

17. Habitavit Augustus in ædibus modicis, neque laxitate neque cultu conspicuis, ac per annos amplius quadraginta in eodem cubiculo, hieme et æstate, mansit. Supellex quoque ejus vix privatæ 3 elegantiæ erat. Idem tamen Romam, quam pro 4 majestate imperii non satis ornatam invenerat, adeo excoluit ut jure sit gloriatus marmoream se relinquere, quam lateritiam accepisset. Raro veste aliâ usus est quam confectâ ab uxore, sorore, filiâ, neptibusque. Altiuscula erant ejus calceamenta, quo procerior quam erat vidoretur. Cibi minimi erat atque vulgaris: secundarium panem et pisiculos minutos et ficus virides maxime appetebat.

18. Augustus non amplius quam septem horas dormiebat, ac ne eas quidem continuas, sed ita ut in illo temporis spatio ter aut quater expergisceretur. Si interruptum somnum recuperare non poterat, lectores arcessebat, donec resumeret 1. Cum audisset senatorem quemdam, licet aere alieno oppressum, arte et graviter dormire solitum, culcitam ejus magno pretio emit. Mirantibus dixit: «Habenda est ad somnum culcita, in quâ homo, qui tantum debebat, dormire potuit.»

19. Exercitationes campestres 2 equorum et armorum statim post bella civilia omisit, ~~et~~ ad pilam primo folliculumque transiit: mox animi laxandi causa, modo piscabatur hamo, modo talis 3 nucibusque 4 ludebat cum pueris minutis, quos facie et garrulitate amabiles undique conquirebat. Alea 5 multum delectabatur; idque ei vitio datum est. Tandem afflita valetudine, in Campaniam concessit, ubi, remisso ad otium animo, nullo hilaritatis genere abstinuit. Supremo vitae die, petito speculo 6, capillum sibi comi jussit, et amicos circumstantes per contatus est num vitae mimum satis commode egisset; adjecit et solitam 1: «Edite strepitum, vosque omnes cum gaudio applau-
dite.» Obiit Nolæ 8, sextum et septuagesimum annum agens.

Εργασία

Εθνική
Ραδιοφωνία

Εθνική
Ραδιοφωνία

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής